

2022. II. évfolyam 2. szám

Az Enyedi György Regionális Tudományi Alapítvány folyóirata

Rechnitzer János, Páthy Ádám:
Aktuális megjegyzések, bevezető gyanánt

Rechnitzer János:
Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellegzetessége

Tóth Balázs István:
Aktuális helyzetkép a kelet-közép-európai térség területi tökéjéről

Faragó Beatrix, Gósi Zsuzsanna, Csiszár Szabolcs:
Egészségkép összehasonlító vizsgálat a Visegrádi Négyek városaiban

Koltai Zoltán:
Telephelyi tényezők vállalati megítélése. Győr pozíciója a magyarországi városkutatásokban

Zsibók Zsuzsanna, Egyed Ildikó:
Pécs és Kolozsvár sajátos fejlődési pályája a regionális és a vállalati termelékenység tükrében

Kézai Petra Kinga:
Doktori kutatások (2017–2022) – fókuszban a kelet-közép-európai térség városai

Kézai Petra Kinga:
Posztoszocialista zsugorodó városok

Rechnitzer János:
A beszélgetés témája: Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak fejlődési irányai

CITY.hu Várostudományi Szemle
2022/II. évfolyam
2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE: Rechnitzer János

FŐSZERKESZTŐ: Szirmai Viktória

SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Egyed Ildikó

Molnár Ernő

Koudela Pál

Páthy Ádám

Pirisi Gábor

Schuchmann Júlia

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Kézai Petra Kinga

OLVASÓ ÉS TECHNIKAI SZERKESZTŐ: Kasztnerné Kőműves Mária

SZERKESZTŐSÉG ELÉRHETŐSÉGE: szerkesztoseg@cityhu.net

FELELŐS KIADÓ: Enyedi György Regionális Tudományi Alapítvány

KIADÓ CÍME: 7621, Pécs, Papnövelde u. 22.

KIADÓ LEVELEZÉSI CÍME: 1026, Budapest, Hidász u. 23/a

KIADÓ E-MAIL CÍME: enyedalapitvany@gmail.com

FELELŐS KIADÓ SZEMÉLYE: Prof. Dr. Rechnitzer János, professor emeritus,
kuratóriumi elnök, Enyedi György Regionális Tudományi Alapítvány

ISSN 2786-4022

HU ISSN 2786-4022

TARTALOM

ELŐSZÓ

- 4** Rechnitzer János, Páthy Ádám: Aktuális megjegyzések, bevezető gyanánt

TANULMÁNYOK

- 7** Rechnitzer János:
Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellegzetessége
- 29** Tóth Balázs István:
Aktuális helyzetkép a kelet-közép-európai térség területi tökéjéről
- 51** Faragó Beatrix, Gósi Zsuzsanna, Csiszár Szabolcs: Egészségkép összehasonlító vizsgálat a Visegrádi Négyek városaiban
- 73** Koltai Zoltán: Telephelyi tényezők vállalati megítélése. Győr pozíciója a magyarországi városkutatásokban
- 95** Zsibók Zsuzsanna, Egyed Ildikó: Pécs és Kolozsvár sajátos fejlődési pályája a regionális és a vállalati termelékenység tükrében
- 115** Kézai Petra Kinga: Doktori kutatások (2017–2022) – fókuszban a kelet-közép-európai térség városai

RECENZIÓK

- 127** Kézai Petra Kinga: Wu, C. T., Gunko, M., Stryjakiewicz, T., Zhou, K.:
Postsocialist Shrinking Cities
- 129** HÁROMVÉ ROVAT – VENDÉGEK-VÁROSOK-VÉLEMÉNYEK
A beszélgetés témája: *Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak fejlődési irányai*

Aktuális megjegyzések, bevezető gyanánt

Rechnitzer János – Páthy Ádám

Mennyire időszerű Kelet- és Közép-Európa területi folyamatinak, s azokon belül a nagyvárosok kutatása? Tudunk-e mást, újat mondani a 10 ország folyamatairól, különösen a városfejlődés trendjeiről, az állományok összetételéről, változásáról, az országok szerinti hálózatokról, illetve nagytérség egészét is meghatározó centrumainak valami-féle kapcsolatairól, vagy éppen versenyéről. S végül, de nem utoljára mindazoknak az adatbázisoknak az összegyűjtéséről, amik alkalmazható a tér és városfolyamatok elemzésére.

A magyar regionális tudomány már a születésének pillanataitól kitekintett. Enyedi György kutatásaiban nagy figyelmet kapott Kelet- és Közép-Európa, annak elsődlegesen gazdaságföldrajzi leírása, majd a rendszerváltozás után az átalakulás sajátosságainak rendszerezése. Illés Iván munkásságában meghatározó az a monográfia, amit ennek a kiterjesztett nagytérség múltját és transzformációs folyamatait alaposan és szinte teljes összefüggéseiben mutatta be, egyben számos kutatási sejtést, vagy éppen ötletet adott az elemzésekhez. Horváth Gyula kutatásainak fókuszába állt a nagytérség, főleg az Európai Unió csatlakozások területi körülményeinek bemutatása, hangsúllyal a regionalizáció lehetőségeiről, de a városfejlődés sajátosságait, vagy éppen a regionális kutatások fórumainak felvázolásáról is izgalmas elemzéseket adott közre. Kiemelendő a „fókusz fókuszát” a Kárpát-medencét, amit az általa szervezett, szerkesztett 15 kötetből álló régiókat bemutató monográfia sorozatban dolgoztatott fel, s ezzel a hazai, de a magyar nyelvű regionális tudomány alakításához jelentősen hozzájárult.

Most nem mutatjuk be az újgeneráció izgalmas elemzéseit, amiben a széleskörű tekintésektől kezdve az új módszertanok briliáns alkalmazásán át egészen a gazdasági szerkezet alakulásának irányainak feldolgozásig, vagy éppen az egyes újgazdasági szektorok nagyvárosi elterjedéséig terjedt.

Térjünk vissza a kérdéseinkre, hiszen ez a rövidke szakmatörténeti felvillantásával jeleni kívántuk azt kiemelni, hogy a hazai regionális tudományban folyamatosan jelen volt a kelet- és közép-európai térfolyamatok, s részben a településhálózat kutatása, kellő alapot kaphattunk számos, főleg a térszerkezeti összefüggések kutatásának megalapozásához. Így tehát lehet, sőt kell folytatni az elemzéseket, nagyobb hangsúlyt helyezve a városállományra, a centrumok fejlődésének hajtóerőinek rendszerezéséhez, vagy éppen a hálózatosodás egyes elérhető, megismerhető formáinak bemutatásának.

A nagyterésben több évtizedig, persze különböző intenzitással az országok szoros és laza politikai szövetsége alakult ki, ami inspirálta a térfolyamatok áttekintését, esetlegesen valamiféle összevetések felvázolása. Ennek a laza szövetségnek – talán időszakos – megyengülése nem ösztönzi a kitekintéseket, az összevetéseket, ám a regionális tudomány ugyan a mában él, de jövőt alakító folyamatokhoz kíván információkat nyújtani. Így aztán a kutatások folynak, a kutatók dolgoznak, a műhelyek még működhetnek, a publikációs fórumok adottak.

Jelen szám csak bepillantást enged a hazai kutatásokba, amit segített egy OTKA kutatás.

Rechnitzer János – Páthy Ádám
A szerkesztők

Rechnitzer, J. (2022): Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellegzetessége. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 7–27.

TANULMÁNYOK

Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellegzetessége¹

Rechnitzer János²

Absztrakt

Kutatási program keretében 10 Kelet- és Közép-Európában található ország 95 db 100 ezer fő feletti nagyvárosának egyes alapvető sajátosságait mutatjuk be. A nagyváros fogalom és értelmezés indítja a tanulmány, egyben annak kellő adaptációra a nagytér-ségre. Az országok városhálózatának csomópontjait tekintjük nagyvárosnak, s ezt a népesség számot kötjük. 100 ezer fő feletti centrumokban már létrejönnek olyan funkciók és azokat kifejező intézmények, amelyek regionális hatásokat képesek generálni. Kutatásban ennek a centrum körnek négy csoportját alakítottuk ki, így kismagyvárosokat, a multiregionális szereppel bíró városokat, a makroregionális befolyással rendelkezőket és az országos, esetenként nemzetközi hatással is rendelkezőket. Ezekre a típusokra végzett elemzéseink két metszetét mutatjuk be tanulmányunkba. Az első az urbanizációs szinthez szoros kapcsolódó népességszám változás. Kimutatható, hogy eltérő urbanizációs szintek vannak a nagytér-ségben, de összességében a megkétszerezés felismerhető a nyugat-európai trendektől. A jövedelmek alakulásánál szintén a megosztott, az erő különbségek tűnnek fel. A méret nagyság és a jövedelmek kapcsolata egyértelmű, de ezt befolyásolja a nagyváros elhelyezkedése, kitűnik a nyugat-keleti különbség. Fontos szerepe van a vonzáskörzet szerkezetének, valamint a nagyváros gazdaságában a különféle szektoroknak. Például a járműipari központok nagyobb dinamikát mutatnak a jövedelem termelésben. A perifériákon lévő nagyvárosok erősen leszakadtak az európai, de az országos szintektől is. Az elemzések segítik megérteni függő piacgazdaságok nagyvárosainak átalakulását és fejlődési pályájának leírását.

Kulcsszavak: Kelet- és Közép-Európa, nagyváros, urbanizációs szint, átalakulás, jövedelem és városfejlődés kapcsolata

¹ OTKA 128747 A Kelet- és Közép-Európa nagyvárosok a hazai területi kutatásokban. A Kelet- és Közép-Európa nagyvárosok innovációs környezete és területi tőke szerkezete (2018–2022) c. kutatási programban készült tanulmány.

² kutató professzor emeritus, KRTK RKI NYUTO Győr

Abstract

The research programme will focus on some of the basic characteristics of 95 cities with over 100,000 inhabitants in 10 countries in Eastern and Central Europe. The concept and interpretation of a metropolis is the starting point of the study, and its adaptation to the metropolitan area. We consider the nodes of the countries' urban networks as metropolitan areas and relate this to population numbers. Centres of over 100 000 inhabitants already have functions and institutions that can generate regional effects. In our research, we have identified four groups of these centres: small cities, cities with a multi-regional role, cities with a macro-regional influence and cities with a national, sometimes international, impact. Two cross-sections of our analysis of these types are presented in our paper. The first is population change closely related to the level of urbanisation. It can be shown that there are different levels of urbanisation in the metropolitan area, but overall a lagging behind Western European trends can be discerned. Income trends also show a split and power differential. The relationship between size and income is clear, but this is influenced by the location of the metropolitan area, with a marked West-East divide. The structure of the catchment area and the different sectors of the metropolitan economy play an important role. For example, automotive centres show greater dynamism in income generation. Peripheral cities are strongly lagging behind European and national levels. The analyses help to understand the transformation of large cities into dependent market economies and to describe their development trajectories.

Keywords: Eastern and Central Europe, metropolis, urbanisation level, transformation, income and urban development

Bevezetés

Kutatási programunk részeként feldolgozásokat végeztünk a kelet- és közép-európai nagyvárosok jellemzőiről, így a vizsgált 10 ország urbanizációs szintjéről, s azon belül a nagyvárosok részesedéséről, arányaik változásáról. Kiemelve azokat a központokat és térségeket, ahol ezen központok magasabb népesség aktivitást mutattak, vagy éppen a rendszerváltozások utáni nagy átalakulások következtében a népesség vesztesük intenzívebb volt. Utalni próbáltunk ezzel a rövid elemzéssel is a nagytérség urbanizációs folyamataira, s azon belül az általunk nagyvárosnak tekintett települések szerepének illusztrálására.

Ezen központok gazdasági aktivitást jelen elemzésünkben az egy főre jutó GDP adatok alapján – kellő megkötéssel – kíséreljük meg érzékeltetni. Az összehasonlítás alapja maguknak az országoknak az azonos szintű mutatóihoz való elérésük, jelezve ezzel, hogy a vizsgált nagyváros mennyiben térnek az országos értékektől. De nem csak az adott ország szintjéhez viszonyítjuk az adatokat, hanem az unió egészéhez, így érzékeltebben tudjuk bemutatni helyzetüket. Sőt ezt még fokozzuk azzal, hogy az uniós sorrendben való elhelyezkedésüket is leírjuk, ami még plasztikusabban jelzi a vizsgált városállomány helyzetét.

A jelen elemzések részei egy nagyobb tanulmánynak, amik a kelet- és közép-európai nagyvárosok állományának, rendszereinek, gazdasági potenciáljának és a területi tőke állományok bizonyos elemeinek áttekintését célozta meg.

A nagyváros

Az európai, majd a nagytérség egyes országainak területi és várospolitikának elemzése során felmerül a kérdés, hogy a nagyvárost miként értelmezhetjük, milyen sajátosságokkal rendelkező centrumok azok, amelyek valamilyen mértékű, nagyságú térségben, vagy éppen adott ország csoport vonatkozásában már határozottan érzékelhető a jelenlétük a településhálózat, s nem beszélve ezeknek központok az esetleges csoportosításáról.

Jeney (2007) a nagyváros fogalom nyelvi megjelenését boncolgatja. A német „Grosstadt” és az angol „city” összevetésében, az előbbi inkább a városméretre, míg az utóbbi a szélesebb városi funkciókra utal, még ha újabban erősen kötődik a városmagok, központok jelöléséhez is ez a fogalom. A magyar szakirodalomban a nagyváros értelmezés véleményünk szerint mindkét nyelvben megadott fogalmi körhöz kapcsolódik. Hétköznapi vonatkozásában a város méretét és egyben jellegét a népesség száma és annak dinamikája írja körül, mivel a nagyobb lakosság szám egyértelműen a funkciók, intézmények, interakciók, a jelenlévők belső és külső hatásainak megjelenésével jár együtt. Ez visszavezethető a méretgazdaságosságra, azaz az egyes funkciók (gazdaság, munkaerő, fogyasztás, üzleti és közszolgáltatások), azok intézményeinek ellátási, kiszolgálási, működtetési „kapacitására”, amelynek egyik oldalról gazdasági feltételei vannak (működés, üzemeltetés), másik oldalról a térségi hatástere, ami részben történetileg, részben pedig az intézmények/funkciók megújítása, vagy éppen átalakulása révén formálódik. A nagyváros esetében tehát a méretgazdaság nem egy, vagy több tényező térformáló erejéből következik, hanem számos funkció/tevékenység együttes és komplex, többségében hálózatszerű egymásra hatásából (Rechnitzer 2021; Lengyel, Rechnitzer 2009).

„Egy nagyvárosi terület központi magból, különálló városból vagy városi agglomerációból, valamint perifériából, szomszédos település együttesből áll, amely aktív lakosságának jelentős része nap mint nap a központi magba jár dolgozni. A nagyvárosi terület fogalma tehát közel áll a foglalkoztatottsági és a funkcionális városi régió fogalmához. Figyelembe veszi a periférikus zónák létezését, amelyek növekedése felelős a zónák központjának fejlődéséért. A nagyvárosi terület egy órányi távolságú hely-idő körzetet ölel fel, beleértve mind a városi, mind a rurális környezetet.” (EGSzB 2004, 2.3) (Somlyódy 2014, 34–35).

Ezek a relációk bizonyos „tömegben” érvényesülnek, magát a tömeget a legegyszerűbben a népességgel mérhetjük, jelölhetjük. Az emberek együttese, azok koncentrációja teremti meg a városi tereket, hozzák létre a különféle funkciókat és működtetnek intézményeket, illetve azokat megtestesítő területi/városi tökecsoportokat, alakítják ki az egymás közötti kapcsolataikat, formációkat. Ennyire egyszerű lenne, tesszük fel a kérdést, vélhetően igen! Hiszen a működés, s annak számos következménye alakítja majd a városi folyamatokat, magának a városrendszernek – a jelzett tökecsoportok és elemek – funkcionálása, aztán egymásra hatása, egyben az állapotának, összetételének folyamatos változása teremti meg azokat a körülményeket, amik aztán a várost, mint egységet, mint területi entitást jellemzik. A város a településrendszer része, a fókusz, a gyűjtőpontja. A települések nagysága és persze az ehhez köthető funkciók, intézmények, szerepek hierarchikus rendszert alkotnak, hiszen az egyre összetettebb, komplexebb megjelenések kötődnek a népesség koncentrációkhoz, s minél nagyobb annak mértéke, annál sokszínűbbek a centrumok. Így a hierarchia – amely a hosszútávú átalakulások eredménye – különféle szintjein más és más feladatok, tevékenységek, azokat megtestesítő intézmények jelennek meg és működnek.

A nagyváros ebben a közelítésben egyértelműen magas népesség koncentrációt jelent, s ezzel együtt a funkcióknak és a városi tereknek szélesebb megjelenését adja. Hol vannak ennek a népesség koncentrációjának a határai, a küszöbértékei, s azokba tartozó egységeket milyen általános, valamint megkülönböztető sajátosságok jellemzik? A válasz függ az adott ország népességétől, területi méretétől, térszerkezetétől, valamint azoktól a történeti átalakulásoktól, amik az adott ország/nemzet fejlődését befolyásolják.

Magunk, kutatásaink alapján 100 ezer főben határozzuk meg a nagyváros alsó küszöbértékét. Ez az a minimális népesség tömeg, amely koncentrált városi tereket, sokoldalú funkciórendszert, megfelelő kapacitású intézményrendszert képes működtetni, hogy a városon belüli és azon külső hatástereket hozzon létre, aminek kimutatható következményei lehetnek a térségi folyamatokra és szerkezetekre.

A hatásrendszerek sokoldalúak, ezek között a regionális tudomány kiemeli az agglomerációs tényezőket, amelyek a városrendszer gazdasági tőketartományának elemeire terjed ki, azoknak az egymásba kapcsolódása, befolyásolása révén aktivizálják a gazdaság folyamatait, de számos esetben újabbak tényezők létrehozásával is (Lengyel, Rechnitzer, 2009). Persze a gazdaságban terjedő agglomerációs aktivitások aztán kiterjednek a városrendszer más tőketartományaira, ennek következtében megváltoznak a szereplők magatartása, a funkciók, az intézmények, s azok kapcsolata. A városhierarchia egyes szintjein ezek az agglomerációs aktivitások különbözők. A nagyobb népesség-számú, ezáltal szélesebb feladatrendszereket és azok intézményeit működtető központoknál élénkebbek és sokoldalúbbak az interakciók, míg a hálózatok kisebb népességszámmal rendelkező egységeinél mérsékeltébb, vagy bizonyos szerepekre, azok intézményeire koncentrálódnak.

A 21. században a nyugati világ területi, valamint városi rendszerében a verseny, azt kifejező versenyképesség a meghatározó szemléletmód (Lengyel, 2022). Verseny az erőforrásokért, az újabb tőkeelemekért, az intézményekért, az újdonságokért, a folyamatos megújításért. Ez a verseny a városhierarchia folyamatos mérését, tesztelését, egyben átrendeződését is eredményezheti. Az agglomerációs hatások ezeket a versenyképességi elemeket formálják, alakítják, egyben hatnak a városrendszer és annak komplex térbeli hatására, befolyására. Megjegyezzük, hogy ennek az állandó versenyszemléletnek számos kedvező hatása mellett egyre szélesebb negatív következménnyel is járhat, gondoljunk a környezet igénybevételétől kezdve a városok szétterülésén át egészen az aktív tőkeelemek leépülésig, vagy éppen elvándorlásáig.

Kelet-Közép-Európa területi folyamatainak és városhálózata alakulásának sajátosságait alapján az *1. táblázatban* foglaltuk össze a vizsgált nagyváros csoportjait, azok országok szerinti népesség nagyságát és számát. Nézzük meg közelebbről az egyes besorolásoknak a jellemzőit.

Az első a 100 és 200 ezer fő népességgel rendelkező centrumok, amiket Lux (2013) után *kisnagyvárosnak* nevezhetünk. Ebben a kategóriában a funkciók már sokoldalúak, tömegszerűek, egymásra hatásuk komplexebb, a térbeli kapcsolatok rendszere széles skálán mozog, bár azok kiterjedése még – éppen az intézményi kapacitások miatt - korlátozottabb, térben egyértelműbben jobban körül határolható. Városon belüli gazdasági interakciók a domináns (vezér) szektorokra koncentrálódnak, azokat veszik körül, vagy pontosabban azokat szolgálják ki, de szélesedő tercier/kvaterner hálózatok figyelhetünk meg, amik nem csak az üzleti, gazdasági, intézményi környezetnek, hanem lakosságnak (centrum és vonzáskörzete) is nyújtanak egyre szélesebb kínálatot, na meg számos egyediséggel rendelkeznek. Működnek a tudástermelő, vagy átadó intézmények (egyetemek, oktatás központok), ezek között több esetben szélesebb oktatási, képzési vertikumot fedezhetünk fel, a kutatás-fejlesztés intézményei is megfigyelhetők.

1. táblázat

A kutatásunkban bevont országok és nagyvárosaik csoportosítása (2020)

Ország	100 és 200 ezer fő között		201 és 300 ezer fő között		301 és 500 ezer fő között		501 ezer fő felett		Mind-összesen		Né- pesség ará- nyok (%)
	Népes- ség (fő)	db	Né- pesség (fő)	db	Né- pesség (fő)	db	Né- pes- ség (fő)	db	Né- pesség (fő)	db	
Ausztria	389527	3	497667	2					887194	5	5,3
Bulgária	371043	3	201779	1	684067	2			1256889	6	7,5
Cseh- ország	379994	3	284982	1	382405	1			1047381	5	6,3
Horvát- ország	380366	3							380366	3	2,3
Magyar- ország	1100479	8							1100479	8	6,6
Len- gyelor- szág	3352259	23	1259306	5	1551737	4	2626127	4	6163302	38	36,9
Romá- nia	1944990	14	1236444	5	1658974	5			4840408	24	29,0
Szerbia	420024	3	250439	1					670463	4	4,0
Szlová- kia			238138	1					238138	1	1,4
Szlové- nia	97019	1							97019	1	0,6
Össze- sen	8435701	61	3968755	16	4277183	12	2626127	4	19307766	95	100,0
Arány (%)	43,7	64,2	20,6	16,8	22,2	12,6	13,6	4,2	100,0		

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

A kisnagyvárosokban kimutatható a tudatos fejlesztés politika, annak aktivitása, lehetőségei, intézményi kereteit persze az adott ország állami/politikai berendezkedése, valamint a területi politika rendszere erősen befolyásolja, meghatározza. Ugyanakkor a *település- és városhálózat gerincének* kell a kisnagyvárosokat tekinteni, mert valós, vagy éppen szervezendő hálózatuk a térszerkezet meghatározó alakítójává teszi ezen központokat. Ebben a nagyvároskörben is érvényesülnek a szuburbanizációs folyamatok, a városi népesség számos esetben már inkább stagnál, mint növekszik, a települési agglomerációs övezeti formálódnak, a városi szétterülés folyamatos. Mérsékeltlen találunk példákat a kisnagyvárosok és a térségük szervezett együttműködéseire, így a várostérségek kialakulása a kezdeti fázisban tart.

A következő kategóriaként a 201–300 ezer fő közötti nagyvárosokat jelöltük ki. Miért csak 100 ezer fővel növeltük a kategória határ? Nos, érzékeljük a kutatásaink során a léptékváltást! Hiszen ezen csoportba tartozó nagyvárosok a nagytérség több országban egyre jelentősebb szerepet játszanak, azaz multiregionális vonatkozásban érvényesülnek funkcióik. Az országok (Ausztria 2, Bulgária 1, Csehország 1, Lengyelország 5, Románia 5, Szlovákia 1, Szerbia 1) térszerkezetében valamilyen jellegű *fókuszpontok*. Hiszen kapu szerepet vállalnak, vagy éppen a szomszédos országgal való összeköttetést bonyolítják, de kvázi ellenpontjai (kisebb országokban) a fővárosnak, vagy egy-egy nagyobb területi egység (több régió) magasabb szintű ellátását biztosítják, annak alakításában vesznek részt. Főleg a nagyobb területű országokban (Lengyelország, Románia) korábban, de jelenleg is kiemelt – gyakran specializált – ipari, gazdasági centrumként funkcionálnak, legyenek azok a hagyományos szektorok, részben, egészben megújítva a külföldi befektetések által, vagy az új gazdaság egyes aktorainak fogadásával. A funkció kínálatuk egyértelműen szélesebb, mint az előző kategória centrumainak, a területi kapcsolatok valamelyest bővebbek, az agglomerációs hatások éppen a nagyobb tömegszerűséggel érzékelhetőbb, a szuburbanizáció trendek jól kimutatható, bár ennek szervezett formáira kevés jó gyakorlatot találtunk. A tudástermelés, mint az innovációs potenciál serkentő forrása élénk és egyre komplexebb, a multiregionális hatásaik miatt is, de a gazdasági koncentrációk következtében úgy szintén szükségszerűen kiépülnek az új, vagy megerősödnek a régi intézményi (egyetemi, részben kutatási-fejlesztési) bázisok.

A szakirodalomban felmerül gyakran a kérdés (Lux, 2013), hogy hol van, lehet, mi-ben mérhető a nagyvárosi formáció kritikus tömege, milyen intézményi körben foghatók meg azok a szerepkörök, intézmények, térbeli kisugárzások, vagy jelenlétek, amik generáló hatást indítanak el a térfolyamatokban, szívják és egyben szétterítik azokat (Lengyel, Rechnitzer, 2009). A kutatásaink azt jelzik, hogy Kelet-Közép-Európában *200 ezer fő körüli és feletti népesség szintnél* már kimutathatók a komplexebb térszerkezési hatások, olyan tömegszerűségek, számos tényezőben, amelyek generálják a nagyobb térségre, több régióra (pl. országhatáron innen és túl) a hatásokat (kapcsolatokat, együttműködéseket, termelési, szolgáltatói aktivitásokat), megindulnak a várostérség képződések, s egyben a növekedési pólushoz köthető szerepkörök és intézmények megjelenése, működése. Így ezt a kategóriát a kutatásaink során a *multiregionális funkcióval rendelkező nagyvárosoknak* neveztük!

A következő szint talán érthetően *makroregionális funkciókat* megjelenítő és gyakorló nagyvárosok, amihez kutatásaink szint a népességszám alapján (300–500 ezer fő) 12 centrum kapcsolhattunk. Esetükben már olyan mértékű funkció tömeget koncentráldik, amivel nagytérségi (több régióra együttesen), vagy éppen országos, esetleg a

szomszéd országra is kimutatható gazdasági, társadalmi, térségalkító hatásokat képesek tartósan gyakorolni, egyben újabbakat generálni. A nagytérség országainak másodlagos központjai ezek, a település- és városhálózat kiemelkedő csomópontjai, amelyek lendületes fejlődést mutatnak, kitűnnek a gazdasági aktivitásukkal, széles intézményi hálózatukkal, újdonság alakító képességeikkel, azok bázisaival. Néhányan közülük egyre erősödő karakter jött létre a gazdaságban, főleg az új gazdaság kibontakozó szektoraiban. A városi rendszereik jellege, az ottani életminőség terei izgalmasok, megújító formációkat is fogadni képesek, s mindez érvényes az egyedi - bár nem minden szegmensben érvényes – kulturális kínálatokra. A makroregionális nagyvárosok tehát az *országok kiemelkedő növekedési pólusai*, egyben térformáló centrumai, amiben több esetben a hálózati léptékek³ is felismerhetők. A nagyváros lendületes szétterülése, a település agglomerációs övezeti formái, a funkciók által alakított sokirányú és szektorális szempontból is összetett hálózati rendszerek jelenléte, jelzi, hogy ezen növekedési pólusok *fejlesztése országokban kiemelt jelentőségű*, egyben képesek lehetnek új – ellenhatalmi centrumokká is válni. Bár ismét meg kell jegyeznünk, hogy az országok politikai és ennek következtében közigazgatási modelljeinek eltérőek, így a lokális szintek, települések önállóság, s ebből következő fejlesztési aktivitás különbségeket – pontosabban gyakori változásokat – mutatnak a nagytérség államaiban.

S végül a *nemzetközi rangú nagyvárosok*, amelyeknek a népessége tartósan 500 ezer fő felett alakult egyedül csak Lengyelországban található. Krakkó, Lódz, Poznan, Wroclaw nagyvárosokban 2,6 millió városlakót regisztráltak, városrégiójukkal együtt ennek másfél-kétszeres népességre is folyamatos és közvetlenül hatást gyakorolnak. Lengyelországban alakultak ki egyedül nemzetközi dimenziókban (MEGA 6) regisztrált nagyvárosok, a maguk összetett, komplex gazdasági, település, társadalmi, intézményi szerkezetükkel, egyben versenytársai lesznek, lehetnek a dinamikusan fejlődő – és a kelet-közép-európai térségben egyre jelentősebb szerepre törő – fővárossal, esetünkben Varsóval. A nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő centrumok az *európai nagyvároshálózat értékelhető részei*, egyben Lengyelország térszerkezetének meghatározó egységei, így a fejlesztésük és funkcióik alakítása, megújítása kiemelt állami feladatként kezelendő.

³ Tudatos összeköttetés megteremtése, a különböző közlekedési infrastruktúrák kiépítése, a centrális megközelítések mérséklése, az elérhetőségek biztosítása.

A nagyváros állomány két jellegzetessége

Az általunk tíz ország alkotta Kelet-Közép-Európa nagyvárosainak néhány jellemzőjét villantjuk fel a következőkben. Az urbanizációs szint és annak változása, továbbá a jövedelem termelési potenciálok alapján teszünk kísérletet ennek a közel száz nagyváros állomány sajátosságainak érzékeltetésére. A dinamikus és a statikus közelítés váltja egymás, hiszen az elérhető, de egyben összehasonlítható adatok a vizsgálatunkat meghatározták, ám törekedtünk éppen a város állomány méretalapú egységesítése révén az együttesen regisztrálható karakterek és részben fejlődési pályák körvonalazására.

Urbanizációs szint

A kelet-közép-európai országok urbanizációs trendjeit a korábbi szakirodalmak kevésbé érintették (Rechnitzer 2020a, Rechnitzer 2022b). A nagytérség 10 országában 1960-ban a fővárosokban 8,8 millió lakost jegyeztek, ami 1990-re 12,1 millióra nőtt, majd enyhén stagnált 2020-ra, 12,8 millióra főben állt meg. A 100 ezer főnél nagyobb nagyvárosok népesség dinamikája igencsak látványos volt. Hiszen az ország együttesben 1960-ban 8,8; 1990-ben 20,6; majd 2020-ban 19,4 millió ember élt ezen település kategóriákban. Az országok többségébe lendületes – erőltetett – iparosítás folyt, ami döntően ezt a városkört érintette, a felfokozott belső migrációs folyamatokat, amit fejlesztés politikák ösztönöztek, döntően a gazdasági szerkezetek átalakításával, hiszen ezek hatása az esetlenként eltérő intenzitású városfejlesztésekben (pl. kiemelt iparosítás, tömeges lakásépítés, közszolgáltatások kiépítése stb.) koncentrálnak (Illés, 2002).

A vizsgált 95 nagyváros közül 51 népessége nem érte el 1960-ban a 100 ezer főt (AU 1, BL 2, CZ 2, HR 2, HU 4, PL 17, Románia 16, SL 1, SK 1, SB 4), majd 1990-ra már mindegyik város belépett a kismagyváros kategóriába (kivétel Klagenfurt AU és Szabadka SR). Harminc esztendő, 1960 és 1990 között volt tehát az *urbanizációs robbanás* időszaka, ami jellemezte az egész kelet-közép-európai térséget, majd 1990 után jött a politikai és a gazdasági rendszerek változása, s ennek újabb átalakító következményi lettek nagyváros állományra (2. táblázat).

2. táblázat

Népesség arányok a fővárosok, a nagyvárosok és többi település vonatkozásában
(%, 1960, 1990, 2020)

Ország	1960			1990			2020		
	Főváros	100 ezer főnél nagyobb	többi település	Főváros	100 ezer főnél nagyobb	többi település	Főváros	100 ezer főnél nagyobb	Többi település
Ausztria	23,0	10,2	66,8	19,9	10,2	69,9	21,4	9,9	68,7
Bulgária	9,0	10,3	80,7	13,5	15,3	71,2	18,4	18,1	63,5
Csehország	10,4	8,8	80,8	11,7	10,7	77,6	12,2	9,8	78,0
Horvátország	10,2	6,4	83,4	14,7	10,2	75,1	16,7	9,3	74,1
Lengyelország	3,8	20,3	75,9	4,3	25,5	70,2	4,7	23,7	71,6
Magyarország	18,1	7,7	74,2	19,3	11,7	69,0	18,3	11,4	70,3
Románia	5,4	9,5	85,1	8,7	21,7	69,6	9,4	24,6	66,0
Szerbia	9,6	4,8	85,6	14,9	7,8	77,3	20,2	9,7	70,1
Szlovákia	5,8	1,9	92,3	8,3	4,4	87,3	8,7	4,4	86,9
Szlovénia	8,5	5,2	86,3	12,9	5,4	81,7	14,2	4,7	81,1
Mindösszesen	8,8	11,7	79,5	10,3	17,4	72,3	11,4	17,3	71,3

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Az elmúlt 30 évben trendje, hogy a kelet-közép-európai nagyváros hálózat átrendeződött (2. táblázat). Érvényes ez a 200-300 ezer fő centrumokra, de érintette a 300–500 ezer főt számlálókat is. A legnagyobb változás Lengyelországban következett be, hiszen jelentősen nőtt a kismagyárosok aránya (50%-ról 65%-ra), de a magasabb kategóriában is (200–300 ezer fő) 50%-os településszám csökkenés. Ha országok szerint nézzük a két időpont közötti népességszám egyenleg egyedül Ausztriában pozitív, hiszen az öt nagyvárosa közel 100 ezer fővel növelte lakosainak számát, amiből Graz részesedett 50%-kal (55 ezer fő). Népesség befogadók még a szerbiai nagyvárosok, így Újvidék (77 ezer fő), ami vélhetően a Dél-Szláv háború hatásának tudható be, hiszen menekült hullám indult meg a nagyvárosok felé.

A többi ország centrumainak népessége egyértelmű csökken, elindult a központokból való kiáramlás, ezek vélhetően az agglomerációs övezetekbe irányultak, vagy az

elemzésünkben jelzett gazdasági szerkezetváltás következményeként a falvakba, a kisebb városokba való visszaáramlás, de külföldi munkavállalás lehetősége is befolyásolta a nagyvárosi népességvesztést.

3. táblázat

A kelet- és közép-európai országok nagyvároshálózatának osztályozása népesség kategóriáinként (1990, 2020, ezer fő, db)

Országok	1990	2020	1990	2020	1990	2020	1990	2020	össze- sen
	100–200 ezer		201–300 ezer		301–500 ezer		501 ezer felett		
Ausztria	3	3	2	2					5
Bulgária	3	3	1	1	2	2			6
Csehország	3	3	2	1		1			5
Horvátország	3	3							3
Magyarország	7	8	1						8
Lengyelország	19	25	10	5	5	4	4	4	38
Románia	14	14	3	5	7	5			24
Szlovénia	1	1							1
Szlovákia			1	1					1
Szerbia	4	3		1					4
Összesen	57	63	20	16	14	12	4	4	95

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Bulgáriában Pleven (43 ezer fő) és Ruse (51 ezer fő) a legnagyobb vesztes, egyedül Plovdiv tudta megtartani népességét, vélhetően a kedvező gazdasági szerkezeti váltás következtében. Csehországban a 300 ezer fő feletti népességgel bíró Ostrava ipari központ esetében csökkent a népesség (46 ezer fő), s ez adja a cseh nagyvárosi népességfogyás 74%-át. Horvátországban minden nagyváros a vesztes kategóriába tartozik, az összes fogyás 24%-os, aminek a többségét Rijeka hozta (52 ezer fő). Magyarország nagyvárosait sem kerülte el a népesség átrendeződés, hiszen több mint 100 ezer fővel csökkent a népességszám, amiben Debrecen vezet (43 ezer fő), de Pécs is (28 ezer fő) kiemelkedetten szerepelt. Kecskemét és Nyíregyháza tudta tartani, enyhén növelni népességét, Győrben csak néhány ezerrel csökkent a lakosok száma. Lengyelország 38 nagyvárosa 725 ezer főt veszített a népességéből. Hat nagyváros nyertesként került ki a

népességmozgásból, így A délkeleti régióban található Rzeszów⁴ (43 ezer), Nyugat-Lengyelország Zielona Góra⁵ (26 ezer), észak-kelet lengyelországi Bialyok⁶ (26 ezer), Gdansk (6 ezer), Krakkó (29 ezer). A legnagyobb vesztesek – csak azokat emeltük ki, ahol a népesség csökkenés 80% alatt volt a két időpont között – Lodz (176 ezer), Katowice (76 ezer), Sosnowiec (62 ezer), Bytom (68 ezer), Czestochowa (40 ezer), Walbrzych (31 ezer), Chozów (25 ezer). Román nagyvárosok összes népességfogyása 355 ezer fő mutat, a legmagasabb létszámban és arányban Brassó (75 ezer), aztán Braila (48 ezer), Constanca (43 ezer), Ploesti (34 ezer), egyedül a Iasi⁷ (Jászvásár) tudta növelni népességét (42 ezer). Szlovákián Kassa nem veszített népességéből, Maribornál is (Szlovénia) csak 10%-os népesség csökkenés volt regisztrálható. Szerbia esetében a nagyvárosi egyenleg pozitív, s ezt Novi Sad⁸ (Újvidék) hozza a maga közel 78 ezer fő népesség növekedésével.

A kelet-közép-európai nagyvárosok urbanizációs folyamatai két karakteres ciklusra oszlanak. Az első az 1960–1990 közötti időszak, amit a *klasszikus városrobbanásnak*, az urbanizációs folyamat első szakaszának kell tekinteni. Majd következett a rendszerváltozások után a második, a *szuburbanizációs és részben a dezurbanizációs* szakasz, mivel az országcsoporton belül különbségeket, más és más fejlődési pályákat lehetett regisztrálni. Ám összességében azt mondhatjuk, hogy a *megkésetttség* felismerhető kelet-közép-európai térség nagyvárosai népesség alakulása alapján jellemezhető urbanizációs folyamataiban. A nyugat-európai városfejlődési trendek csak egy-egy országban, néhány kiemelt sajátos területi töké pályát megjárta, vagy arra lépő nagyvárosnál figyelhető meg, illetve olyan régióban lévő központoknál, ahol a kapcsolatok, együttműködések erősebbek a nyugat-európai centrumokkal és régiókkal (kedvező elérhetőség, külföldi működő tőke jelenléte, történetileg tartós és erős városkép, imázs, megújításra képes intézményrendszer és tudatos városfejlesztés, érzékelhető városmarketing).

⁴ Repülőgép és gyógyszeripar, repülőtér (2005), vasúti csomópont, tudományos-ipari park, két egyetem (2001), a 100 lakosra jutó egyetemisták száma itt a legmagasabb az országban.

⁵ Kulturális, turisztika (borvidék), egyetemi és ipari központ, 25 ezer egyetemi hallgató.

⁶ Egyetemi, felsőoktatási központ, határ nagyváros (Belorusszia), közigazgatási központ.

⁷ Morvaország fővárosa, jelentős agglomerációs térséggel, kulturális, vallás központ, öt állami egyetem közel 60 ezer hallgató.

⁸ Jelentős agglomerációs térséggel, fontos ipari, gazdasági központ (elektronikai ipar, gépgyártás, kémiai ipar), magas a szolgáltatások jelenléte (pénzügy), kisugárzó kulturális funkciók, egyetemi központ (50 ezer hallgató)

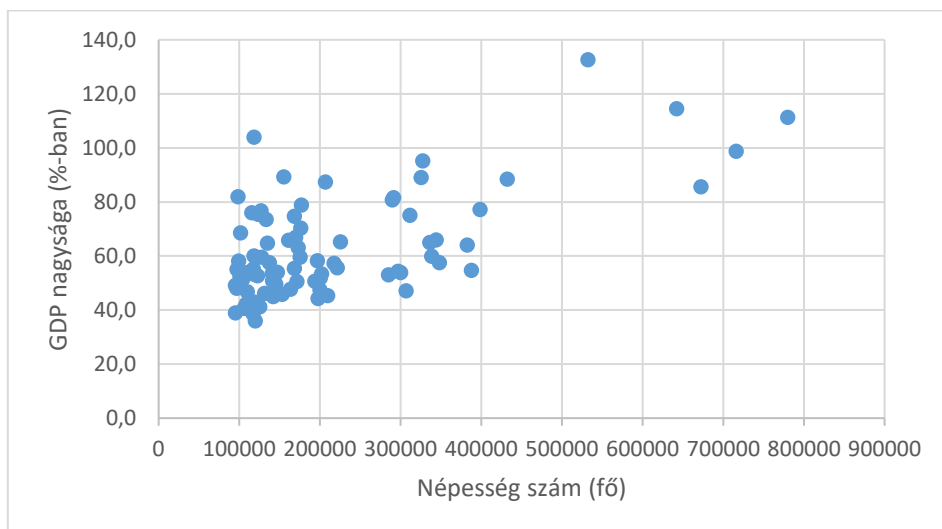
Jövedelmi szint

A nagyvárosokra a hivatalos statisztikák nem mérnek egy főre jutó GDP-t helyette az adott centrum NUTS 3 régiójának (megye, terület, kerület) adataival számoltunk⁹. Ezek a jövedelem összesítések biztosan torzítanak, hiszen az illetékes területi egységekben nem biztos, hogy gazdasági tevékenység folyik, vagy ha igen annak mértéke nem jelentős, esetleg szerkezete különbözik a városi gazdaságtól, ám a nagyváros vonzása minden esetben kiterjed a NUTS 3 egységre, így ezen mutató alkalmazása eligazító információt adhat a centrum helyzetéről.

Felvezetőnek tekintjük át az 1. ábrán és a 4. táblázatban a népesség és az ország GDP-hez viszonyított nagyvárosi arányokat, azaz milyen mértékű az egy főre jutó jövedelmek egymáshoz viszonyított mértéke. Három egyre ritkábban sűrűsödő halmaz láthatunk. Az elsőben az országos átlag 40 és 60 %-a között helyeztetnek el a kismagyvárosok, majd a makroregionális funkcióval rendelkezők következnek már egy már szórtaabb halmazban, de ugyanabban a tartományban, s végül a nemzetközi rangú központok, szinten nagyobb szétterülésben.

1. ábra

A nagyvárosok népessége és az egy főre jutó GDP (országos átlag 100%, 2019)

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

⁹ Szerbiára vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, így 91 városra vonatkozó adatokkal dolgozunk!

4. táblázat

A Kelet-Közép-Európa nagyvárosai realizált jövedelme az országuk átlagához viszonyítva (országos átlag 100%, 2019)

Ország	A nagyvárosok az adott ország egy főre jutó GDP-ben (db)				
	-100%	99–80%	79–50%	49% alatt	Összesen
Ausztria		3	2		5
Bulgária			5	1	6
Csehország			5		5
Horvátország		1	2		3
Lengyelország	6	7	19	6	38
Magyarország			3	5	8
Románia	1	4	13	6	24
Szlovénia			1		1
Szlovákia				1	1
Összesen	7	15	50	19	91
	Népességszám (ezer fő)				
100-200	1	8	34	17	60
201-300	1	4	8	2	15
301-500	2	2	8		12
501 felett	3	1			4
Összesen	7	15	50	19	91

Forrás Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

A szórás és a megosztottság a nagytérség és az országok szerint is határozottan ki-tűnik, jelezve azt, hogy a *különbségek* erőteljesek. Ez kimutatható az országok között, de a nagyváros kategóriaként a teljes és a rész sokaságban. Az általános következtetés, hogy a nagytérség centrumainak többsége az *adott ország jövedelmi szintjének az 50 és 80%-os sávjában* található (55%), de minden ötödik nagyvárosban megtermelt jövedelem nem éri el az adott országra jellemző érték 50%-át. A város állomány ezen differenciálódása döntően a *kisnagyvárosokra* érvényes (85%), de a valamelyest érinti multi-és makroregionális központokat is (első esetben 40%, másíknál 66%).

Nem kívánunk belemenni ország elemzésekbe, helyette az adatállományunk alapján azt néztük meg, hogy a nagytérsgben a korábbi térszerkezeti elemzésekben kiemelt *Keleti Fal* (Gorselak 1996, Rechnitzer, Smahó 2011) közeli nagyváros miként viselkednek ezekben a viszonylatokban. Négy ország (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia) esetében a keleti országhatárok közelében (50–70 km) található nagyvárosok jövedelemi adatait hasonlítottuk össze (5. táblázat).

5. táblázat

A „Keleti Fal” nagyvárosai

Ország	Város	Népesség (fő, 2020)	Nagyváros kategória a népesség alapján	Egy főre jutó GDP (2019)		
				euró/fő	országos átlag %-ban	EU
PL	Gdynia	244969	2	20206	59,6	45,4
PL	Elbląg	118582	1	14893	43,9	33,4
PL	Olsztyn	171249	1	17545	51,8	39,4
PL	Lublin	338586	3	20791	61,3	46,7
PL	Rzeszów	196638	1	20206	59,6	45,4
SK	Kosice	238138	2	17352	45,1	39,0
HU	Debrecen	199856	1	16311	47,9	36,6
HU	Nyíregyháza	116814	1	13249	38,9	29,7
RO	Satu Mare	118871	1	16629	59,4	37,3
RO	Baia Mare	144996	1	15504	55,4	34,8
RO	Suceava	125364	1	12868	46,0	28,9
RO	Botosani	119627	1	11247	40,2	25,3
RO	Iasi	387834	3	17107	61,1	38,4
RO	Galati	306784	3	14741	52,7	33,1
RO	Braila	200231	2	16216	57,9	36,4
RO	Constanta	311474	3	23462	83,8	52,7
RO	Vasliu	107652	1	9857	35,2	22,1
BG	Burgas	201779	2	13040	53,0	29,3
BG	Varna	336216	3	15857	64,5	35,6

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Északról dél felé haladva 19 nagyváros regisztráltunk a megadott kritériumok alapján, ebből kilenc kismagyáros, öt-öt multiregionális és makroregionális központ. Látható, hogy az előbbieik jövedelem termelő potenciálja kiemelkedő, mind országos, mint a nagytérség centrumainak az uniós szintű teljesítménnyel való összevetésében is. A multiregionális központok beolvadnak a kismagyáros állományba, azaz közöttük látványos különbséget nem tapasztalunk. Egyértelmű, hogy a Keleti Fal nagyvárosai *periférikus helyzetben vannak*, a szélesebb funkciókört, nagyobb népességet tömörítőket valamelyest kiemelkednek ebből a közegekből, míg a *kismagyárosok* helyzete már kedvezőtlennek mondható, minden vonatkozásban mérsékelt teljesítmény nyújtanak. A Keleti Fal bástyái egy-két kivétellel az országos nagyváros állomány gyenge pontjai, alacsony teljesítménnyel.

Hozzuk be a következőkben az európai dimenziót! Vizsgáljuk meg, hogy a kelet-közép-európai térség nagyvárosainak teljesítményét – ami, mint jeleztük az adott NUTS 3 szintjüknek megfelelő – az uniós szinthez mérten, s ennek alapján értékeljük a nagyváros állományt (6. táblázat).

Auszbriából három nagyváros (Salzburg 60¹⁰, Linz 67, Graz 83) és Lengyelországból egyedül Poznan (86) kerül a TOP csoportba, azaz a centrumok teljesítménye az EU átlagot meghaladja, bár érdekes, hogy az osztrák nagyvárosok nem érték el az országos szintű teljesítményt. A második csoportba sorolódott a további két osztrák nagyváros Innsbruck (118), Klagenfurt (159), továbbá Lengyelország négy nemzetközi szereppel bíró központja: Wroclaw (139), Krakow (165), Gdansk és Gdynia (259), valamint az észak-lengyelországi Plock¹¹ (210).

A Felső-Szilézia agglomerációja indítja a következő, az EU átlagának 70 és 50%-a közötti 25 tagot számláló csoportot. Katowice (398), Ruda Slaska¹² (398), Chozów (398), Zabrze (558), Gliwice (558), Biesko-Biala (775) tartozik még ebbe a hatalmas település és gazdasági agglomerációba, aminek a teljesítménye nem csak lengyel, de kelet-közép-európai dimenzióban is kiemelkedő, valamint még öt további lengyel nagyváros. Itt találjuk még a négy cseh nagyvárost: Brno (551) és Plzen (644), Osztrava (797), Olomouc (806), valamint kettő magyar (Győr 624, Szeged 1004) kismagyáros. A Románia jelentős gazdasági nagyközpontjai is ezen kategóriában sorakoznak fel:

¹⁰ A városnevek mellett található szám az Unió 1166 db NUTS 3 területi statisztikai egységének sorrendjében elfoglalt helyet jelenti az egy főre jutó GDP (PP) alapján 2019 évre vonatkozóan. Az országoknál a nemzetközi rövidítést alkalmaztuk.

¹¹ A Mazovia Vajdaságban Varsótól 110 km-re található 120 ezer lakos kismagyáros a lengyel nemzet köolajipari vállalat székhelye (PKN Orlen).

¹² A Szilézia Vajdaságban lévő Katowice szomszédságában lévő kismagyáros (130 ezer fő), szénbányászati központ, de emellett mértékadó szolgáltató hely (raktárbázis, logisztikai központ), aktív szerkezetváltást (ipari, technológiai, innovációs park).

Kolozsvár (436), Temesvár (535), Brassó (659), Constanca (760), Sibiu (764), de Maribor (805) is beosont a kategóriába, így az egyedüli szlovén nagyváros felsorolódott a dinamikát megtestesítő város csoportba.

A legnépesebb csoportot az EU egy főre jutó GDP átlagának 30 és 50 %-át képviselő nagyvárosok alkotják, 46 taggal (50, 6 % a városállománynak). Ezek többsége kismagyváros (71%), nyolc multiregionális központ (Ploesti RO, 883, Bialystok PL 939, Czestochova PL 904, Nagyvárad RO 980, Kosice SK 984, Radom PL 1048, Craiova RO 1080, Braila (RO 1030), De idesorolódott öt makroregionális szerepkörrel rendelkező nagyváros, így Lublin (PL 867), Iasi (RO 994), Várna (BG 1043), Galati (RO 1074), Plovdiv (BG 1093). A magyar nagyváros többsége Székesfehérvár (803), Kecskemét (950), Debrecen (1026), Miskolc 1045, Pécs (1058) ebben a kategóriában található, a teljesítményük tehát nem éri el az EU átlag 50%-át.

Az utolsó kilenc egységet tartalmazó csoportot Nyíregyháza (HU 1115) vezeti, további hét kismagyvárossal. Egyedül Burgas (BG 1123) tekinthető multiregionális nagyvárosnak, de gazdasági teljesítménye kimondottan alacsony európai vonatkozásban.

Az adatsorokból, a besorolásokból és helyezésekből megállapítható, hogy a kelet-közép-európai nagyváros állomány erősen differenciált. A nemzetközi funkciókat és makro/multiregionális szerepköröket koncentráló városok képesek magasabb jövedelem termelő képességüket felmutatni, a szerkezetátalakításban sikeresebbek voltak, bár néhány a periférikus térségekben és a nagyrégió déli, keleti térségeiben található lassan, mérsékelt jövedelmi teljesítményt mutatnak. A kismagyvárosok között elvéve tűnnek fel sikeresnek tekinthetők (négy, azok is az osztrák központok). Kimutathatók viszont egy reménykeltő tömörülés (15 db), amiben megtalálhatók a várostérségek tagjai (PL), az országok elsődleges és sikeresen szerkezetváltó központjai (CZ), egy kapuváros (HR), specialitás és dinamikus gazdasági szerkezetet felmutató megújulók (RO, HU, PL). A leszakadó kismagyvárosok állománya is nagyon színes, összetett, sokféle térségi centrumot tartalmaz, amelyek egyértelműen a gerincét alkotják az adott ország településhálózatának. Összességében a kismagyvárosok helyzetét részben a gazdasági szerkezetük, annak átalakításának dinamikája, a területi tőke állományuk összetétele, a földrajzi pozíciójuk és megközelíthetőségük, de nem elhanyagolható az egyes országok területi politikája, a városfejlődést ösztönző és támogató rendszerei sem.

6. táblázat

A Kelet-Közép-Európa nagyvárosok realizált jövedelme az uniós szinthez viszonyítva
(uniós átlag 100%, 2019, 2020)

Ország	A nagyvárosok az EU egy főre jutó GDP-ben (db)					Összesen
	100% felett	99–70%	69–50%	49–30%	29% alatt	
Ausztria	3	2				5
Bulgária				3	3	6
Csehország			4	1		5
Horvátország			1	2		3
Lengyelország	1	5	12	20		38
Magyarország			2	5	1	8
Románia			5	14	5	24
Szlovénia			1			1
Szlovákia				1		1
Összesen	4	7	25	46	9	91
Népességszám (ezer fő, 2020)						
100–200	1	3	15	33	8	60
201–300	2	1	3	8	1	15
301–500		1	6	5		12
501 felett	1	2	1			4
Összesen	4	7	25	46	9	91

Forrás: Kutatási adatbázis, saját feldolgozás.

Ausztriából három nagyváros (Salzburg 60, Linz 67, Graz 83) és Lengyelországból egyedül Poznan (86) kerül a *kiemelkedő értéket* mutató csoportba, azaz a centrumok teljesítménye az EU átlagot meghaladja, bár érdekes, hogy az osztrák nagyvárosok nem érték el az országos szintű teljesítményt.

A második csoportba sorolódott a további két osztrák nagyváros Innsbruck (118), Klagenfurt (159), továbbá Lengyelország négy nemzetközi szereppel bíró központja: Wroclaw (139), Krakow (165), Gdansk és Gdynia (259), valamint az észak-lengyelországi Plock¹³ (210).

¹³ A Mazoviai Vajdaságban Varsótól 110 km-re található 120 ezer lakos kisnagyváros a lengyel nemzet kőolajipari vállalat székhelye (PKN Orlen).

A *Felső-Szilézia agglomerációja* indítja a következő, az EU átlagának 70 és 50%-a közötti 25 tagot számláló csoportot. Katowice (398), Ruda Slaska¹⁴ (398), Chozów (398), Zabrze (558), Gliwice (558), Biesko-Biala (775) tartozik még ebbe a hatalmas település és gazdasági agglomerációba, aminek a teljesítménye nem csak lengyel, de kelet-közép-európai dimenzióban is kiemelkedő, valamint még öt további lengyel nagyváros. Itt találjuk még a négy *cseh* nagyvárost: Brno (551) és Plzen (644), Ostrava (797), Olomouc (806), valamint kettő *magyar* (Győr 624, Székesfehérvár 803) kisnagyvárost. *Románia* feltörekvő gazdasági nagyközpontjai is ezen kategóriában sorakoznak fel: Kolozsvár (436), Temesvár (535), Brassó (659), Constanca (760), Sibiu (764), de Maribor (805) is beosont a kategóriába, így az egyedüli *szlovén* kisnagyváros felsorolódott a dinamikát megtestesítő nagytárségi centrumok csoportba.

A *legnépesebb csoportot* az EU egy főre jutó GDP átlagának 30 és 50 %-át képviselő nagyvárosok alkotják, 46 taggal (50,6 % a városállománynak). Ezek többsége kisnagyváros (71 %), nyolc multiregionális központ (Ploesti RO 883, Bialystok PL 939, Czeszochova PL 904, Nagyvárad RO 980, Kosice SK 984, Radom PL 1048, Craiova RO 1080, Braila RO 1030). Idesorolódott még öt makroregionális szerepkörrel rendelkező nagyváros, így Lublin (PL 867), Iasi (RO 994), Várna (BG 1043), Galati (RO 1074), Plovdiv (BG 1093). A magyar nagyváros többsége Kecskemét (HU 950), Szeged (HU 1004), Debrecen (HU 1026), Miskolc (HU 1045), Pécs (HU 1058) ebben a kategóriában található, a teljesítményük tehát nem éri el az EU átlag 50 %-át.

Az utolsó kilenc egységet tartalmazó csoportot Nyíregyháza (HU 1115) vezeti, további hét kisnagyvárossal. Egyedül Burgas (BG 1123) tekinthető multiregionális nagyvárosnak, de gazdasági teljesítménye kimondottan alacsony európai vonatkozásban.

Az adatsorokból, a besorolásokból és helyezésekből megállapítható, hogy a kelet-közép-európai nagyváros állomány erősen differenciált. A nemzetközi funkciókat és makro/multiregionális szerepköröket koncentráló városok képesek magasabb jövedelem termelő képességüket felmutatni, a szerkezetátalakításban talán sikeresebbek voltak, bár néhány a periférikus térségekben és a nagyrégió déli, keleti térségeiben található mérsékelt jövedelmi teljesítményt mutatnak. A kisnagyvárosok között elvétve tűnnek fel *sikeresnek* tekinthetők (négy, azok is az osztrák központok). Kimutathatók viszont egy *reménykeltő tömörülés* (15 db), amiben megtalálhatók a várostárségek tagjai (PL), az országok elsődleges és sikeresen szerkezetváltó központjai (CZ), kapuváros (HR), specialitás és dinamikus gazdasági szerkezetet felmutató megújuló centrumok (RO, HU, PL). A *leszakadó kisnagyvárosok* állománya színes, összetett, sokféle térségi

¹⁴ A Szilézia Vajdaságban található Katowice szomszédságában lévő kisnagyváros (130 ezer fő), szénbányászati központ, de emellett mértékadó szolgáltató hely (raktárbázis, logisztikai központ), aktív szerkezetváltást (ipari, technológiai, innovációs park).

centrumot tartalmaz, amelyek egyértelműen a gerincét alkotják az adott ország településhálózatának. Összességében a kisnagyvárosok helyzetét részben a gazdasági szerkezetük, annak átalakításának dinamikája, a területi töke állományuk összetétele, a földrajzi pozíciójuk és a megközelíthetőségük, de nem elhanyagolható az egyes országok területi politikája, a városfejlődést ösztönző és támogató rendszerei sem.

A megosztott trendek

A nagy térség, a 10 ország nagyváros állományát a kutatás kezdeti szakaszában négy csoportra osztottuk, reménykedve abban, hogy karakteres eltéréseket, sajátosságokat tudunk majd regisztrálni vizsgálataink során. Nos, egyik vetületben jól gondolkodtunk a jelzett négyes felosztást, hiszen a kisnagyvárosok mindegyik elemzésben elkülönültek, ezek a centrumok – tisztelet a kivétel, ahol egy-egy jelentősebb gazdasági szervezet és annak a kiszolgáló alrendszerei települtek meg a sikeres szerkezetváltás következtében – lényegében egy-egy régió vagy kapcsolódó térségek ellátó, szervező központjai. Lassabb átalakulást mutatnak, a felzárkózásuk más és más az országok között, ott erőteljesebb, ahol a városhálózat második szintjét alkotják, így szükségszerűbb a fejlesztésük aktivizálása. A nagyobb kiterjedésű országokban, ahol viszont a második szint karakteresebb, vagy éppen létezik harmadik városhálózati vetület is, ezekben a kisnagyvárosok periférikus jellege egyértelműbb, látványosabb.

A csoportosításunk felső szintjein, így az országos/nemzetközi rangú és a makroregionális szerepeket, egyben hatásokat is generálni képes nagyváros állomány ugyan csak két országban (Lengyelország, Románia) található, de ezek az adott városállomány fókuszpontjai, kiemelkedő centrumok. Gyorsabb, látványosabb szerkezetváltáson mentek keresztül, számos új funkciót tömörítenek, gyakran képesek a várostérségüket is alakítani, hiszen a környezetükben lévő kisnagyvárosokat is kedvezőbb helyzetbe hozzák, valamiféle gazdasági feladat és funkció megosztással.

A nagy térség nagyváros állományának a megosztottságát a területi elhelyezés is befolyásolja, ebben a nyugat-kelet megosztottság – főleg a kisnagyvárosoknál – jól érzékelhető. De érzékelhető a lendületet valamelyest mutató szomszédos ország nagyvárosainak kölcsönös hatása, eseteként a másik jelenléte.

Összességében a kelet- és közép-európai térség nagyváros állomány erősen megosztott, az urbanizációs folyamatok megkétszerezve, de igen is felismerhető, a nyugat-európai állományhoz való közeledésük, így az urbanizációs trendekbe való integrálódásuk megkezdődött, de eltérő intenzitással zajlik. A nagy térségben nem ismerhető fel valamiféle városhálózat jellemzői, annak alakításában az országos szintek még a meghatározók,

amiket az eltérő lendületű és hatású területi politikák befolyásolnak. A nagyváros állomány versenyképessége az egyre változó gazdasági, politikai, környezeti és geopolitikai vonatkozásokban csak valamiféle érintkező, ne talántán megismerő és túlzott optimizmussal összehangoló fejlesztés esetén lehetséges a jövőben.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást az Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal Országos Tudományos Kutatási Alap finanszírozta, „A területi tőke és innovációs miliő szerepe a kelet-közép-európai regionális központok fejlődésében” című GAZD K 128747 számú pályázat keretében.

Irodalom

- Gorzalak, G. (1996): *The regional dimension of transformation in Central Europe*. Regional Studies. <https://doi.org/10.4324/9780203059784>
- Illés I. (2002): *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók*. Dialog Campus Kiadó, Budapest.
- Jeney L. (2007): Dualítások az Európai Unió nagyvároshálózatának fejlettségében az ezredfordulón. *Tér és Társadalom*, 21., 4., 155–178. <https://doi.org/10.17649/TET.21.4.1144>
- Lengyel I. (2022): *Regionális és városgazdaságtan*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Lengyel I., Rechnitzer J. (2009): *Regionális gazdaságtan*. Dialog Campus Kiadó, Pécs–Budapest.
- Lux G. (2013): Kritikus tömeg alatt: a fejlesztési együttműködés lehetőségei a kisebb nagyvárosokban. *Tér és Társadalom*, 27., 4., 52–74. <https://doi.org/10.17649/TET.27.4.2512>
- Rechnitzer J. (2021): A nagyvárosi fejlődés sajátosságai. In: *Nagyvárosok Magyarországon*. szerk. Rechnitzer J., Berkes J. Ludovika Kiadó, Budapest. 17–32.
- Rechnitzer J. (2022a): Kelet- és Közép-Európa területi folyamatai a hazai regionális tudományi kutatásokban. KRTK RKI DTI, Győr. Kézirat.
- Rechnitzer J. (2022b): Kelet- és közép-európai nagyvárosok térben és időben. KRTK RKI DTI, Győr. Kézirat.
- Rechnitzer J., Smahó M. (2012): *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Somlyódyiné Pfeil E. (2014): Az állam megváltozott szerepe és a városfejlesztés viszonya. *Tér és Társadalom*, 28., 2., 31–44. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2613>

Tóth, B. I. (2022): Aktuális helyzetkép a kelet-közép-európai térség területi tőkéről. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 29–50.

Aktuális helyzetkép a kelet-közép-európai térség területi tőkéről

Dr. habil. Tóth Balázs István PhD.¹

Absztrakt

A tanulmány elsődleges célja, hogy empirikus kutatás eredményeinek bemutatásával feltérképezze a kelet-közép-európai országok NUTS-2 régióinak területi tőkét a 2010-es évtizedben. Az Európai Unió 270 régiójára kiterjedő területitőke-indikátor adatbázisból indultunk ki, és főkomponens-elemzési és klaszterelemzési technikákkal osztályoztuk az európai régiókat a területi tőke összetevői alapján. Különös figyelmet fordítottunk a területi tőke összetevőinek azonosítására, amelynek segítségével a NUTS-2 régiók osztályozása elvégezhető. Összeállítottunk egy regionális szintű proxy mutatókat tartalmazó adatbázist. A változók három fő főkomponensbe tömörültek: tárgy erőforrás-ellátottság, nem tárgyi erőforrás-ellátottság és az anyagi-nem anyagi erőforrások közötti szinergiák. A klaszterelemzések egy három klaszteres és egy 13 alklaszteres megoldást eredményeztek. A NUTS-2 régiók közötti különbségek térképre vitele lehetővé tette a régiók összehasonlítását a területitőke-ellátottság mértéke szerint. A kapott eredmények azt mutatják, hogy a kelet-közép-európai országok régiói között nagy különbségek tapasztalhatók a területi tőke mértéke tekintetében. A területi tőke magas szintje alig néhány régióban figyelhető meg. Míg a fővárosi régiók a területi tőke jelentős csomópontjaiként tekinthetők, a régiók háromnegyedében kedvezőtlen helyzet azonosítható. A tanulmány eredményei jelentős mértékben hozzájárulhatnak a területi tőkével kapcsolatos tudományos diskurzushoz és kutatáshoz.

Kulcsszavak: területi tőke, tárgyi és nem tárgyi erőforrások, régiók osztályozása, Kelet-Közép Európa, regionális különbségek

¹ központvezető egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Lámfalussy Kutatóközpont; toth.balazs.istvan@uni-sopron.hu

Actual Overview of the Territorial Capital in East-Central European regions

The primary aim of the paper is to show empirical evidence from the NUTS-2 regions of East-Central European countries through measuring territorial capital during the 2010s. A database of territorial capital indicators for 270 regions of the European Union is employed, and a classification of regions based on the components of territorial capital is presented using principal component analysis and cluster analysis techniques. Particular attention is paid to the identification of the key variables of territorial capital through which the categorization of NUTS-2 regions can be done. A database containing proxy indicators on regional level was compiled. The variables merged into three principal components: material resource endowment, non-material resource endowment, and material–non-material asset relations. The cluster analyses resulted in three clusters as well as a 13 subcluster solution. Mapping differences across the NUTS-2 regions enables the comparison of regions according to the level of territorial capital endowments. The results reveal that regions in East-Central European countries have been differently endowed with territorial capital during the 2010s. High levels of territorial capital can be reported only from a very limited number of regions; the capital regions can be considered as significant hubs of territorial capital. It can be concluded that unfavorable conditions can be found in three quarters of the regions. The findings of this study have the potential to contribute significantly to the ongoing discussion and evolving research on territorial capital.

Keywords: territorial capital, material and non-material resource endowment, classification of regions, East-Central Europe, regional heterogeneity

Bevezetés

Az elmúlt évtizedben a területi tőke (*territorial capital*) a külhoni és a hazai regionális tudomány – elsősorban a regionális gazdaságtan és a regionális politika – közismert fogalmává, valamint a tudományterület fejlődésének legújabb szakaszában megfigyelhető kihívásokra reagáló, annak ismeretanyagába új eredményeket beillesztő, szemléleti váltást hozó modelljévé vált (Camagni 2008, 2017, 2019, Camagni–Capello 2013, Capello 2016, illetve magyar nyelven Tóth 2010, Rechnitzer–Smahó 2011, Lengyel 2012, 2021, Bodnár 2013, Jóna 2013, Bodor–Grünhut 2014, Rechnitzer 2016, Szabó–Tóth 2016, 2018, Dombi et al. 2017, Poreisz 2018, Kniesz 2020, 2021).

A területi tőke gondolatkör eredetileg annak a kérdésnek az alaposabb tisztázásán – pontosabban Alfred Marshall által már vizsgált dilemma „újrafelfedezésén” – alapult,

hogy miként írható le az azonos iparágban tevékenykedő vállalatok térbeli koncentrációja. A Marshalltól (1890) örökölt gondolatra – miszerint „van valami a levegőben” (*something in the air*) – a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) által 2001-ben közzétett *Területi Outlook* című kiadvány úgy reflektált, hogy a beruházások gazdaságserkentő hatása térségspecifikus: egyes beruházások a tér bizonyos pontján magasabb megtérülést tesznek lehetővé, mint máshol a térben, mert jobban illeszkednek a térséghez, valamint hatékonyabban hasznosítják a térségi erőforrásokat (OECD 2001, Camagni 2008).

A területi töke fogalom életútja a regionális tudomány és az európai regionális politika egyik legizgalmasabb korszakában kezdődött és bontakozott ki. Egyrészt, a regionális fejlődés gondolatkerén belül előtérbe kerültek az endogén irányzatok és az endogén helyi tényezők (Stimson et al., 2011; Lengyel 2012, 2021; Capello 2016), amelyek egy része a „tőke” fogalmára alapozza az endogén tényezők rendszerezését (Kitson et al., 2004, Emery, Flora 2006, Agarwal et al., 2009, Stimson et al., 2011, Carayannis et al., 2012). Noha a töke és a térbeliség összekapcsolódása nem teljesen új jelenség a regionális tudományban, a különböző tökefajtákra vonatkozó társadalomtudományi felfogások (Csizmadia, 2009), valamint a töke alternatív formái (Tóth, 2018) iránt komolyabb tudományos érdeklődés az utóbbi időszakban élénkült meg, nagyrészt a töke heterogén jellegéből adódó megfontolások (Camagni, 2017), valamint a főáramú és a heterodox makrogazdasági növekedésemélet összeegyeztethetőségében rejlő lehetőségek miatt (Camagni, 2019).

Másrészt, a területfejlesztés újabb (ún. „kognitív típusú”) megközelítései felváltották a hagyományos (ún. „funkcionális jellegű”) megközelítést (Camagni, 2008; Camagni, Capello, 2013), rámutatva az összeköttetés, a fogadókészség, a kreativitás és a szinergiákkal teli együttműködés jelentőségére, amelyekből számottevő helyzeti előnyök és versenyelőnyök származhatnak. Ezen kívül, a regionális növekedési és fejlődési elméletekben előtérbe kerültek a változatosság és a kapcsolatok fontosságát felismerő térfelfogások (*diversified–relational space*) az egységes és elvont (*uniform–abstract space*) tértértelemezések mellett (Capello, 2016). Az új megközelítések a régiókat többdimenziós terekként mutatják be, amelyben a gazdasági, a társadalmi, a környezeti, a kognitív és egyéb dimenziók szorosan összekapcsolódnak, ennél fogva egy externáliákban és szinergiákban bővelkedő környezet határozza meg a régiók növekedési potenciálját és jövőbeni lehetőségeit (Camagni, 2017).

Ugyan a területi töke kifejezés ritkábban, viszont annak szellemisége nemegyszer napirendre került az európai regionális politikában (pl. LEADER EO 1999, EC 2005, 2011), például az egyediségen és a saját térségi adottságokon és erőforrásokon alapuló fejlesztés szorgalmazásával. Az ún. helyalapú megközelítések (*place-based approach*)

(Barca 2009, 2011, Harfst et al. 2020) még markánsabban előtérbe helyezték a területi-tőke-felfogást. Ehhez kapcsolódóan például felvetődött a kemény és a lágy tőketényezők (hard capital, soft capital) fejlesztésén alapuló területpolitikai beavatkozások és eszközök kialakítása (McCann, 2013), amelyek a regionális kapacitásfejlesztés (Zasada et al. 2020) és a kompetitív előnyök valódi forrásaiává válhatnak (Morretta, et al. 2020).

A jelenlegi tanulmányban nem érintjük mélyrehatóan a területi tőke eredetét, fogalmi és elméleti hátterét, mivel az ilyen jellegű áttekintések és összegzések már rendelkezésre állnak a fent hivatkozott külföldi és hazai szakirodalmakban (például jelen cikk szerzőjétől is: Tóth 2010, 2015, 2017). Ezen a ponton csak röviden említjük meg azokat a munkákat is, amelyek a területi tőke operacionalizálása és mérése céljából készültek (Affuso, Camagni 2010; Capello et al., 2011; Brasili et al., 2012; Camagni, Capello, 2013; Lo Cascio et al., 2013; Perucca, 2014; Martinoia, Pompili, 2015; Fratesi, Perucca, 2018, 2019; Mazzola et al., 2018; Castelnovo et al., 2020; Benassi et al., 2021; Morretta et al., 2020; Morretta 2021; Getzner, Moroz 2022; valamint a magyar szerzők közül Tóth 2011, 2014; Jóna, Hajnal, 2014; Jóna 2015; Czakó, Döry 2016; Dombi et al., 2017; Kassai, Áldorfainé Czabadai, 2017; Kassai, Áldorfai, 2018).

A jelenlegi tanulmány célja egy közelmúltban megvalósított primer kutatás (Tóth m.a.) főbb eredményeinek értékelése kelet-közép-európai nézőpontból²; a helyzetfeltáró értékelés tehát a szerző egy nagyobb területi lefedettségű kvantitatív empirikus kutatásának – a 28 tagú Európai Unió NUTS-2 szintű régióira elvégzett területitőke-elemzés – egy kiválasztott, de összefüggő földrajzi területére szorítkozik. A tanulmány célja, hogy rávilágítson azokra a területi különbségekre, amelyek a kelet-közép-európai térség régióit a területi tőke és annak három dimenziója, „erőforráscsoportja” (tiszán tárgyi–anyagi erőforrások, tiszán nem tárgyi–nem anyagi erőforrások, vegyes/kevert anyagi és nem anyagi tényezők) szempontjából jellemzik.

Kutatási előzmények: elméleti kiindulópont, empirikus háttér

A területi tőke összetevőinek elméleti rendszerezésekor *Roberto Camagni*, a koncepció úttörője a javak és erőforrások két dimenzióját alakította ki: a tényezők szűkösségétől függő rivalizálást, valamint a javak és erőforrások tárgyasultságát (megfoghatóságát, anyagiasultságát), összesen kilenc elemet elkülönítve (Camagni 2008). A területi tőke

² E folyóiratban, Kézai (2021) tollából megjelent tanulmányt alapul véve, az alábbi országokat soroljuk Kelet-Közép-Európába: Ausztria, Bulgária, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szerbia, Szlovákia és Szlovénia. Mivel Szerbia nem része az Európai Uniónak, ezért a jelenlegi tanulmányban ezt az országot (valamint régióit) nem érintjük.

logikai szerkezetének revideálását – feltételezhetőleg egyes tényezők jobb kihangsúlyozása céljából – a szerző a közelmúltban elvégezte (Camagni, 2019), azonban a fogalmazásbeli pontosítások ellenére a területi tőke alapmodellje számottevően sem szerkezeti, sem tartalmilag nem változott (1. ábra).

1. ábra

A területi tőke összetevőinek elméleti rendszerezése

Rivalizálás	<p>Magas rivalizálás</p> <p>(magán javak)</p> <p><u>Magán állótóke állomány</u></p> <p><u>Pénzben kifejeződő externáliák (hard)</u></p> <p><u>Díjköteles javak (kizárólagosság)</u></p> <p style="text-align: right;"><i>c</i></p>	<p><u>Kapcsolati magán know-how:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - a cégek külső kapcsolataiban - a K+F eredmények transzferében <p><u>Egyetemi spinoffok</u></p> <p style="text-align: right;"><i>i</i></p>	<p><u>Humán tőke:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vállalkozókészség - kreativitás - magán know-how <p><u>Pénzben kifejeződő externáliák (soft)</u></p> <p style="text-align: right;"><i>f</i></p>
	<p>(klub javak)</p> <p><u>Tulajdonosi (saját) hálózatok</u></p> <p><u>Kollektív javak:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - tájkép (rurális/városi) - kulturális örökség (magán „együttesek”): történelmi központok) <p style="text-align: right;"><i>b</i></p>	<p><u>Kooperációs hálózatok:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - stratégiai szövetség K+F-ben és tudásban - PPP a fejlesztési tervekben <p><u>Intézmények minősége</u></p> <p><u>Természeti és kulturális erőforrások kormányzása</u></p> <p style="text-align: right;"><i>h</i></p>	<p><u>Kapcsolati tőke (részvétel):</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - együttműködésre való képesség - kollektív tevékenységre való képesség - közös kompetenciák <p style="text-align: right;"><i>e</i></p>
	<p>(kevert közjavak)</p> <p><u>Erőforrások:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - természeti - kulturális <p><u>Társadalmi állótoke:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - infrastruktúra <p style="text-align: right;"><i>a</i></p>	<p><u>Ügynökségek a K+F transzferére</u></p> <p><u>Helyi befogadóképességet fokozó feltételek</u></p> <p><u>Hozzáférhetőség, összeköttetés</u></p> <p><u>Agglomerációs és körzeti előnyök</u></p> <p style="text-align: right;"><i>g</i></p>	<p><u>Társadalmi tőke (társadalmi szerepvállalás):</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - intézmények - magatartásminták, értékek - bizalom, viszonosság - reputáció <p style="text-align: right;"><i>d</i></p>
Alacsony rivalizálás	Tárgyi javak (hard)	Vegyes javak (hard + soft)	Nem tárgyi javak (soft)
Tárgviasultság			

Megjegyzés: K+F: kutatás és fejlesztés, PPP: köz- és magánszféra partnersége.

Forrás: Camagni (2019).

Az eredeti és az átdolgozott modellben egyaránt a tárgyi (anyagi, kemény) javak és erőforrások azokat a hagyományos magán- és közjavakat foglalják magunkban, amelyek egy térség versenyképességének bázisát jelentik, mint például a társadalmi állótoke (pl. infrastruktúra), a közös- és/vagy magántulajdonban lévő természeti és kulturális erőforrások és jószágok (pl. tájkép, kulturális örökség). Ezen kívül a tárgyi javak kiterjednek mindazokra a területi erőforrásokra, amely gazdasági előnyök kihasználására adnak lehetőséget a termelésben vagy a fogyasztásban (pl. magántőke-állomány, díjköteles javak, pénzben kifejeződő externáliák).

A nem tárgy (nem anyagi, puha) javak és erőforrások esetében a humán, a kapcsolati és a társadalmi tőke alkotóelemei jelennek meg hangsúlyosan. A humán tőke egyrészt magában foglalja a tudást (ún. magán know-how), a vállalkozókészséget és a kreativitást, másrészt a fejlett üzleti szolgáltatások (pl. pénzügyi szolgáltatások, tanácsadás) által generált extern hatásokat (pénzben kifejeződő puha externáliák). A társadalmi tőke mikroszintű összetevői a személyes kapcsolatok, a társadalmi hálózatok, a bizalom és a részvétel, a makroszintű összetevők pedig az intézmények, a szabályok és a normák, valamint a viselkedési modellek és értékek elkülönítésén alapulnak. A kapcsolati tőke kifejezés a gazdasági szereplők közötti kapcsolatok kialakítására (pl. együttműködésre való képesség) és fenntartására (pl. közös kompetenciák kihasználása) utal. Benassi et al. (2021, 171) szerint e három tőke együttese jelenti azt a „termékeny alap”-ot, amely meghatározza az egyes régiók eltérő fejlődési és növekedési pályáit.

A vegyes (kevert), anyagi és nem anyagi tényezőket integráló erőforrások egyrészt az agglomerációs előnyök és az iparági körzetek kialakulásának forrásaira terjednek ki. E köztes osztály továbbá magában foglalja az együttműködésen alapuló helyi kormányzást, a magán- és az állami szféra közötti partnerséget és a különböző társadalmi szereplők között létrejött kapcsolati hálókat (beleértve a civil társadalmat is), továbbá a cégek külső kapcsolatrendszerét és tevékenységük – például a kutatás-fejlesztés során létrejött – közös eredményeinek megosztását.

A területi tőke alapmodellje több előnnyel és hiányossággal rendelkezik. Egyrészt a területi tőke elemeinek rendszerezése innovatív lépést jelent a területi tőke konceptualizációjában, fogalmi dimenzióinak alaposabb megismerésében (Benassi, et al. 2021), valamint keretet ad a területi fejlődést serkentő különböző területi „tőkevagyonnak” (Fratesi, Perucca, 2018). Ugyanakkor egyes fogalmak csak a különböző szerzők elméleti megközelítésében térnek el egymástól (Affuso, Camagni, 2010), továbbá nagyrészt a kutatók szubjektivitására van bízva, hogy mi a különböző komponensek és tényezők tartalma (Morretta, 2021). A területi tőke alapmodelljének további haszna, hogy „útmutatóként” szolgál a területi tőke összetevőit mérő különféle indikátorok és közelítő változók (ún. proxy-k) kiválasztásához (Lo Cascio et al., 2013); habár az empirikus kutatások fő kihívása továbbra is az operacionalizálás, vagyis a területi tőkét mérő változók azonosítása (Fratesi, Perucca, 2018). Szerencsére egyre nagyobb számban állnak rendelkezésre alapadatok a különböző területi léptékek vizsgálatához, például az Európai Unió régióinak (NUTS-1, NUTS-2, NUTS-3) elemzéséhez, avagy akár országcsoportok, makrorégiók és kiterjedt földrajzi térségek vizsgálatához és összehasonlításához (Camagni, 2017).

A területi tőke mérésére alkalmas proxy változók kiválasztásának természetesen alapos mérlegelésen kell alapulnia, világos magyarázattal, hogy a kiválasztott változók miért „alkalmasak” a területi tőke egyik vagy másik összetevőjének mérésére. Továbbá nem létezik egyetlen vagy tökéletes mérési rendszer, de ez a tény bizonyos előnyökkel is jár, hiszen a területi tőke mind a mérés során figyelembe vett tényezők, mind az alkalmazott módszerek, technikák tekintetében több lehetséges változatra tesztelhető. A vonatkozó szakirodalmat alapul véve megállapítható, hogy a témakör kutatói leggyakrabban többváltozós módszerek segítségével nyertek alaposabb betekintést a területi tőke összetevőibe. A területi tőke kutatói nagy számban alkalmazták például a főkomponens-analízis (pl. Perucca, 2014; Martinoia, Pompili, 2015; Benassi, et al. 2021) és a klaszteranalízis módszerét (pl. Martinoia, Pompili, 2015; Fratesi, Perucca, 2018, 2019; Benassi et al., 2021), valamint térökonometriai modelleket (pl. Affuso, Camagni, 2010; Capello et al., 2011; Lo Cascio et al., 2013; Perucca, 2014; Fratesi, Perucca, 2018, 2019; Mazzola et al., 2018; Castelnovo et al., 2020; Getzner, Moroz, 2022); ezek a módszerek lehetővé teszik a mutatók szimultán bevonását, megfigyelését és elemzését, továbbá elősegítik a különböző változók közötti kapcsolatok és kölcsönhatások kimutatását, valamint időbeli láncolatban való értelmezését, megjelenítését. A területi tőkét leképező indikátorszett elemeire bőséges ajánlás található a vonatkozó szakirodalomban (1. táblázat).

1. táblázat

A területi tőke mérésére leggyakrabban használt változókészlet

<i>Területi tőke alapmodell összetevő</i>	<i>A területi tőke operacinalizálására használt változókészlet</i>	<i>Hivatkozási alap (külhoni forrásmunkák)</i>
<i>Tárgyi javak, erőforrások:</i> Társadalmi állótőke állomány	A közlekedési infrastruktúra és hálózatának kiépültsége	Affuso–Camagni 2010, Brasili et al. 2012, Camagni–Capello 2013, Lo Cascio et al. 2013, Perucca 2014, Mazzola et al. 2018, Castelnovo et al. 2020, Getzner–Moroz 2022
	Piacok (munkaerőpiac, fogyasztók) és közlekedési csomópontok elérhetősége (időben, légvonalban)	Fratesi–Perucca 2018, 2019, Mazzola et al. 2018, Benassi et al. 2021
<i>Tárgyi javak, erőforrások:</i> Erőforrások és kollektív javak	Termőterületek aránya, zöldfelületek aránya, tájkép jellemzői	Brasili et al. 2012, Martinoia–Pompili 2015, Benassi et al. 2021
	Turisztikai attrakciók, vonzerek, látogatószám, szálláshely-foglaltság	Affuso–Camagni 2010, Lo Cascio et al. 2013, Perucca 2014, Martinoia–Pompili 2015, Fratesi–Perucca 2018, Mazzola et al. 2018, Getzner–Moroz 2022

<i>Tárgyi javak, erőforrások:</i> Magán állótőke állomány	Magán tőkebefektetések, teljes magántőke-felhalmozás	Lo Cascio et al. 2013, Perucca 2014, Mazzola et al. 2018, Getzner–Moroz 2022
	IP cím regisztrációk	Fratesi–Perucca 2018, 2019
<i>Nem tárgyi javak, erőforrások:</i> Humán tőke	Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, oktatásban és képzésben való részvételi arány	Brasili et al. 2012, Lo Cascio et al. 2013, Perucca 2014, Martinoia–Pompili 2015, Mazzola et al. 2018, Fratesi–Perucca 2018, 2019, Castelnovo et al. 2020, Getzner–Moroz 2022
	Közművelődési intézmények látogatottsága, közművelődési intézmények rendezvényeinek gyakorisága	Brasili et al. 2012, Perucca 2014, Martinoia–Pompili 2015, Mazzola et al. 2018, Castelnovo et al. 2020, Benassi et al. 2021, Getzner–Moroz 2022
	K+F személyzet, tudósok és mérnökök aránya, a csúcstechnológiai ágazatokban foglalkoztatottak aránya	Affuso–Camagni 2010, Brasili et al. 2012, Camagni–Capello 2013, Martinoia–Pompili 2015
	Innovatív kapacitások, szabaddalmi bejelentések	Brasili et al. 2012, Perucca 2014, Getzner–Moroz 2022
<i>Nem tárgyi javak, erőforrások:</i> Kapcsolati tőke, társadalmi tőke	Önkéntes tevékenység, civil szervezetek aránya, társadalmi szervezetekben való részvétel	Brasili et al. 2012, Lo Cascio et al. 2013, Mazzola et al. 2018, Castelnovo et al. 2020, Getzner–Moroz 2022
	Bűncselekmények, környezeti bűncselekmények aránya	Brasili et al. 2012, Lo Cascio et al. 2013, Mazzola et al. 2018, Getzner–Moroz 2022
<i>Tárgyi–nem tárgyi javak, erőforrások:</i> Agglomerációs és körzeti gazdaság	Népsűrűség, újonnan betelepülők aránya, migrációs különbség	Affuso–Camagni 2010, Brasili et al. 2012, Perucca 2014, Fratesi–Perucca 2018, 2019
	Specializáció indexe	Lo Cascio et al. 2013, Mazzola et al. 2018
<i>Tárgyi–nem tárgyi javak, erőforrások:</i> Összeköttetés	Elérési (utazási) idő, utasforgalom, úton, vasúton, repülőtereken lebonyolított személyforgalom	Brasili et al. 2012, Perucca 2014, Fratesi–Perucca 2018, 2019, Mazzola et al. 2018
<i>Tárgyi–nem tárgyi javak, erőforrások:</i> Kooperációs hálózatok, PPP	Magánszféra és közszféra közötti együttműködések, partnerségek	Brasili et al. 2012, Perucca 2014, Fratesi–Perucca 2018, 2019, Mazzola et al. 2018
<i>Tárgyi–nem tárgyi javak, erőforrások:</i> Kapcsolati magán know-how	Cégek közötti kapcsolatok, be- és kiáramló FDI	Lo Cascio et al. 2013, Perucca 2014, Mazzola et al. 2018
	Szakemberek és menedzserek aránya	Fratesi–Perucca 2018, 2019

Forrás: Saját szerkesztés.

A saját kutatás bemutatása: adat, módszer, elemzési folyamat

A kutatómunka során a 28 tagú Európai Unió NUTS-2 szintű statisztikai régióinak – összesen 270 régió³ – területi tőkéjét vizsgáltam. A kutatás alapadatai a 2010–2019. évek közötti időszakra vonatkoztak. Az eredeti adatbázis tizenkilenc proxy változót tartalmazott, amelyek jól tükrözik a területi tőke tárgyi és nem tárgyi erőforrásait, valamint a vegyes (tárgyi–nem tárgyi) összetevőit, ezen kívül a területi tőke mérésekor leggyakrabban használt változók körébe tartoznak és rendelkezésre is állnak (leválogathatók). Az adatok legyűjtése nagyrészt az Eurostat nyílt hozzáférésű adatbázisából történt, néhány esetben egyéb nyilvános adatszolgáltatók adatai is bevonásra kerültek (pl. egyesült királyságbeli Nemzeti Statisztikai Hivatal, Göteborgi Egyetem).⁴ Elhanyagolható arányban adódtak hiányzó adatok az adatbázis összeállításakor; a NUTS-2 szintű adatokat a megfelelő NUTS-1 szintekre vonatkozó adatokkal helyettesítettem, a kimaradt éveket az előző és a következő rendelkezésre álló évek egyszerű átlagásával vagy a változó természetes növekedési ütemével pótoltam (Tóth m.a.).

A területitőke-vizsgálathoz – támaszkodva a témakör szakirodalmára – többváltozós statisztikai módszereket (főkomponens- és klaszterelemzés) hívtam segítségül. A főkomponens-elemzés tizenhat magyarázóerővel bíró változót három főkomponensbe tömörített: tisztán tárgyi (anyagi) erőforrás-ellátottság, tisztán nem tárgyi (nem anyagi) erőforrás-ellátottság, vegyes, kevert, vagyis anyagi és nem anyagi erőforrások közötti kapcsolat (szinergia) (2. táblázat).

³ A 2016. évi NUTS verzió szerint. Åland (FI), Canarias (ES), Ciudad Autónoma de Ceuta (ES), Ciudad Autónoma de Melilla (ES), Guadeloupe (FR), Martinique (FR), Guyane (FR), La Réunion (FR), Mayotte (FR), Região Autónoma de Açores (PT) és Região Autónoma de Madeira (PT) nélkül.

⁴ Az elemzéshez felhasznált adatok az alábbi linkeken keresztül érhetők el: Eurostat adatbázis – <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>; Office of National Statistics adatbázis – <https://www.ons.gov.uk/economy/regionalaccounts/grossdisposablehouseholdincome>; University of Gothenburg adatbázis – <https://www.gu.se/en/quality-government/qog-data/data-downloads/european-quality-of-government-index>.

2. táblázat

A klaszterképző főkomponensek összetevői

A főkomponensek és változók	Súly
<i>1. főkomponens – Tárgyi (anyagi) erőforrás ellátottság</i>	
Szálláshelyek szobáinak kihasználtsága, száz lakosra vetítve	0,804
A mesterséges föld aránya a teljes földterületen belül	0,773
Szélessávú internetszolgáltatás sűrűség	0,740
Autópálya-infrastruktúra sűrűség	0,712
Az erdőterület aránya a teljes földterületen belül	-
	0,572
KMO = 0,759. MSA értékek 0,736 és 0,822 között. Teljes magyarázott variancia: 52,521%.	
<i>2. főkomponens – Nem tárgyi (nem anyagi) erőforrás ellátottság</i>	
Napi internethasználók aránya	0,918
Európai Kormányzati Minőségi Index	0,869
Oktatásban és képzésben való részvevők aránya	0,865
Az internetet a hatóságokkal való kapcsolattartáshoz használók aránya	0,863
Tudósok és mérnökök aránya a teljes munkaerőben	0,804
Felsőfokú végzettséggel rendelkező lakosság aránya	0,797
KMO = 0,825. MSA értékek 0,717 és 0,928 között. Teljes magyarázott variancia: 72,877%.	
<i>3. főkomponens – Tárgyi (anyagi)–nem tárgy (nem anyagi) erőforrások közötti szinergiák</i>	
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	0,787
A foglalkoztatás aránya a csúcstechnológiai ágazatokban	0,759
Légi utasforgalom	0,751
A háztartások nettó rendelkezésre álló jövedelme, egy lakosra vetítve	0,631
Népsűrűség	0,529
KMO = 0,657. MSA értékek 0,607 és 0,782 között. Teljes magyarázott variancia: 48,739%.	

Megjegyzés: A 0,500 feletti factorsúlyú változók kerültek figyelembevételre. Az elemzésből kiesett változók: a termőföldek aránya a teljes földterületen belül, a füves területek aránya a teljes földterületen belül, 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma.

Forrás: Saját szerkesztés Tóth (m.a.) alapján.

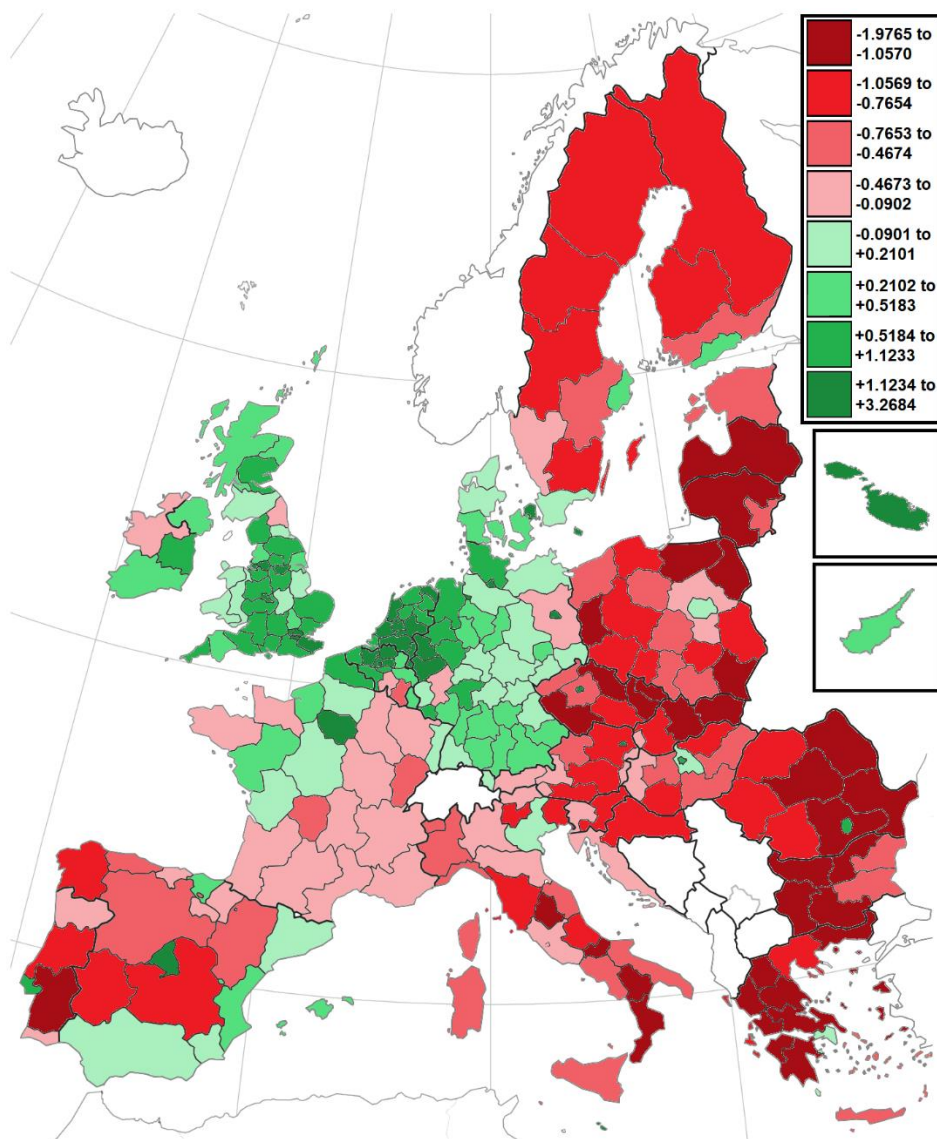
A dimenziócsökkentési eljáráshoz igazodó kétlépcsős és hierarchikus klaszterelemzések alapján rajzolódott ki az EU-28 NUTS-2 szintű régióinak három fő- és tizenhárom alklaszteres megoldása, amelyek azok az optimális klaszterszámok, amelyek a kialakult főkomponensek mentén kirajzolódó különbségeket a legjobban megmutatják. A klaszterek sorrendje hozzávetőlegesen a fejlettségi különbségeket követi; a három főklaszter közül az első és a második a jelentős és az átlagos területi tőkével rendelkező régiókat tartalmazza, a harmadik a területi tőke hiányos régiókat egyesíti. Minden főklaszteren belül további négy-öt klaszter azonosítására adódott lehetőség, amelyek az egyes erőforrástípusok (tárgyi, nem tárgyi, kevert) közötti fejlettségi különbség összképét tovább árnyalta.

A kutatási eredményeinek értékelése kelet-közép-európai nézőpontból

A tárgyi (anyagi) erőforrásokat, adottságokat sűrítő mutatók arról árulkodnak, hogy a kelet-közép-európai térségben az átlagosnál kedvezőtlenebb paraméterekkel rendelkező régiók nagy tömegét találjuk, egyedül a fővárosi régiók – Bécs, Budapest (és Pest megye), Bukarest, Prága, Varsó – rendelkeznek átlag feletti, avagy kiemelkedő értékkel. Európai uniós összehasonlításban a kelet-közép-európai vidéki régiókban mérsékelt, illetve rendkívül mérsékelt volumenű az anyagi erőforrások megléte; valójában itt az elmaradottság fokozatbeli különbségeivel találkozhatunk. A leginkább elmaradott régiók nagyobb területi kiterjedéseket mutatnak, például Bulgáriában és Romániában, valamint a csehországi Észak- és Kelet-Bohémiától Morvaországon át Szlovákia keleti határáig; hasonló elmaradottsággal jellemezhető régiók pontszerűen a mediterrán térségben (pl. évtizedes elmaradottságú dél-olaszországi régiók, makrogazdasági problémákkal küzdő görögországi régiók) és a Balti országokban figyelhetők meg. Néhány ausztriai régió – köztük Burgenland –, a Nyugat-dunántúli régió, valamint a pozsonyi és varsókörményeki régiók adottságaiban rejlő képességek jobb kihasználása javíthatna e régiók helyzetén, esetükben az átlagot meghaladó teljesítményre való törekvés reális célkitűzés lehet (2. ábra).

2. ábra

Az EU-28 NUTS-2 régiók helyzete a „Tárgyi (anyag) erőforrás ellátottság” főkomponens alapján

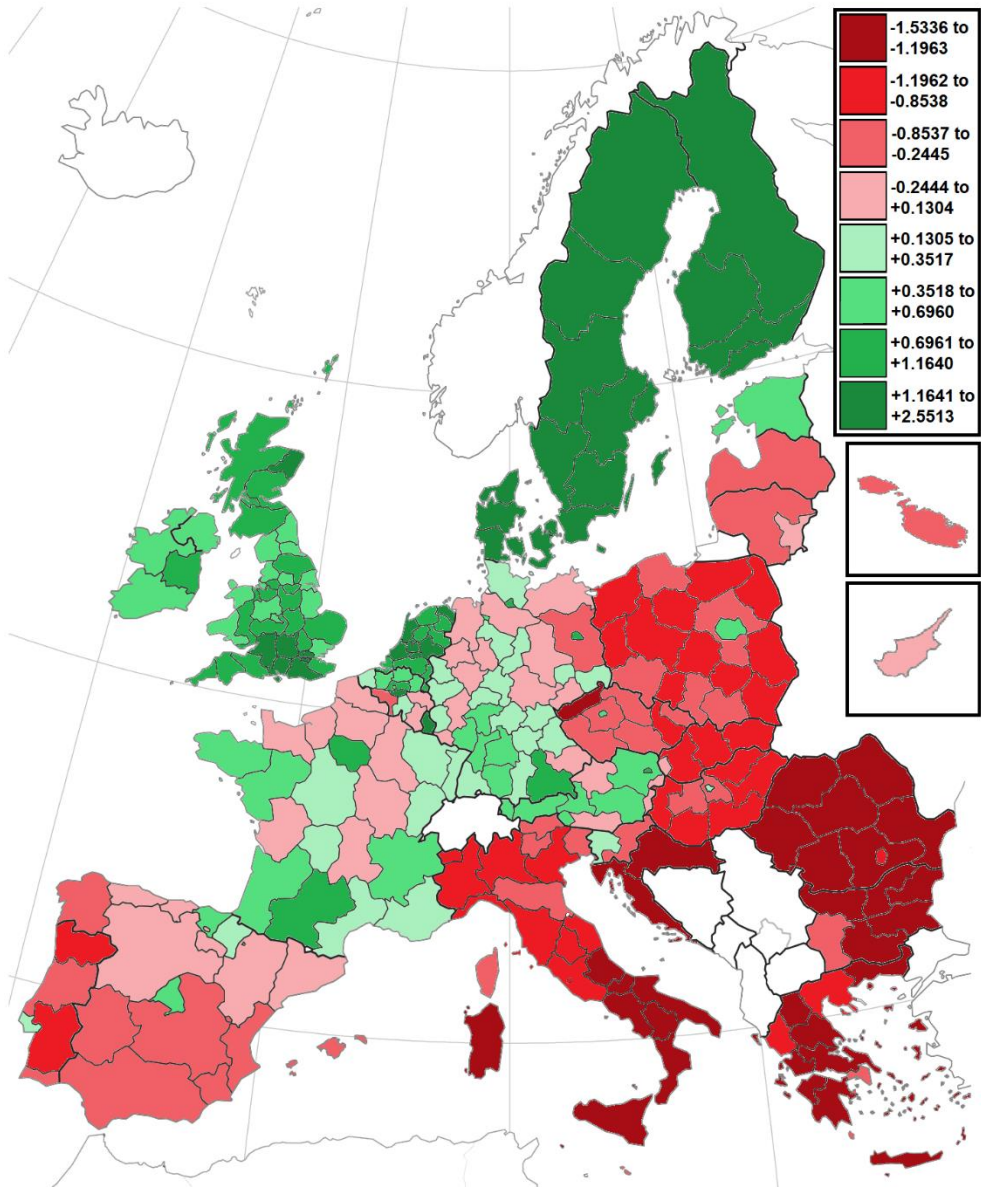
Forrás: Tóth (m.a.).

A nem tárgyi (nem anyagi) erőforrások tekintetében az alulfejlettség a kelet-közép-európai régiók alapvető jellegzetessége marad a 2010-es évtizedben. Az osztrák régiók zöme, továbbá Budapest, Prága és Varsó kivételével a térség minden régiójának immateriális adottságai európai összehasonlításban kedvezőtlenek. A fejletlenséget is nagyfokú disszonancia jellemzi; míg Bulgária, Horvátország és Románia régióinak nagymértékű az elmaradottsága, a lengyel, magyar és szlovák régiók pozíciója kedvezőtlen, a cseh és szlovén régiók mérsékelten fejletlenek, avagy kicsivel maradnak el az átlagértéktől. Az alulfejlettség azonban nemcsak a kelet-közép-európai régiók jellegzetessége, mivel – hasonlóan az előző főkomponenshez – a mediterrán térség régiói (elsősorban a görög és olasz régiók) között is kimutatható a lemaradás. E régiók esetében nagyon időszerű kérdés vetődik fel: miként aktivizálhatók intenzívebben a nem anyagi erőforrások, egyáltalán ki tudnak-e emelkedni a térség régiói, avagy közülük néhány a kedvezőtlen helyzetből, miként, hogyan tudnak közelíteni, felzárkózni az európai átlaghoz (3. ábra)?

Végül, a vegyes (kevert) erőforrásokat illetően sem lehet az előző területi mintázatoktól lényegesen eltérő képet mutatni. Ugyan a fővárosi régiókban – Béccsel, Budapesttel és Prágával az élvonalban – kifejezetten kedvező lehetőségek adódnak a tárgyi és nem tárgyi erőforrások közötti szinergiák megteremtésére, fokozására, a vidéki régiók lemaradása egyenesen aggasztó. A leghátrányosabb helyzetű régiók – az anyagi és nem anyagi erőforrások közötti szinergák teljes hiányával – az Európai Unió legkeletibb régióiban található, nagy kiterjedésű, egybefüggő tengelyt alkotva a Balti országoktól a görög szigetvilágig (4. ábra).

3. ábra

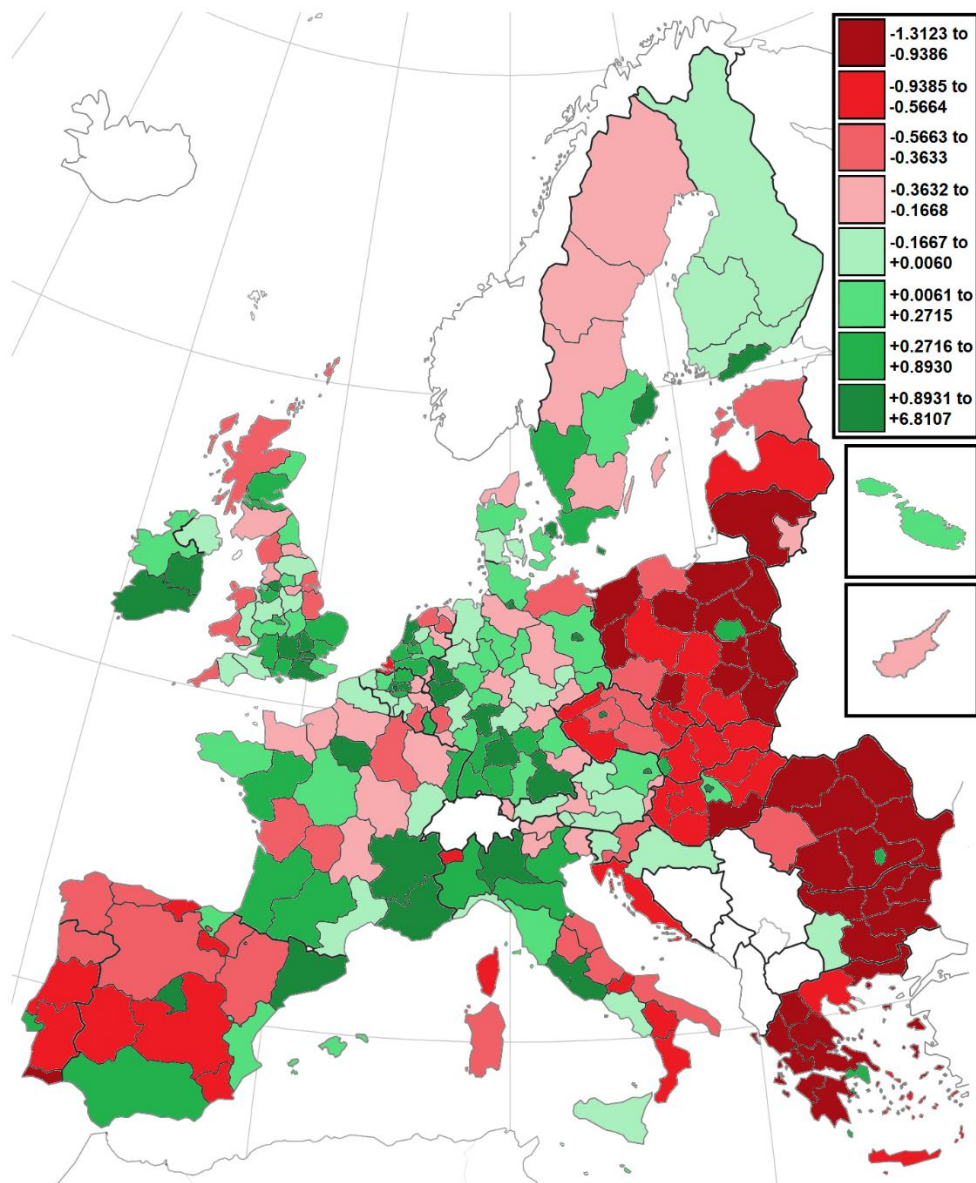
Az EU-28 NUTS-2 régiók helyzete a „Nem tárgyi (nem anyagi) erőforrás ellátottság” főkomponens alapján

Forrás: Tóth (m.a.).

4. ábra

Az EU-28 NUTS-2 régiók helyzete a „Tárgyi (anyagi)–nem tárgy (nem anyagi) erőforrások közötti szinergiák” főkomponens alapján

Forrás: Tóth (m.a.).

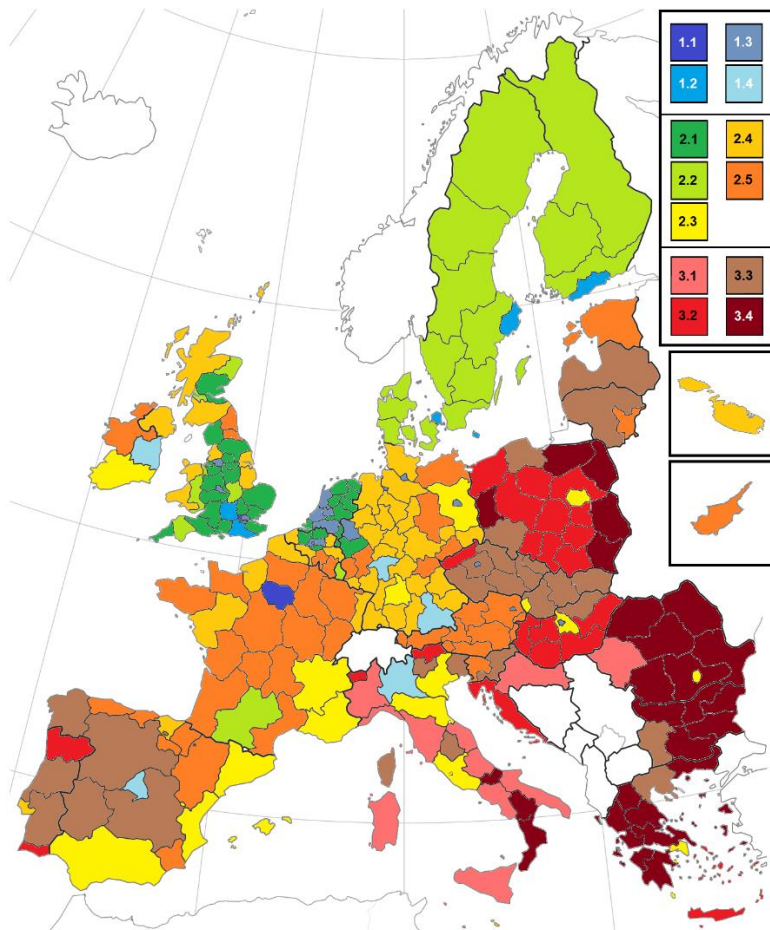
Az Európai Unió régióin elvégzett területitőke-elemzés eredményei alapján a kelet-közép-európai régiók az alábbi hét klaszterekbe tömörülnek (5. ábra):

- *Jelentős területi tőkével rendelkező régiók, szignifikáns kapacitásokkal az anyagi erőforrásokban* (1.3. alklaszter): Bécs (AT), Budapest (HU), Prága (CZ);
- *Átlagos területi tőkével rendelkező régiók, fejlődő kapacitásokkal az anyagi–nem anyagi erőforrások közötti szinergiákban* (2.3. alklaszter): Bratislavský kraj (SK), București-Ilfov (RO), Pest (HU), Warszawski stołeczny (PL);
- *Hiányos területi tőke kapacitással jellemezhető régiók* (2.5. alklaszter): osztrák régiók (a főváros kivételével), Zahodna Slovenija (SI);
- *Átlagtól elmaradó területi tőkével rendelkező régiók, nagyon gyenge kapacitásokkal a nem anyagi erőforrásokban* (3.1. alklaszter): Kontinentalna Hrvatska (HR), Vest (RO);
- *Átlagtól elmaradó területi tőkével rendelkező régiók, nagyon gyenge kapacitásokkal az anyagi–nem anyagi erőforrások közötti szinergiákban* (3.2 alklaszter): a lengyel és magyar vidéki régiók nagy tömege, valamint Jadranska Hrvatska (HR) és Severzápad (CZ);
- *Átlagtól elmaradó területi tőkével rendelkező régiók, nagyon gyenge kapacitásokkal az anyagi erőforrásokban* (3.3. alklaszter): a cseh és szlovák vidéki régiók nagy tömege, valamint Észak-Magyarország (HU), Dolnośląskie (PL), Pomorskie (PL), Vzhodna Slovenija (SI) és Yugozapaden (BG);
- *Területi tőkében rendkívül hiányos régiók* (3.4. alklaszter): a bolgár és román régiók (a fővárosi régiók kivételével), valamint a kelet-lengyelországi régiók.

Az elemzés eredményeit alapul véve megállapítható, hogy a térség régióinak háromnegyedében nem bukkanhatunk kedvező területitőke-adottságokra. A 3.1.–3.4. alklaszterekbe tömörülő „régiónagy” a 2010-es évtizedben – összevetve például az észak-vagy nyugat-európai régiókkal – a területi tőke lényegi építőkövei közül jóval kevesebbrel rendelkezett, avagy azokat alig volt képes mobilizálni. Számolhatunk egy kisebb („késésélyes”) átmeneti stádiumban lévő tömeggel, akik már átlagos vagy egy kicsivel átlag feletti paraméterekkel rendelkeznek; ezekben már ma is megtalálható a további fejlődés számos feltétele az anyagi és a nem anyagi dimenziók tekintetében, avagy ezek relációjában. Igazából fejlett, mérvadó területi tőke adottságokkal csak a régiók nagyon szűk köre rendelkezik; kapcsolódva Kézai (2021) megállapításaihoz – a fővárosi blokk jöhet szóba számításba akkor, ha jelentős területi tőkét keresünk a kelet-közép-európai térségben. A fővárosi és a vidéki régiók között egy viszonylag pontos demarkációs vonalat lehet kijelölni.

5. ábra

Az EU-28 NUTS 2 régiók osztályozása a területi töké alapján

Jelmagyarázat: 1.1. Kiemelkedően jelentős területi tökével rendelkező régiók; 1.2. Jelentős területi tökével rendelkező régiók, szignifikáns kapacitásokkal a nem anyagi erőforrásokban; 1.3. Jelentős területi tökével rendelkező régiók, szignifikáns kapacitásokkal az anyagi erőforrásokban; 1.4. Jelentős területi tökével rendelkező régiók, szignifikáns kapacitásokkal az anyagi–nem anyagi erőforrások közötti szinergiákban; 2.1. Átlagon felüli anyagi erőforrásokkal rendelkező régiók, jó adottságokkal a nem anyagi erőforrásokban; 2.2. Átlagon felüli nem anyagi erőforrásokkal rendelkező régiók, jó adottságokkal az anyagi erőforrásokban; 2.3. Átlagos területi tökével rendelkező régiók, fejlődő kapacitásokkal az anyagi–nem anyagi erőforrások közötti szinergiákban; 2.4. Átlagos területi tökével rendelkező régiók, fejlődő kapacitásokkal az anyagi erőforrásokban; 2.5. Hiányos területi töké kapacitással jellemezhető régiók; 3.1. Átlagtól elmaradó területi tökével rendelkező régiók, nagyon gyenge kapacitásokkal a nem anyagi erőforrásokban; 3.2. Átlagtól elmaradó területi tökével rendelkező régiók, nagyon gyenge kapacitásokkal az anyagi–nem anyagi erőforrások közötti szinergiákban; 3.3. Átlagtól elmaradó területi tökével rendelkező régiók, nagyon gyenge kapacitásokkal az anyagi erőforrásokban; 3.4. Területi tökében rendkívül hiányos régiók.

Forrás: Tóth (m.a.).

Összegzés

A területi tőke a regionális növekedés és fejlődés fontos mozgatórugója, ösztönzője. A fogalom a tárgyi javak és erőforrások, valamint az immateriális javak és erőforrások széles körét öleli fel. Megállapítható, hogy a területi tőke mérése továbbra is számos izgalmas és aktuális feladatot ad a témakörrel foglalkozó kutatóknak. A témakörrel kapcsolatos jelenlegi ismereteink alapján a területi tőke összetevőinek Camagni által kigondolt logikai szerkezete és a többváltozós statisztikai módszerek megfelelő alapot adnak különböző területi léptékű kvantitatív és empirikus vizsgálatok elvégzéséhez. Bár az operacionalizálás során elkerülhetetlen a proxy változók bevonása, a területitőke-elemzések eredményei aláhúzzák a területi tőke elméletének hasznosságát, és lehetővé teszik például a területi tőke feltérképezését az Európai Unió régióiban, avagy nagyobb földrajzi térségek esetében.

A tanulmányban bemutatott területitőke-vizsgálat megjelölte a főbb egyenlőtlenségeket az európai térben, rávilágított a kelet-közép-európai régiók alulfejlettségére, valamint az alulfejlettség fokozataira. Az elemzés többlethozadékát az adja meg, hogy körvonalazódott egy olyan fejlettségi vizsgálat, amelyben a területi tőke szempontjából fejlett, átlagos és lemaradó régiók kidomborodtak, továbbá a fejlettség árnyalatai is egyértelműek.

A jelenlegi vizsgálattal természetesen nem szándék azt sugallni, hogy a 2010-es évtizedben semmilyen fejlődés és előrelépés nem történt a kelet-közép-európai régiókban, azonban a kapott eredményekből annyi sajnálatosan megállapítható – legalábbis a területi tőke vizsgált összetevői alapján –, hogy a térség régiói komolyabb közeledést, felzárkózást nem produkáltak az európai átlaghoz ebben az időszakban. A kutatás eredményeképpen – egyben kapcsolódva Capello (2016) és Camagni (2017) megállapításaihoz – úgy tűnik, hogy a területi tőke kemény és puha összetevői önmagukban már nem tudják biztosítani a lemaradó régiók felzárkózását, a regionális fejlődés fellendítése a kemény és a lágy „tőkevagyon” és elemeik közötti reláción és szinergiákon is múlik, a területi tőke tényleges és hatékony kiaknázása az egymást erősítő tárgyi és immateriális elemek integrációjában rejlik.

Komoly fejtörést okoz az élénk tárurolt szerkezeti kép, és az ezzel járó dilemmák, például, hogy mit lehet kezdeni a fővárosi és a vidéki régiók közötti szakadék állandósulása ellen, valamint mit lehet tenni a kelet-közép-európai régiók felzárkózása ügyében, ha pedig semmit, akkor vajon meddig fokozódhat a már most radikális mértékeket öltő polarizálódás? Érdemes lenne komolyabb erőfeszítéseket tenni e folyamatok ellen, például úgy, hogy megmutatjuk régióink területi tőkéjében rejlő, ki nem aknázott adott-

ságait és lehetőségeit. Ehhez a tanulmány elején érintett helyalapú megközelítések megfelelő perspektívát biztosíthatnak. A területi tőke megközelítés tágíthatja a területfejlesztési politikák látókörét, és lehetővé teheti a helyek egyediségének megértését is. A területi tőke gondolkör segítheti a szakpolitikai döntéshozókat a további fejlesztési lépések meghatározásában, valamint a különböző régiók teljesítményének nyomonkövetése és összehasonlítása miatt monitoringra is alkalmas, továbbá a jelenlegi vizsgálat kiterjesztésével és a legújabb adatok birtokában a COVID-19 pandémia társadalmi-gazdasági és térbeli hatásaira is tesztelhető.

Irodalom

- Affuso, A., Camagni, R. (2010): *Territorial capital and province performance in the Latin Arch: an econometric approach*. Paper presented at the XXXI Annual Scientific Conference of Italian Association of Regional Sciences.
- Affuso, A., Fratesi, U. (2011): The Latin Arc. In: Camagni, R., Capello, R. (eds.): *Spatial Scenarios in a Global Perspective. Europe and the Latin Arc Countries*, Edward Elgar, Cheltenham, 131–151. <https://doi.org/10.4337/9780857935625.00014>
- Agarwal, S., Rahman, S., Errington, A. (2009): Measuring the determinants of relative economic performance of rural areas, *Journal of Rural Studies*, 25., 3., 309–321. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2009.02.003>
- Barca, F. (2009): *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A Placed-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations. Independent Report Prepared at the Request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy*. European Commission, Brussels. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf
- Barca, F. (2011): Alternative Approaches to Development Policy: Intersections and Divergence In: *OECD Regional Outlook 2011. Building resilient regions for stronger economies*. OECD, Paris, 215–225.
- Benassi, F., D’Elia, M., Petrei, F. (2021): The “meso” dimension of territorial capital: Evidence from Italy. *Regional Science Policy & Practice* 13 (1): 159–175. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12365>
- Bodnár G. (2014): A területi tőke, mint a rurális térségek innovációs rendszerének lehetséges elméleti háttere. In: Bajmócy Z., Elekes Z. (szerk.): *Innováció: a vállalati stratégiától a társadalmi stratégiáig*. JATEPress, Szeged, 124–139.
- Bodor Á., Grünhut Z. (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról. A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében. *Tér és Társadalom*, 28., 3., 3–17. <https://doi.org/10.17649/TET.28.3.2602>
- Brasili, C., Saguatti, A., Benni, F., Marchese, A., Gandolfo, D. (2012): *The Impact of the Economic Crisis on the Territorial Capital of Italian Regions*. Paper presented at the 52nd Congress of the European Regional Science Association.
- Camagni, R. (2008): Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital. In: Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratesi, U. (eds): *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe. European Competitiveness and Global Strategies*. Springer, Berlin–Heidelberg, 33–46. https://doi.org/10.1007/978-3-540-74737-6_3

- Camagni, R. (2017): Territorial capital, competitiveness and regional development. In: Huggins, R., Thompson, P. (eds.): *Handbook of Regions and Competitiveness. Contemporary Theories and Perspectives on Economic Development*. Edward Elgar, Cheltenham, 232–244. <https://doi.org/10.4337/9781783475018.00016>
- Camagni, R. (2019): Territorial capital and regional development: theoretical insights and appropriate policies In: Capello, R.–Nijkamp, P. (eds.): *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Edward Elgar, Cheltenham, 124–148. <https://doi.org/10.4337/9781788970020.00014>
- Camagni, R., Capello, R. (2013): Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union. *Regional Studies* 47 (9): 1383–1402. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.681640>
- Capello, R. (2016): *Regional Economics* Routledge, London–New York.
- Capello, R., Caragliu, A., Nijkamp, P. (2011): Territorial Capital and Regional Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 102., 4., 385–405. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2010.00613.x>
- Carayannis, E. G., Barth, T. D., Campbell, D. F. J. (2012): The Quintuple Helix innovation model: global warming as challenge and driver for innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 1., 2., 1–12. <https://doi.org/10.1186/2192-5372-1-2>
- Castelnuovo, P.–Morretta, V.–Vecchi, M. (2020): Regional disparities and industrial structure: territorial capital and productivity in Italian firms. *Regional Studies* 54 (12): 1709–1723. <https://doi.org/10.1080/00343404.2020.1763941>
- Csizmadia Z. (2009): *Együttműködés és újítóképesség. Kapcsolati hálózatok és innovációs rendszerek regionális sajátosságai*. Napvilág, Budapest.
- Czakó K., Döry T. (2016): A területi tőke koncepciója és a városi vállalkozáskutatás. *Tér és Társadalom*, 30., 1., 18–36. <http://doi.org/10.17649/TET.30.1.2699>
- Dombi G.–Horváth Á.–Kabai G.–Fodor-Kun E.–Oláh M.–Sápi Z.–Szabó P.–Tóth B. I. (2017): *A területi tőke és magyarországi dimenziói*. Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány, Balatonfüzfő.
- Emery, M., Flora, C. (2006): Spiraling-up: Mapping Community Transformation with Community Capital Framework. *Community Development*, 37., 1., 19–35. <https://doi.org/10.1080/15575330609490152>
- European Commission (EC) (2005): *The Territorial State and Perspectives of the European Union. Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions*. European Commission, Brussels. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_state_and_perspective_2011.pdf
- European Commission (EC) (2011): *Territorial Agenda of the European Union 2020. Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe Diverse Regions*. Agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development on 19th May 2011 Gödöllő, Hungary. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_agenda_2020.pdf
- Fratesi, U., Perucca, G. (2018): Territorial capital and the resilience of European regions. *The Annals of Regional Science* 60 (2): 241–264. <https://doi.org/10.1007/s00168-017-0828-3>
- Fratesi, U., Perucca, G. (2019): EU regional development policy and territorial capital: A systemic approach. *Papers in Regional Science*, 98., 1., 265–281. <https://doi.org/10.1111/pirs.12360>
- Getzner, M., Moroz, S. (2022): The economic development of regions in Ukraine: with tests on the territorial capital approach. *Empirica*, 49., 1., 225–251. <https://doi.org/10.1007/s10663-021-09521-w>

- Harfst, J., Wirth, P., Marot, N. (2020): Utilizing endogenous potentials through EU cohesion policy: examples from Central Europe. *European Planning Studies*, 28., 11., 2193–2212. <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1712675>
- Jóna, Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 27., 1., 30–51. <https://doi.org/10.17649/TET.27.1.2449>
- Jóna, Gy., Hajnal B. (2014): A magyarországi kistérségek területi tőkéjének alakulása. *Területi Statisztika*, 54., 2., 99–118.
- Jóna, Gy. (2015): New trajectories of the Hungarian regional development: balanced and rush growth of territorial capital *Regional Statistics* 5 (1): 121–136. <https://doi.org/10.15196/RS05107>
- Kassai Zs., Áldorfai Gy. (2018): A materiális területi tőke vizsgálata a hazai LEADER helyi akciócsoportokban. *Comitatus: önkormányzati szemle* 28: 3–16.
- Kassai Zs., Áldorfainé Czabada L. (2017): Az immateriális tőke vizsgálata a hazai LEADER helyi akciócsoportokban. *Studia Mundi – Economica*, 4., 4., 12–28. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2017.04.04.12-28>
- Kézai, P. K. (2021): A kelet-közép-európai regionális központok a városi rangsorok és indexek fókuszában. *City.hu Várostudományi Szemle*, 1., 1., 34–51.
- Kitson, M.–Martin, R.–Tyler, P. (2004) Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept? *Regional Studies*, 38., 9., 991–999. <https://doi.org/10.1080/0034340042000320816>
- Kniesz A. (2020): A területi tőke immateriális tényezőinek vizsgálata egy település esetén. *Civil Szemle*, 17., 2., 115–128.
- Kniesz A. (2021): A területi tőke szerepe a vidékfejlesztésben. *Acta Sociologica – Pécsi Szociológiai Szemle*, 7., 1., 57–73. <https://doi.org/10.15170/AS.2021.7.1.4>
- LEADER European Observatory (LEADER EO) (1999): *Territorial competitiveness. Creating a territorial development strategy in light of the LEADER experience. Part 1.* LEADER European Observatory “Rural Innovation” Dossier No. 6., Brussels.
- Lengyel, I. (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In: Bajmócy Z., Lengyel I., Málóvics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 151–174.
- Lengyel, I. (2021): *Regionális és városgazdaságtan*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Lo Cascio, I., Mazzola, F., Di Giacomo, G., Epifanio, R. (2013): *Territorial capital and the economic crises: the role of spatial effects*. Paper presented at the 53rd Congress of the European Regional Science Association.
- Marshall, A. (1890): *Principles of Economics*. MacMillan and Co., London.
- Martinoia, M., Pompili, T. (2015): *Building synthetic indicators for aspects of territorial capital*. Liuc Papers 290, Serie Economia e Impresa 78. Università Carlo Cattaneo, Castellanza.
- Mazzola, F., Lo Cascio, I., Epifanio, R., Di Giacomo, G. (2018): Territorial capital and growth over the Great Recession: a local analysis for Italy. *The Annals of Regional Science* 60 (2): 411–441. <https://doi.org/10.1007/s00168-017-0853-2>
- McCann, P. (2013): *Modern Urban and Regional Economics*. Oxford University Press, Oxford.
- Morretta, V. (2021): Territorial capital in local economic endogenous development. *Regional Science Policy and Practice* 13 (1): 103–119. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12317>
- Morretta, V., Syrett, S., Ramirez, L. S. (2020): Territorial capital as a source of firm competitive advantage: evidence from the North and South of Italy. *European Planning Studies* 28 (12): 2390–2408. <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1722067>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2001): *Territorial Outlook*. OECD, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264189911-en>

- Perucca, G. (2014): The Role of Territorial Capital in Local Economic Growth: Evidence from Italy. *European Planning Studies* 22 (3): 537–562. <https://doi.org/10.1080/09654313.2013.771626>
- Poreisz, V. (2018): A területi tőke kutatások új irányai. *Acta Periodica Educatio* 14: 67–83.
- Rechnitzer, J. (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Rechnitzer J., Smahó M. (2011): *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Stimson, R. J., Stough, R. R., Nijkamp, P. (2011): *Endogenous Regional Development*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Szabó P., Tóth B. I. (2016): Új fogalmak térnyerése a hazai területi kutatásokban és területpolitikában. In: Lengyel I.–Nagy B. (szerk.): *Térsegek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása*. JATE Press, Szeged, 125–142.
- Szabó P., Tóth B. I. (2018): A területi tőkén nyugvó fejlesztéspolitika esélyei. *Gazdaság & Társadalom*, 10., 2., 5–20. <https://doi.org/10.21637/GT.2018.02.01>
- Tóth, B. I. (2010): Az immateriális és területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom* 24 (1): 65–81. <https://doi.org/10.17649/TET.24.1.1296>
- Tóth B. I. (2011): A magyarországi középvárosok teljesítménye a területi tőke alapján. *Területi Statisztika*, 51., 5., 530–543.
- Tóth B. I. (2014): A hazai kistérségek vonzerejének és területi tőkéjének néhány összefüggése. *Területi Statisztika*, 54., 1., 3–18.
- Tóth, B. I. (2015): Territorial Capital: Theory, Empirics and Critical Remarks. *European Planning Studies*, 23., 7., 1327–1344. <https://doi.org/10.1080/09654313.2014.928675>
- Tóth, B. I. (2017): Territorial Capital – a Fuzzy Policy-Driven Concept: Context, Issues, and Perspectives. *EUROPA* 21., 33., 5–19. <https://doi.org/10.7163/Eu21.2017.33.1>
- Tóth B. I. (2018): Észrevételek a tőkeértelmezés kiteljesedéséről... és ami után következik. *Tér – Gazdaság – Ember*, 6., 3., 11–38.
- Tóth B. I. (m.a.): Territorial Capital in the European Union: Measuring the Territorial Endowments of the EU-28 NUTS-2 Regions over the 2010s. *Regional Statistics* (kézirat, megjelenés alatt)
- Zasada, I., Reutter, M., Piore, A., Lefebvre, M., Paloma, S. G.y. (2015): Between capital investments and capacity building – Development and application of a conceptual framework towards a place-based rural development policy. *Land Use Policy* 46., 178–188. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2014.11.023>

Faragó, B.; Gósi, Zs.; Csiszár, Sz. (2022): Egészségkép összehasonlító vizsgálat a Visegrádi Négyek városaiban. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 51–72.

Egészségkép összehasonlító vizsgálat a Visegrádi Négyek városaiban

Faragó Beatrix¹, Gósi Zsuzsanna², Csiszár Szabolcs³

Absztrakt

A városok jelentősége a megváltozott gazdasági-társadalmi környezetben egyre erőteljesebb. A népesség koncentrációja az infrastruktúra, a fejlődési utak mind a városok hangsúlyát hozzák előtérbe. A lakosság egyre nagyobb aránya él a városokban, míg a vidék a tradíciók hordozójaként predestinált. Az innováció is a városi környezetben jelenik meg elsőként. A területi versenyben és ezzel együtt az Európai Unió országai közötti fejlesztési utak kialakításában kiemelt szerepe van a városoknak, ahol az ipar, kereskedelem, gazdaság és a társadalom koncentrációja jelenik meg. Tanulmányunkban a Visegrádi Négyek nagyvárosait és Győr, mint középvárost vizsgáljuk egészségkép aspektusból, hogy a V4 nagyvárosaiban és egy középvárosban milyen szinten jelenik meg az egészséges életmód és annak determinánsai. Vizsgálatunk célja feltárni azon szegmenseket, amelyek egy-egy városban jó gyakorlatként szolgálhatnak az esetleg kevésbé előrehaladott országoknál. Kérdésként jelenik meg a nagyvárosok és középváros közötti eltérés is, amely primer kutatás alapján kerül bemutatásra (N=1803). A Visegrádi Négyek egészségképéhez az Eurostat adatbázisa nyújtotta az adatokat. A szakirodalmi szekunder kutatásban ismertetésre kerül az a történelmi, tradicionális múlt, amely a Visegrádi Négyek összehasonlíthatóságát erősíti meg. Az eredmények megmutatják azoknak az országoknak az egészségügyi fejlesztési vonalait, amely a négyek versenyében előrébb haladtak. Ezen kutatási eredmények láthatóvá teszik, hogy a négyes versenyben Magyarországnak még vannak feladatai, és a középvárosi egészségkép még mindig lemarad a nagyvárosi értékektől.

Kulcsszavak: Visegrádi Négyek, egészségkép, egészségmenedzsment, városok, Európai Unió

¹ Faragó Beatrix PhD, egyetemi docens, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar Kutatóközpont

² Gósi Zsuzsanna PhD, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Egészségfejlesztési és Sporttudományi Intézet

³ Csiszár Szabolcs, doktorandusz, Soproni Egyetem Széchenyi István Doktori Iskola

Abstract

The importance of cities in the changed economic and social environment is becoming more and more powerful. The concentration of the population, the infrastructure, the development paths all bring the emphasis of the cities to the fore. An increasing proportion of the population lives in cities, while the countryside is predestined as a carrier of traditions. Innovation also appears first in the urban environment. Cities, where the concentration of industry, trade, economy and society appear, have a special role in territorial competition and, with it, in the evolve of development paths between the countries of the European Union. In our study, we examine the cities of the Visegrad Four and Győr, as a middle city, from the aspect of health, to see at what level the healthy lifestyle and its determinants appear in the V4 cities and a middle city. The purpose of our study is to reveal the segments that can serve as good practice in one city or another in less advanced countries. The difference between big cities and mid-towns also appears as a question, which is presented on the basis of primary research (N=1803). The Eurostat database provided the data for the health profile of the Visegrad Four. The historical, traditional past that confirms the comparability of the Visegrad Four is presented in the secondary literature research. The results show the health development lines of the countries that advanced in the competition of the four. These research results show that Hungary still has tasks to do in the competition of four, and that the health picture in the middle city still lags behind the values of the big cities.

Keywords: Visegrad Four, health image, health management, cities, European Union

Bevezetés

A városok jelentősége globálisan egyre fokozódik, köszönhetően a fejlett infrastruktúrának, a gazdasági, társadalmi centralizációnak. A növekvő lakónépség a koncentrált ipari, gazdasági szolgáltatások miatt egyre nagyobb szerep kap. A városokba költözők egyik motivációja az életminőség magasabb szintje a lehetőségek kihasználásával. Az életminőség olyan társadalmi-gazdasági mutatók segítségével mérhető, mint a jövedelem, az egészségi állapot, a technológiai infrastruktúra, az oktatási rendszer, a közbiztonság vagy az ökológiai problémák megközelítése. Ebből a megközelítésből a városok magas szintet érnek el a kisebb településekkel szemben. A tanulmányban az életminőséget befolyásoló tényezők közül az egészségi állapot, az egészségügyi infrastruktúra területével foglalkozunk, amely meghatározó tényező a társadalom életszínvonalá-

nak meghatározásában. (Majerová, 2019) A szocio-gazdaság fejlődése integrált folyamat, hiszen hatással van más ágazatokra is. (Christian et al., 1977) A WHO (2016) kifejtette véleményét abban, hogy az egészségügybe fektetett anyagi tőke a gazdasági folyamatokat pozitívan befolyásolja. A városok társadalmi-gazdasági fejlődésének kulcsa az egészség minőségének színvonala, valamint szoros összefüggés található a gazdasági fejlettség és a lakosság egészségi állapota között. (Semyonov et al., 2013) Az egészség, ahogy az oktatás is a humán tőke megalapozója, amely a gazdasági fejlődés szintjét is meghatározza. (Bloom, Canning, 2003) A társadalmi-gazdasági fejlődés mindig valamilyen változással jár, új kihívások jönnek létre, amely a növekvő népességszám, a gazdasági kihívások, a nemzetközi trendek követése. A felmerülő igényekre adott válaszokban megjelennek a smart city koncepciók, a reziliens reakciók, a fenntarthatóság és az egészséges életmód egyaránt.

A társadalom egészségi állapota megmutatja a társadalmi és gazdasági viszonyokat, következtethetünk a fejlődési tendenciákra. A Visegrádi városok hasonló elhelyezkedése, történelme, politikája lehetőséget nyújt a hasonlóságok felmérésére, amely alapján láthatóvá válnak azok a stratégiák, amelyek mentén a fejlődésük pályája megmutatkozik. Ezen folyamatokban válnak láthatóvá azok az erőforrások, amelyeket egyes szegmenseket sikeresen előre mozdították. A jó példák mentén adaptálható intézkedések, stratégiai pontok figyelhetők meg azon városok számára, amelyeknek esetleg hátrányosabb a helyzetük az adott térségben. A kutatás a V4 városok egészségképét vizsgálja az Eurostat adatbázis és primer felmérés alapján. A városi környezet a szocializációs, gazdasági folyamatok leg dinamikusabb bázisát jelenti, amelyben az egészség kérdése kiemelt jelentőségű. A kutatás alapján láthatóvá válnak azok a területek, amelyek a V4 városaiban eltérőek, esetleg egyes városokban sikeresebbek. A felmérés irányadóként szolgál a döntéshozók felé az egészséges társadalom, az életminőség kialakításában, kormányzati stratégiai irányok meghatározásában.

A tanulmány szakirodalmi bázisa a Visegrádi Négyek politikai háttérét ismerteti, hogy láthatóvá váljon az a történelmi, kulturális háttér, amely összehasonlíthatóvá teszi ezen országok városait. A V4 országainak, városainak szocio-demográfiai adatainak ismertetése, majd a városok szerepének jelentősége és fejlődési útjai, módszerei is bemutatásra kerülnek. A városok fejlődésének számos modelljét állították már fel a tudományos szakértők, ezen módszerek különböző irányban vizsgálódnak, mely út jelentheti a fejlődés valódi irányát, az kevésbé derült ki. A városok fejlődési dinamizmusát komplexen kell vizsgálnunk, hiszen minden innovatív módszer befolyásolja a társadalmi-gazdasági környezetet. Az egészségmagatartás, a városok lakosainak egészségképe az életminőséget is felszínre vetíti, ezért vizsgálatunk irányadó a térség szocio-gazdasági mutatóihoz.

A Visegrádi Négyek politikai céljai

A Visegrádi Nyilatkozat több mint 30 éves történelmét kezdte meg 1991.február 15-én Lengyelország, Csehország, Magyarország, majd később Szlovákia részvételével. A hasonló területi adottságok, gazdasági helyzet predesztinálja a közös célok kialakítását, amelyben a piacgazdaság kiépítése, az európai politikai érdekérvényesítés, Nyugat-Európához való felzárkózási törekvés is szerepet kapott a regionális együttműködésben. Az államok Európai Unióhoz való csatlakozásával a fejlődési pálya kijelölése a regionális érdekközösség irányába terelődött, amely a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséhez, a határon átnyúló együttműködésekhez járulnak hozzá. A gazdasági, politikai és társadalmi élet valamennyi szintjére kiterjedő együttműködéssel a Közép-Európai régió meghatározó, stabilizáló szereplőjévé kívánt válni a Visegrádi Négyek csoport. A földrajzi-történelmi-kohéziós együttműködést Közép-európai pólusként (Márky, 2018) is nevezik, amely márkanévként is megjelenik a politikai életben, a hasonló álláspontok képviselésében, mint pl. a migráció. (Juhász, 2018) Az európai integráció keretein belül a V4-ek szerepe meghatározó már a területi elhelyezkedésének okán is, valamint az Európai Unió területi kiszélesítése tekintetében egyaránt (1. ábra).

1. ábra

V4 országok és fővárosai

Forrás: ec.europa.eu/eurostat, 2022 alapján saját szerkesztés.

Közép-európai régió országai az Európai Unió közös célkitűzései az egységes európai irányelvek követésében lényeges fejlesztési pólusként jelenik meg, amelyben a V4-ek érdeke, hogy az összeurópai integráció keretein belül közösen lépjenek fel a számukra fontos területeken a demokratikus fejlődés érdekében, a közép-európai régió stabilitásának erősítésére. (visegradgroup.eu, 2022) A Visegrádi csoport együttműködését a gazdasági, diplomáciai és politikai érdekeinek közös képviselése, esetleges lépéseinek összehangolása jellemzi. A V4 országok hasonló adottságokkal bírnak, területi nagyságuk, népességük eltérő, ennek ellenére a hasonló múlt, kulturális identitás a közép-európai régió erőkoncentrációját növeli (2. ábra).

2. ábra

V4 országok demográfiai adatai

	Név	Terület (km ²)	Népesség (fő)	GDP/fő (PPP) (USD, 2018)	EU	EU-csatlakozás dátuma	Pénznem	Államfő	Miniszterelnök
	Csehország	78 866	10 650 000	37 340 ^[1]		2004. május 1.	Korona	Miloš Zeman	Petr Fiala
	Lengyelország	312 679	38 386 000	32 005 ^[1]			Zloty	Andrzej Duda	Mateusz Morawiecki
	Magyarország	93 030	9 772 000	31 914 ^[1]			Forint	Novák Katalin	Orbán Viktor
	Szlovákia	49 036	5 440 000	35 136 ^[1]			Euró	Zuzana Čaputová	Eduard Heger
	Összesen	533 611	64 248 000						

Forrás: World Economic Outlook Database, 2019.

A Közép-európai szellemiség a Visegrádi négyek szellemi, kulturális összhangját is tükrözi, amelyben a korábbi háborús helyzetek, konfliktusok helyett a V4 országok az együttműködést, a konfliktusok enyhítésének útját választották. (Martonyi, 2017) Az Európai Unióhoz való csatlakozással (2004) a Visegrádi Négyek jövőbeli orientációja átalakult, hiszen az államok az unión belül önálló döntéseket nem hozhatnak, ennek ellenére a V4-ek egy erős közös szellemiségen alapuló érdekképviselést alakítottak ki, amely saját eszmerendszerrel dolgozik, és „visegrádi gondolatként” említenek (Kiss, 2020). A V4 államok lényeges álláspontja, hogy a tagállamok külön sajátos politikát is képviselnek, amelyben az egyéni érdekérvényesítés kiemelten megjelenik. Vélemények eltérőek lehetnek, amelynek közelítését elősegítik a csústalálkozók, ahol a véleménykülönbségeket enyhítik (Bauerová, 2018). A Visegrádi Négyek csoport jellemzésében a rugalmasság, a visegrádi identitás, a sokszínűség meghatározó. A pandémia átalakította ismét a V4-ek célrendszerét és a fejlődés dinamizmusát nem csak a regionális érdekek érvényesítésében látják, hanem szélesebb körű gazdasági, társadalmi célok felé tekintenek, mint például a gazdasági és pénzügyi együttműködés, az energia és klímapolitika, az űrkutatási együttműködés, a start-up-ok támogatása, a fenntarthatóság, a

környezetvédelem (Szakálné Szabó, 2021). A gazdasági teljesítmény mérőszámai viszonylatában a V4 országok Magyarország egy főre jutó DGP-je (vásárlóerő paritás alapján) 37128 US dollár, Csehorszáé 43837 US dollár, Lengyelorszáé 37786 US dollár, Szlovákiáé 35463 US dollár, míg az Európai Unió egy főre jutó DGP-je 48750 US dollár. A legalacsonyabb értékkel Európában Bulgária rendelkezik, 25914 US dollár, míg a legmagasabb GDP-vel, 131875 US dollárral Luxemburg vezet (World Economic Outlook, 2022). Az adatok alapján a Visegrádi Négyek a közép mezőnyben helyezkednek el.

A Visegrádi négyek egészségügyi helyzete

A Visegrádi városok elemzése előtt szükséges a V4 országainak egészségügyi jellemzőinek megismerése, hiszen a politikai, társadalmi rendszerek ezek alapján értelmezhetőek. A Visegrádi Négyek kapcsolódásában a területi és történelmi hasonlóságok, a fejlődési utak mind a közös nevező felé viszik az országokat. A társadalmi-gazdasági fejlesztés az összehangolt rendszerekkel innovatív és adaptálható gyakorlatokkal egymás támogatását idézi elő. Az egyik lényeges társadalmi probléma az egészségügy, annak rendszere és fejlesztése, amelyben számos tényező, mint például a politika, a társadalom egészségi állapota, az infrastruktúra is nagy szerepet játszik. Az egyes országok és ezzel együtt a városok fejlettségi szintjét nem lehet csupán gazdasági számokkal meghatározni. A fejlődés gazdasági mutatói nem tükrözik a társadalom fejlődését, az emberek lehetőségeinek, képességeinek körét. A lehetőségekhez tartoznak pl. a jól tápláltság, az egészség, az oktatáshoz való hozzáférés, a lakhatás, a munkahely, a közösségi életben, a politikai életben való részvétel (Máté, 2019). Az országok fejlettségi mutatójára ezért alkalmazzák az Emberi Fejlettségi Mutatót (Human Development Index, HDI), mert a gazdasági mutatókat árnyalhatja, mint például a GDP-t. A HDI indikátorai az egészségügyi dimenzióban a születéskor várható élettartam, az oktatási dimenzió, amit az oktatásban eltöltött várható és átlagos évek számával mérik, az életszínvonal, amelyet pedig az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelemmel jellemzik. Ebből a három értékből számolják ki a HDI értéket, amelyet az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) évente országokra lebontva megad. Csehország 27. helyen, 0,9 értékkel, Magyarország a 40. helyen, 0,854 értékkel, Lengyelország 35. helyen, 0,88, Szlovákia 39. helyen, 0,86 értékkel vesz részt ebben a rangsorban. Az értékek alapján a nagyon magas emberi fejlettségi mutatók közé tartoznak a V4-ek (hdr.undp.org 2020).

A V4 országok gyökerei hasonlóak, ezért a problémáik, a fejlesztési területeik is megegyeznek kisebb-nagyobb eltérésekkel. A politikai rendszer szintén egy utat járt be a négy ország tekintetében, hiszen posztkommunista országok, a nemzeti önállóságukat

a Szovjetunió felbomlása után tudták érvényesíteni. Az egészségügyi ellátásuk két szinten működik, amely az alapellátás és a szakellátás. (Egészségügyi rendszerek tipológiája, 2014) A V4-ek egészségügyi rendszerét a Szemaskó modell jellemzi (Nagy, Ritter, 2018), amely az adóból finanszírozott egészségügyi rendszert jelenti, egyítve a Bismarcki modellel, amely szerint a jövedelemarányos járulékfizetés alapján történik az egészségbiztosítás. A kötelező egészségügyi rendszer bevezetését Magyarország indította el leghamarabb a négy ország közül (1989), Csehország (1991), Szlovákia (1993), Lengyelország (1999) sorrendben tértek át ezen rendszerre. Szlovákia és Csehország a több biztosítós rendszert alkalmazta, amelynél a gazdasági erők erőteljesebben jelennek meg. E tekintetben a kínálat befolyásolja az egészségügyi szolgáltatások értékét. Szlovákia a piaci modellt építette ki, a magán szolgáltatókra támaszkodva, amelyben a betegek szabad választási lehetőséget kaptak az egészségügyi szolgáltató választásban. Csehországban az egészség szolgáltatók nagyobb része magántulajdonban működik, Szlovákiához hasonlóan a betegek egészségügyi szolgáltató választási lehetősége széleskörű. Magyarország és Lengyelország az egybiztosítós rendszert részesítette előnybe. Ebben az esetben a beteg bármely intézményben igénybe veheti a szolgáltatást, ugyanazt az összeget kapják meg az egészségügyi szolgáltatók. Az utóbbi két ország szabályozott állami rendszerben működteti az egészségügyet, nagymértékű költségvetési keretekkel, viszont az ellátási választás széles lehetőségével. Az egészségügyi szolgáltatók ebben a két országban köztulajdonban vannak főként, ezért ezen szervezeteket inkább az együttműködés, mint a versenyzés jellemzi. (Paulikné Varga, 2018) A 2008-as gazdasági válság egyik ország egészségügyi helyzetét sem erősítette, sőt regresszió következett be. Az egészségügyi kiadások növekedési ütemének csökkenése a GDP csökkenés alapján Magyarországon volt a legdinamikusabb és drasztikusabb (Baji et al., 2015).

Az egészségügyi rendszerek összehasonlítására az Euro Health Consumer Index-et alkalmazzák (EHCI). Ez a rendszer az Európai Egészségügyi Fogyasztói Indexet jelenti, és aminek célja olyan indikátorok megfogalmazása, amely összehasonlíthatóvá teszi az országok egészségügyi rendszerét. A jellemzők megalkotásával és értékelésével az egyes országok erős és gyenge pontjai mérhetőek fel, láthatóvá teszik a működőképes gyakorlatokat és elősegítik azok adaptálhatóságát más országokban. Egyfajta minőségbiztosítási-, minőségellenőrzési rendszer, amely megmutatja azokat a pontokat az egészségügyben, amelyek erősen érvényesülnek a sikeres egészségfejlesztés és egészségtudatosság területén. Az EHCI jellemzőinek számításához nemzetközi statisztikai adatokat, adatbázisokat használtak fel. Az indikátorok minősítése hármassal történik. A jó minősítés 3 pontot ér, a közepes minősítés 2 pontot, az elmarasztaló, de létező szolgáltatás 1 pontot ér. Az évek során további indikátorokat vezettek be, amely nagyban befolyásolják az országok ranglistás helyeit. 2013-ban a bomba, riasztó jellemzőt

vezették be, amely 0 pontot ér. Az indikátorok validitását nemzetközi szakemberekkel, orvosokkal, betegszervezetekkel végzett mélyinterjúkkal, felmérésekkel garantálják. (Björnberg, 2017) Hat fő indikátor határozza meg az index értékét, amelyek az alábbiak. Az egyes indikátorokon belül részletesebb jellemzők pontszámai is összeadódnak.

1. Betegjogok és információ

További indikátorok tartoznak ehhez a ponthoz pl.: részt vesz a szervezet a döntéshozatalban, második vélemény joga, hozzáférés a saját orvosi nyilvántartáshoz, orvosok nyilvántartása, online időpontfoglalás.

2. Elérhetőség (várakozási idő a kezelésre)

Az alindikátorok az elérhetőséghez pl.: a házi orvos napi elérése, a szakemberek közvetlen elérése, nagy műtétek 90 napon belüli elvégzése, rákos betegek terápiája 21 napon belül, CT 7 napon belül, várakozási idő a gyermekpszichiátriára.

3. Kezelések eredményei

További indikátorok a témakörben pl.: 30 napon belüli stroke halálesetek száma, csecsemőhalálok, rák túlélése, abortuszok aránya, öngyilkossági arányok.

4. A szolgáltatások köre

Az alindikátorok a szolgáltatásokban pl.: az egészségügyi rendszerek méltányossága, szürkehályog műtétek aránya 65 év felettiéknél, veseátültetések aránya, fogászati ellátás, informális kifizetések az orvosoknak, idősek hosszú távú gondozása.

5. Prevenció

Az alábbi jellemzők tartoznak a témakörhöz pl.: vérnyomás, dohányzás prevenció, alkohol, fizikai aktivitás.

6. Gyógyszerek

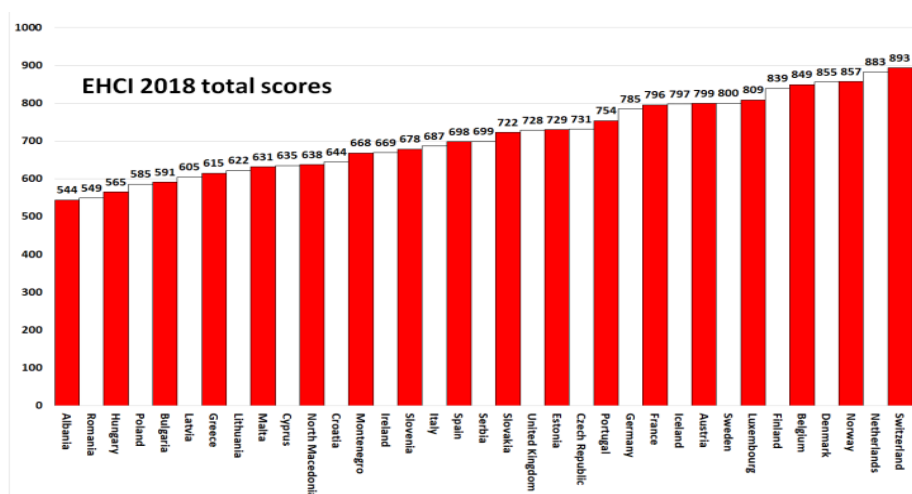
A gyógyszerek használatához tartozó jellemzők pl.: új rákgyógyszerek alkalmazási aránya, hozzáférés az új gyógyszerekhez, ízületi gyulladás elleni gyógyszerek alkalmazása.

A 2018-as EHCI alapján Svájc lett a győztes, amelyet követ Hollandia, a harmadik helyen Norvégia szerepel. A betegjogoknál Hollandia és Norvégia szerepelt a legjobb helyen, az elérhetőség viszonylatában Svájc kapott a legtöbb pontot. A kezelések eredményeiben: Finnország, Norvégia, Svájc emelkedett ki, a szolgáltatások körében Hollandia és Svédország volt a leg eredményesebb, a prevencióban Norvégia, míg a gyógyszerek területén Németország és Hollandia teljesített a legjobban (Euro Health Consumer Index, 2018).

A V4 országok az EHCI (2018, a legfrissebb adatbázis) ranglistán nem értek el előkelő helyet. Csehország vezet a 14. hellyel, 731 ponttal, Szlovákia a következő, 17. hely 722 ponttal, Lengyelország 32. hely, 585 pont, Magyarország 33. hely, 565 ponttal (3. ábra).

3. ábra

EHCI helyezések (2018)

Forrás: Euro Health Consumer Index, 2018.

A városok jelentősége, a V4 városai

A városi népesség arányának növekedésével a városok szerepe egyre nagyobb a gazdasági és a társadalmi koncentráció következtében. A városok a GDP-hez való hozzájárulásban is egyre jelentősebb szerepet képviselnek, amely 2018-ban több mint 80% (World Bank, 2018). A városok jelentőségét a World Economic Forum által kiemelt jellemzők szemléltetik, amelyek a következők. A szárazfölkék 2%-át birtokolják, ugyanakkor a népesség körülbelül 50%-a városokban él, valamint a városok felelősek a világ energiafogyasztásának 75%-áért és a CO₂ kibocsátás 80%-áért (WEF, 2016). Ezen okok miatt jelentős befolyással bírnak az iparra, a kommunikációs hálózatokra, az infrastruktúrára. A városok gazdasági, ipari koncentrációja által a lakónépesség, a szolgáltatások nagy arányban jelennek meg, amelyben jól vizsgálhatóak a fejlesztési mechanizmusok, a fejlődés dinamikája. Ez a tendencia fordított arányban is igaznak mondható,

minél több ember él egy településen, annál szélesebbek a piaci terek, így több funkcióval, és azokat megtestesítő szervezetek, intézmények megjelenésével számolhatunk. (Rechnitzer, 2019) A területi versengésben a városok is egymással szemben állnak a befektetők, a szakemberek, az infrastruktúra fejlesztések területén. (Kézai, 2021) Ebben a versenyképességben a fejlődési mutatók és a városok azokban elfoglalt helye meghatározó a területi versenyképességi pozíciókban. Egy város sikerességét meghatározza a területen megjelenő innováció, a kreatív osztály tagjai, az életszínvonal, a gazdasági fejlettsége. A városok fejlesztésének alapja az egyenlőtlenségek enyhítése, amelyhez társadalmi strukturális, komplex beavatkozásokra van szükség (Szirmai, Fábíán, 2021).

A városok fejlődési indexei

A városok fejlődését a szakirodalomban több mutatóval is vizsgálják. Ezekhez tartoznak a gazdasági, társadalmi, innovációs szintet mérő módszerek, amelyek indikátorai összetevőiben szerepelnek az egészségügyi, gazdasági, fenntarthatósági szintek mérőszámai. A V4 városok fejlődését bemutató indexek közül a reziliencia és a smart city index kerül bemutatásra az *alábbiakban a V4 városok tekintetében*.

A *reziliencia* index három meghatározó részből áll. Az 1. a társadalmi reziliencia, amely a népesség számának változása, 0–14 év közöttiek aránya a teljes népességhez viszonyítva, időskorú népesség aránya (65 év feletti), népsűrűség fő/km². Második összetevője a gazdasági reziliencia, amely meghatározói a kórházi ágyak száma, egy főre jutó GDP, Euro/fő, a felsőoktatásban résztvevő hallgatók száma a teljes népességhez viszonyítva /1000 fő, és a foglalkoztatási ráta. A reziliencia index harmadik indikátora a környezeti reziliencia, amely jelentése a napok száma, amikor az ózonkoncentráció meghaladja a 120 µg/m³ értéket, egy főre jutó beépített terület nagysága, (m²/fő), egy főre jutó zöld infrastruktúra nagysága, (m²/fő) (Banica, Muntele, 2017).

A *smart city (smart index)* mérései és indikátorainak meghatározása az Urban Audit (74 indikátor) és az Urban Audit Perception Survey (278 indikátor) adatbázisaiban találhatóak. Az indikátorok meghatározása megjelenik 74 mutatószámban (Giffinger, 2007), de van aki 28 mutatószám alapján határozza meg a smart indexet (Cohen, 2014), vagy Lados (2011), aki 278 indikátort tartott fontosnak a smart city szintjének meghatározásához.

Összegzésként a V4 városaira vetítve a smart index és a reziliencia indexek értékelése alapján a V4 városokra az alábbi jellemzők érvényesülnek.

Prága: Jellemzően erős társadalmi pilléren nyugszik. A várossal elmondható, hogy erős a belső migráció, ennek egyik oka lehet az is, hogy könnyű munkát találni (Európai Bizottság jelentése, 2015).

Pozsony a 4. helyen szerepel a mutatók összesítésében. Elmondható a városról a csökkenő népességszám. Jellemzően magas a foglalkoztatási ráta, és az oktatási helyzet kiemelkedő a többi városhoz viszonyítva. Kiemelkedően sok a felsőfokú végzettségű lakosa, akik megfelelő nyelvtudással rendelkeznek. A nagyvállalatok kimondottan preferálják befektetési célpontként, ennek hatására könnyű munkát találni. (Európai Bizottság jelentése, 2015)

Varsó az 5. helyet ért el a fejlettségi skálán az európai országokban. A város sűrűn lakott, környezeti komponens tekintetében erősek (pl. alacsony ózonkoncentráció).

Budapest a rangsor végén helyezkedik el. Jellemzően magas a 65 évnél idősebbek aránya. A munkaerőpiaci értékelésben a frissen végzettek elhelyezkedési aránya alapján a 2. helyen szerepel a V4 országok között, Prága és Pozsony áll az első helyeken.

A gazdasági komponensben a városok vezető szerepet töltenek be a V4 településeiben, amelyhez hozzájárul a centralizáltság. Az alkalmazkodóképességben viszont ez nem jelent egyértelműen magas értéket (1. táblázat).

1. táblázat

V4 fővárosainak reziliencia és smart index értékei és a rangsorban elfoglalt pozíciói

	Pozsony	Prága	Varsó	Budapest
társadalmi reziliencia komponens	0,14 (4)	2,24 (2)	-0,64 (6)	-2,49 (10)
gazdasági reziliencia komponens	5,66 (1)	2,58 (2)	0,27 (5)	1,17 (3)
környezeti reziliencia komponens	-1,38 (8)	-1,82 (10)	0,37 (5)	-0,94 (7)
reziliencia index	1,47 (1)	1 (2)	0 (6)	-0,75 (8)
gazdasági komponens	3,8	4,86	3,81	2,21
emberek komponens	5,18	3,39	2,44	-1,04
kormányzás komponens	-1,24	2,26	-2,71	4
mobilitás komponens	-2,89	4,4	2,1	-0,11
környezet komponens	-4,55	1,15	-0,4	-0,56
életminőség komponens	6,29	2,66	-2,23	0,68
smart index	-1 (9)	2,37 (1)	0,5 (3)	0,86 (2)

Forrás: Nagy et al., 2020 alapján saját szerkesztés.

A kutatás módszertana

A vizsgálat arra keresi a választ, hogy milyen egészségképpel rendelkeznek a V4 városokban a lakosok, milyen egészségügyi, infrastrukturális lehetőségeik vannak a városban, amely az egészségüket, az életszínvonalukat, az életminőségüket befolyásolja. A kutatás kitér a városok egészségügyi helyzetére, az iskolai, egészségügyi szolgáltatások színvonalára. Az életvitel minősége, a rendelkezésre álló szervezeti háttér befolyásolja a lakosok életminőségét, de ez fordítva is megjelenik, hiszen a minőségi szolgáltatások növelik az életszínvonalat, az egészség faktor pedig a munkahelyi produktivitást, amely a gazdasági fejlődéshez járul hozzá.

A Visegrádi Négyek városai – Varsó, Prága, Budapest, Pozsony – egészségképének kutatásában az Eurostat adatbázisát használtuk fel, amelynek legfrissebb statisztikai eredményei 2019-es évre érhetőek el. Az Eurostat adatbázisa összesíti a tagállami statisztikai hivatalok által a harmonizált módszertannak megfelelően összegyűjtött adatokat az Európai Unió és az euróövezet vonatkozásában, amelyekből a V4 városait leszűrve kaptuk meg a statisztikai adatokat az egészségkép vonatkozásában. A kutatás másik iránya a Győrben készült primer egészségkép kutatás eredményei, amely a WHO magyarországi szervezetének és a Győr Megyei Jogú Város egészségstratégiájához készült 2021-ben. A primer kutatás elemszáma 1803, amely a győri lakosok egészségmagatartását, egészségügyi helyzet értékelését tartalmazza. A kutatás módszertana online kérdőíves felmérés, amely értékelése az SPSS statisztikai programmal készült.

A kutatás eredményei

A kutatási adatok az életminőség és az életminőséget determináló tényezők bemutatására adnak betekintést. Prága, Budapest, Varsó, Pozsony és a későbbi győri egészségkép kutatás kérdésköreiben az életszínvonal és az egészségmagatartás mutatkozik meg a hasonló területi viszonyokon alapuló városoknál. A V4 városok demográfiai adatainak bemutatása az összehasonlítási adatok okán lényeges (2. táblázat). Győr, mint középváros szerepel a listában, kiegészítve a fővárosokat és egyben összehasonlítva egy középvárosi egészségképpel, amelyben láthatóvá válnak a hasonlóságok és eltérések az életminőség tekintetében.

2. táblázat

V4 városok demográfiai adatai (2021)

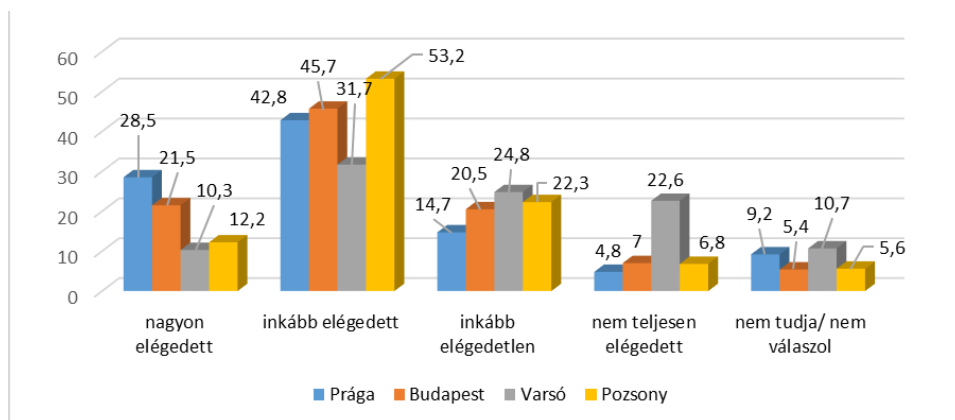
	népesség/ezer /fő	népsűrűség /fő/km ²	terület / km ²
Prága	1275	2466	496
Budapest	1764	3322	525
Pozsony	475	1200	367
Varsó	1776	3392	517
Győr	133	742	174

Forrás: sts.gov.pl, slovak.statistics.sk, ksh.hu, hu.db-city.com alapján saját szerkesztés.

Az egészségügyi szolgáltatások elérhetősége a városokban az egészségmagatartás tekintetében a városi lakosok tudatosságának kialakításához nélkülözhetetlen. Az orvosok által kínált egészségügyi szolgáltatásokkal való elégedettség a V4 városban élők számára eltérést mutatott. Varsóban kevésbé elégedettek a lakosok ezen szolgáltatásokkal (22,6%), míg Pozsonyban 53,2% fejezte ki elégedettségét ezen a területen (4. ábra).

4. ábra

Az orvosok által kínált egészségügyi szolgáltatások a városban (%)

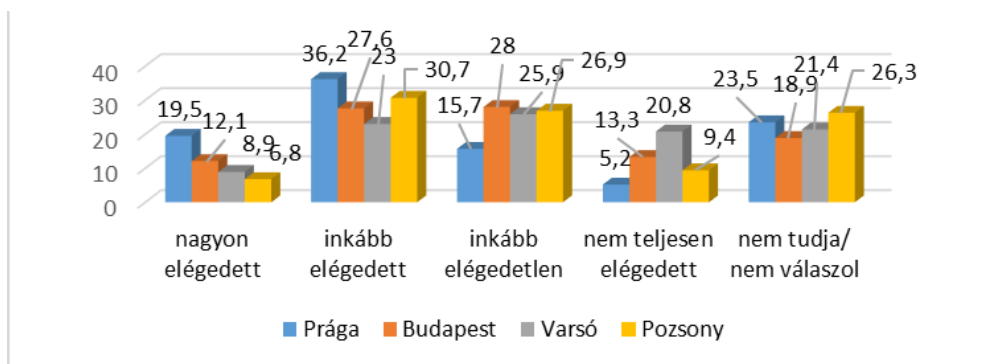
Forrás: Eurostat, 2019 alapján saját szerkesztés.

A kórházi ellátással való elégedettség az egészségben eltöltött évek minőségére is hatással van, amely a városi életmódban magasabb színvonalat feltételez. A kórházi

szolgáltatások színvonala szintén az egészségtudatosságot segíti elő. A kérdéskörben széles megosztottság tapasztalható a városok tekintetében. Az elégedettséget Prága vezet (36,2%), míg Varsó az elégedetlenek táborát erősíti inkább (20,8%) (5. ábra).

5. ábra

A város kórházai által kínált egészségügyi szolgáltatások (%)

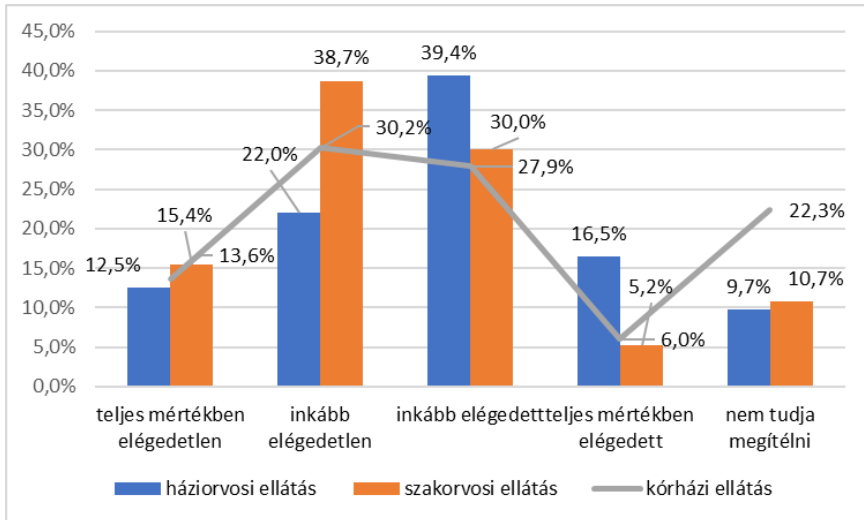

Forrás: Eurostat, 2019 alapján saját szerkesztés.

Győr 2021 egészségkép felmérésében az elégedettség - háziorvosi ellátás, szakorvosi ellátás, kórházi ellátás tekintetében változó képet mutat, amelyben a szakorvosi ellátással inkább elégedetlenek (38,7%), a háziorvosi ellátással elégedettebbek (39,4%), valamint a kórházi ellátás tekintetében is vegyes képet mutat a lakosság véleménye, amely szignifikáns (Chi négyzet, 0,011). A középváros összefüggésében is hasonló eredmények születtek (6. ábra).

6. ábra

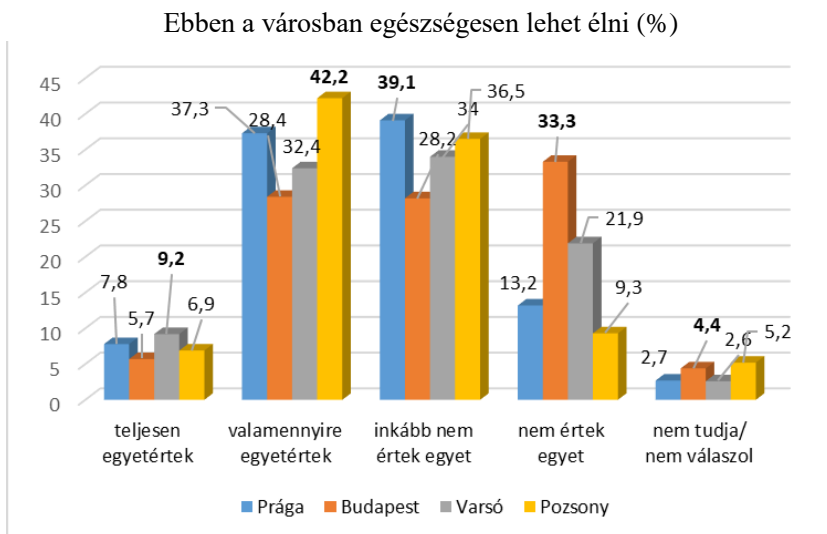
Elégedettség a háziorvosi ellátással, szakorvosi ellátással, kórházi ellátással Győr, 2021

Forrás: Győr egészségkép felmérés 2021 alapján saját szerkesztés.

Az egészséges élet és a városi élet összefüggésében nagy megoszlások tapasztalhatóak a V4 városaiban. Pozsonyban (42,2%) és Prágában (37,3%) tartják a leg egészségesebbnek a városi életet, míg Budapesten (33%) a leg elégedetlenebbek a város egészségi körülményeivel (7. ábra).

7. ábra

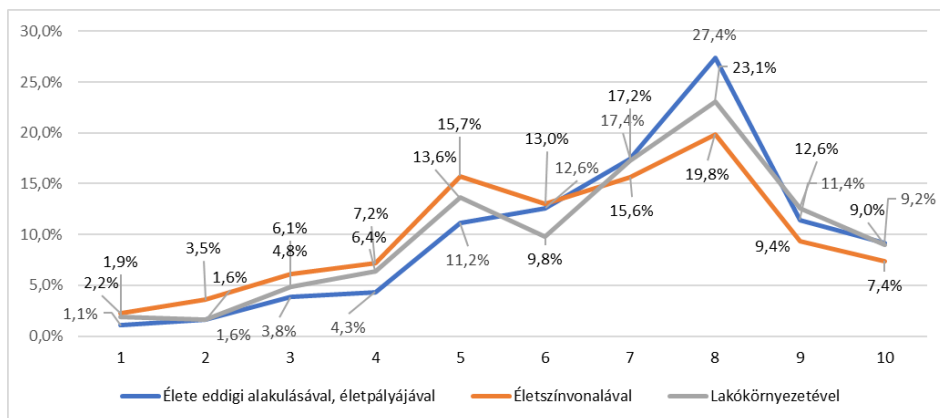

Forrás: Eurostat, 2019 alapján saját szerkesztés.

Győr egészségkép felmérésében az életszínvonal, élete alakulásával, lakókörnyezettel való elégedettség tekintetében magas arányt mutattak a lakosok, amelyek szignifikáns értékekben jelennek meg (Chi négyzet 0,000) (8. ábra). A nagyvárosi egészséges életmódhoz hasonlítva a középvárosi környezetben jobb eredmények születtek.

8. ábra

Életszínvonal, életének alakulásával, lakókörnyezettel való elégedettség

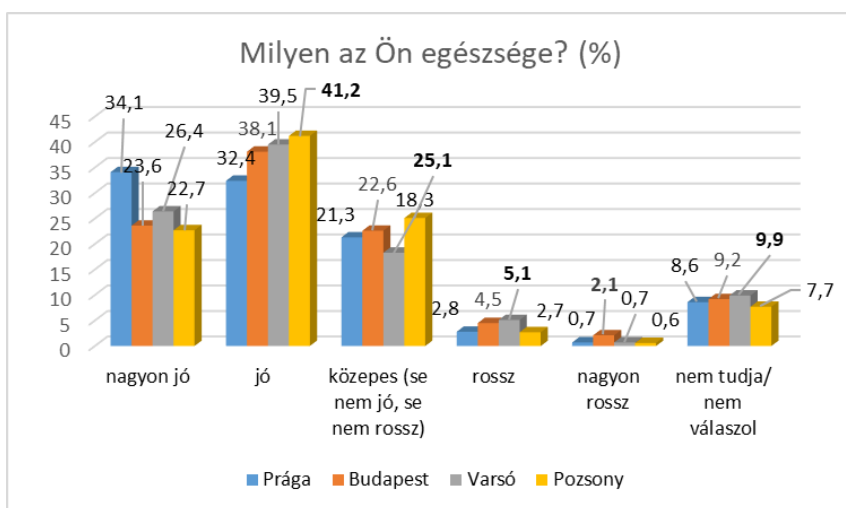

Forrás: Győr egészségkép felmérés 2021 alapján saját szerkesztés.

Az egészségi állapot szubjektív megítélése az egészségkép tekintetében irányadó információval szolgál a városi lakosság megítélésében. A statisztikai adatok pontos értéket mutatnak a témakörben, de az egészségkép, egészségmagatartás szempontjából a városi lakosok saját megítélése az egészségükről beszédes információt nyújt. Prágában jelezték legnagyobb mértékben az egészségi állapotuk magas szintjét (34,1%), de tulajdonképpen a többi városban is jónak ítélik meg inkább az egészségi állapotukat, ami a nagyvárosi egészségkép magas nivóját jelzi (9. ábra).

9. ábra

Milyen az ön egészsége? (%)

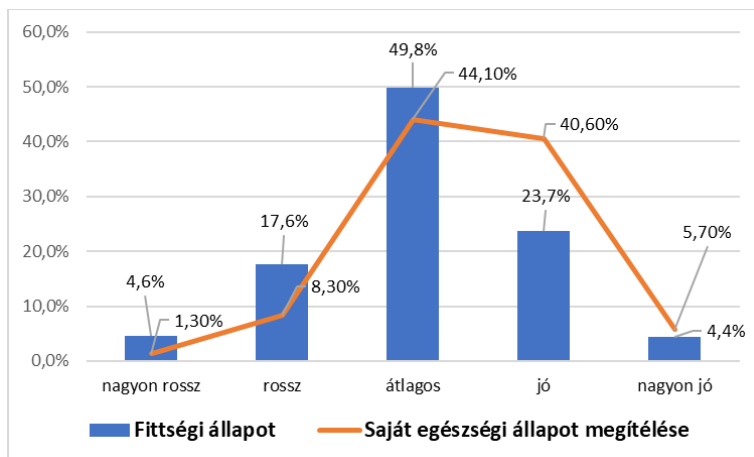

Forrás: Eurostat 2019 alapján saját szerkesztés.

Győr viszonylatában a saját egészségi állapot és fittségi állapot megítélése hasonló eredményben mutatkozott meg a V4 fővárosokhoz (10. ábra).

10. ábra

Saját egészségi állapot és fittségi állapot megítélése

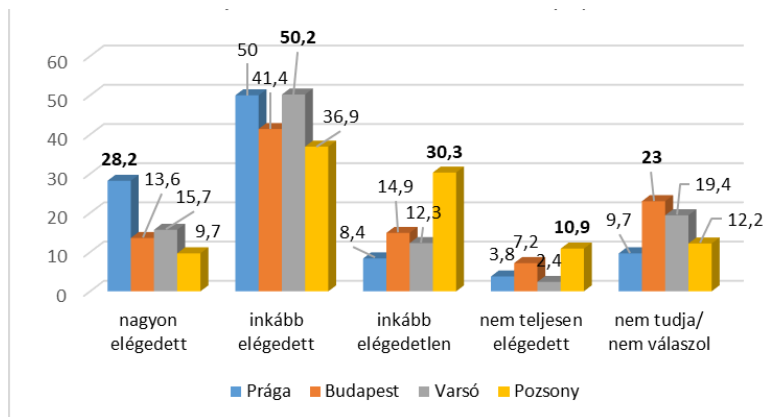

Forrás: Győr egészségkép felmérés 2021 alapján saját szerkesztés.

Az egészséges életmódra a fizikai aktivitás jelentős hatással bír. Növeli az életminőséget, a munkahelyi produktivitást, az egészségben eltöltött évek számát. A sportolás alapja pedig a megfelelő infrastruktúra megléte. A sportlétesítmények elérhetőségében Prága (28,2–50%) vezető szerepet tölt be, de Varsó 15,7–50,2%) is kimondottan elégedett a városi sport nyújtotta helyszínekkel (11. ábra).

11. ábra

Sportlétesítmények, például sportpályák és fedett sportcsarnokok a városban (%)

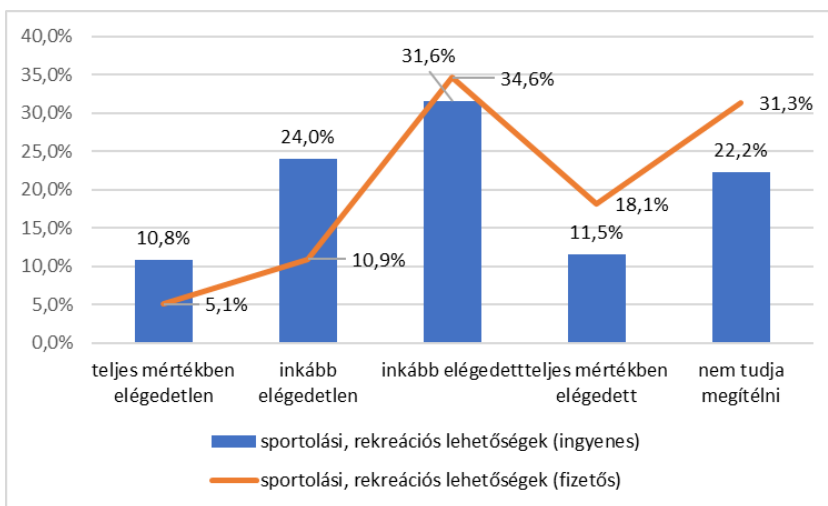

Forrás: Eurostat 2019 alapján saját szerkesztés.

Győrben a sportinfrastruktúra fejlesztések az országos szinten kimagaslóak. Ennek ellenére a lakosok, bár legnagyobb arányban (34,6–31,6%) az elégedettségüket fejezték ki, de mégis sok az elégedetlen lakosok aránya. A nagyvárosokban nagyobb elégedettséget ért el ezen kérdéskör lakossági támogatottsága. A győri felmérésben elkülönül a fizetős és az ingyenes sportolási lehetőség elérhetősége, amelyben kis mértékben a fizetős szolgáltatások nagyobb elégedettséget ért el (12. ábra).

12. ábra

Sportolási, rekreációs lehetőségek (ingyenes, fizetős)

Forrás: Győr egészségkép felmérés 2021 alapján saját szerkesztés.

Összegzés

Az egészséges életmód a városok számára kiemelt jelentőségű a gazdaság és a társadalom fejlesztése érdekében. Az egészséges városok kialakításában, a fenntarthatóság elérésében és a humán tőke produktivitása érdekében is elsődleges feladata a kormányzásnak stratégiai célrendszerbe ágyazni az egészséges életmód determinánsainak fejlesztését. Ehhez az egyik jó gyakorlat a WHO Egészséges Városok program, amely 5 éves ciklusokban működik, 1986-ban kezdte el működését és először 11 európai város csatlakozott a kezdeményezéshez, amelyben stratégiai célok alapján dolgozzák ki a városi sportkonceptiót. Ma már 1500 európai város vesz részt az Egészséget Mindenkinnek

stratégiában. Győr az egyik kiemelt szereplője a programnak, amely önkormányzati szinten teljesebbé válik, hiszen a helyi közigazgatási rendszerre épül. A V4 városok felméréséhez ezen indok alapján került bele Győr, mint középváros, valamint összehasonlítási alapként szolgált a nagyvárosok viszonylatában. A tanulmány szakirodalmi háttérébe bemutatásra kerültek a Visegrádi Négyek és azok történelmi, kulturális hasonlóságai, valamint azon versenyképességi innovatív tényezők, mint a smart index, reziliencia index, amellyel gazdaságilag, társadalmilag mérni lehet ezen városok fejlődési útjait. A „négyes versenyben” Prága, Pozsony, Varsó, Budapest sorrendek jellemzőek, de az indikátorok alapján egyes speciális területeken vannak kiugró teljesítményű országok. Az egészséges város szempontjából Prága és Varsó nagyvárosokban láthatóak a kedvezőbb eredmények, de az eltérés nem nagymértékű a többi város tekintetében sem. Egyedül Budapest szempontjából említhető meg több felmérésnél alacsonyabb érték, viszont az arány nem kiugróan magas. A V4 városaiban a lakosok elégedettek életvitelükkel, egészségi állapotukat is inkább jónak tartják, és az egészségügyi ellátórendszerben szintén megtalálják a kedvező lehetőségeket. A középvárosi környezet összehasonlításában a középváros kevésbé kapott olyan jó megítélést, mint a nagyváros, annak ellenére, hogy a középváros kiemelt stratégiai céljának tekinti az egészségügyet. A szolgáltatások elérhetősége, a népességszám befolyásolja az egészségügyi ellátás mértékét, de a kiemelt stratégiai irány magasabb életminőség kialakítására predesztinálja a lakossági egészségképet. Közép-Kelet-Európa versenyképességi mutatóihoz nem csak a gazdasági fejlődés indikátorai a meghatározóak, hanem, ahogy a szekunder kutatás is rámutatott, a reziliencia, a társadalmi környezeti fejlettség és az egészséges életmód, egészségmagatartás és ezzel együtt az egészségtudatos városi lakosság is hozzájárul. A fejlesztés innovatív módszerei kiterjednek a társadalmi értékekre, valamint egyre erőteljesebbé válnak ezek a mutatószámok, hiszen a gazdaság a társadalom, a tőkeelemek által magasabb szintet ér el.

Irodalom

- Az egészségügyi rendszerek tipológiája (2014): Gyógyszerészeti és Egészségügyi Minőség- és Szervezetfejlesztési Intézet, Budapest
- Baji, P., Péntek, M., Boncz, I., Brodszky, V., Loblova, O., Brodszky, N., Gulácsi, L. (2015): The impact of the recession on health care expenditure – How does the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia compare to other OECD countries? *Society and Economy*, 37., 1., 73–88. <https://doi.org/10.1556/SocEc.37.2015.1.4>
- Bănică, A., Muntele, I. (2017): „Urban transitions and resilience of Eastern European Union cities” *Eastern Journal of European Studies* 8(2): 45–69.
- Bauerová, H. (2018): The V4 and European Integration. In: CABADA, Ladislav – Waisová, Šárka (szerk.): *Politics in Central Europe. The Journal of the Central European Political Science Association*. De Gruyter Poland, 121–139.

- Björnberg, A. (2017): Euro Health Consumer Index. 2018: *Health Consumer Powerhouse LTD*
- Bloom D., Canning, D. (2003): Health as Human Capital and its Impact on Economic Performance. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*. 28., 2., 304–315.
- Christian B., Ray D., Benyoussef A., Tanahashi T. (1977): Health and socio-economic development: An intersectoral model. *Social Science & Medicine*, 11., 2., 63–69
- Cohen B. (2014): Estudio “Ranking de Ciudades Inteligentes en Chile”; <http://dg6223fhel5c2.cloudfont.net/PD/wp-content/uploads/2014/06/Ranking-Ciudades-Inteligentes-enChile.pdf> (Letöltve: 2022. 01. 29.)
- Euro Health Consumer Index 2018: [EHCI-2018-report.pdf](http://ehci-report.pdf) (Letöltve: 2022.06.03.)
- Európai Bizottság jelentése Európai Bizottság (2015): Quality of Life in European Cities 2015, Urban Audit Perception Survey. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/urban/survey/2015_en.pdf (Letöltve: 2022. 01. 29.)
- Giffinger R., Pichler-Milanovic N. (2007): Smart Cities: Ranking of European Medium Sized Cities, *Vienna University of Technology*, University of Ljubljana and Delft University of Technology. http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_fi_nal_report.pdf (Letöltve: 2022.06.24)
- HDI index (2019): Emberi fejlettségi mutatók: <https://hdr.undp.org>; <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>
- United Nations Development Programme (2017): <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
- Juhász K. (2018): A Visegrádi csoport migrációs és menekültügyi politikája. In: PRO PUBLICO BONO – *Magyar Közigazgatás*, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest. 2., 24–49.
- Kézai P. K. (2021): A kelet-közép-európai regionális központok a városi rangsorok és indexek fókuszában. *CITY.HU: Várostudományi Szemle*, 1., 34–51., 18.
- Kiss É. (szerk.)(2020): *A Visegrádi Csoport együttműködése* (oktatási jegyzet). II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár
- KSH 2021 GDP: https://www.ksh.hu/stadat_files/gdp/hu/gdp0080.html
- Lados M. (2011): „*Smart Cities*” tanulmány. IBM, MTA Regionális Kutatások Központja, Győr, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet., 119.
- Majerová I. (2019): Socio-economic development and its impact on health personnel in regions of Visegrad Group Plus countries. *Review of Economic Perspectives – Národohospodárský obzor* Vol. 19, Issue 1., 3–24.
- Márky Z. (2018): Egyedi-e a V4? Regionális együttműködési minták az EU-ban. In.: Balaskó, Angéla (szerk.): A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei. *Külgügyi és Külgazdasági Intézet*, Budapest. 52–80.
- Martonyi J. (2017): A közép-európai együttműködés szerepe az európai integrációban. In.: Szekeres I. (szerk.): (Közép-európai) érdekérvényesítés az Európai Unióban. A Visegrádi Együttműködés 25 éve. Szeged: *Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete és a Europe Direct Szeged iroda szervezete*
- Máté A. (2019): Mi Fán Teremnek A Visegrádi Országok? – Az Együttműködés Országai az alapvető gazdasági mutatók tükrében. *Külgügyi Műhely*, 1., 143–161.
- Muggah R. (2012): Researching the Urban Dilemma: Urbanization, Poverty and Violence. International Development Research Centre, Ottawa, Canada. <https://www.idrc.ca/sites/default/files/sp/Images/Researching-the-Urban-Dilemma-Baseline-study.pdf>
- Nagy Z., Ritter H. (2018): Az Egészségügyi Finanszírozás Pénzügyi Jogi Aspektusai. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVI/1., 160–177.
- Nagy Z., Sebestyén Szép T., Szendi D. (2018): Smart cityk teljesítménye a visegrádi országokban. *Erdélyi Társadalom*, 16., 1., 59–82. DOI: 10.17177/77171.208

- Paulikné Varga B. (2018): Egy európai módszer a tagországok egészségügyi rendszerének minősítésére. Az Európai Egészségügyi Fogasztói Index Változása. A Visegrádi Négyek Országában. *Köztes-Európa* X. évf. 2018/2. No. 24., 109–119
- Rechnitzer J. (2019): Nagyvárosok a magyar területi politikában és területfejlesztésben a rendszerváltástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 33., 1., 3–26.
- Semyonov M., Lewin-Epstein N., Maskileyson D. (2013): Where wealth matters more for health: The wealth–health gradient in 16 countries. *Social Science and Medicine*, 81. 10–17.
- Szakálné Szabó Z. (2021): Harminc éve a közös úton – A Visegrádi Négyek együttműködésének politikai fejlődési íve a kezdetektől napjainkig. *Külügyi Műhely*, 2., 138–156.
- Szirmai V., Fábíán A. (2020): A középvárosok jövőbeni fejlesztését megalapozó új innovatív modell kidolgozását támogató főbb szempontok. In: Szirmai, Viktória (szerk.) *Középvárosi társadalmak. Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása*, Soproni Egyetem Kiadó, 212–219.
- Visegrádi Négyek célkitűzései: <https://www.visegradgroup.eu/v4> Letöltés: 2022.07.28.
- WHO (2016): Working for health and growth: investing in the health workforce. Report of the High-Level Commission on Health Employment and Economic Growth. Geneva: WHO.
- World Economic Outlook 2022: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/April>
Letöltés: 2022. 06. 30.
- World Bank 2018: <https://data.worldbank.org/>
- WEF (2016): <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2016>
- Statisztikai adatok:
<http://www.stat.gov.pl>
<https://bdl.stat.gov.pl>
<https://slovak.statistics.sk/>
<https://ksh.hu>
<https://hu.db-city.com/Csehorsz%C3%A1g--Pr%C3%A1ga--Pr%C3%A1ga>

Koltai, Z. (2022): Telephelyi tényezők vállalati megítélése. Győr pozíciója a magyarországi városkutatásokban. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 73–94.

Telephelyi tényezők vállalati megítélése. Győr pozíciója a magyarországi városkutatásokban

*Koltai Zoltán*¹

Absztrakt

A magyar települések telephelyi sikerességét mára elsősorban belső adottságaik határozzák meg. A településhierarchiában elfoglalt pozíció, a közigazgatási szerepkör mellett meghatározó faktorrá gazdasági adottságaik, jövedelemszerzési lehetőségeik váltak. Megerősödött a modern üzleti szolgáltatások, a földrajzi elhelyezkedés, megközelíthetőség, az infrastrukturális ellátottság, a történelmi-kulturális adottságok, a település környezetében elérhető humán erőforrás, az innovációt hordozó intézmények, a környezeti állapot és nem utolsósorban a helyi fejlesztéspolitika aktivitásának magyarázó ereje. A kérdőíves kutatásunk által érintett, mintegy másfél évtizedet átfogó időszakban (2004–2017) jelentősen átalakult a magyar gazdaság növekedését meghatározó térségek köre. Míg 2007 előtt elsődlegesen Budapest és vonzáskörzete felelt a gazdasági dinamizmusért, addig az ezt követő egy évtizedben mindez sokkal inkább volt köszönhető az erőteljes külföldi érdekltségű feldolgozóiparral jellemezhető megyéknek. Ennek hátterében az országosan javuló foglalkoztatás mellett a munkatermelékenység utóbbi megyékben tapasztalható kedvező irányú folyamatai húzódtak meg, míg a központi régióban ezzel éppen ellentétes tendenciák körvonalazódtak.

Tanulmányunkban kiemelt figyelmet fordítunk Győrrre, mint legsikeresebb vidéki nagyvárosunkra. Természetesen nem vállalkozhatunk a kapcsolódó városkutatások teljeskörű bemutatására, ehelyett sokkal inkább törekszünk arra, hogy az elmúlt két évtized eltérő dimenziójú kutatásaiból, időrendben válogatva minél komplexebb módon mutassuk be a város pozícióját, ahogy saját kutatási eredményeinket is elsősorban a Győrrel kapcsolatos adatok tükrében elemezzük.

Kulcsszavak: sikeresség, telephelyi tényezők, vállalatok, Győr, Magyarország

¹ egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Vidékfejlesztési Intézet (PTE KPVK)

Abstract

The success of Hungarian settlements as business locations is now mainly determined by their internal characteristics. In addition to their position in the hierarchy of settlements and their administrative roles, their economic capabilities and income-generating opportunities have become decisive factors. The explanatory power of modern business services, geographical location, accessibility, infrastructure, historical and cultural assets, the human resources available in the locality, the institutions generating innovation, the environmental condition and, last but not least, the activity of local development policy has been strengthened. In the period covered by our questionnaire survey (2004–2017), which spans about a decade and a half, the regions that determine the growth of the Hungarian economy have changed significantly. Before 2007 Budapest and its hinterland were the main source of economic dynamism, in the following decade the counties with strong foreign-based manufacturing industry were much more responsible for the growth. In the background of this trend we find, in addition to the nationally improving employment conditions, the favourable processes in the improvement of the work productivity typical in these counties, meanwhile in the central region the opposite tendencies unfolded.

In our study, we pay special attention to Győr as Hungary's most successful countryside city. We cannot, of course, undertake a comprehensive presentation of the related urban research, but rather aim to present the city's position in a more complex way, selecting from the researches of the last two decades in different dimensions in a chronological order, and analysing our own research results primarily in the light of data on Győr.

Keywords: successfulness, location factors, businesses, Győr, Hungary

Bevezetés

Az 1980-as évek végéig Magyarországon nem beszélhetünk telephelyi adottságokon alapuló valódi versenyhelyezetről. A településhálózat fejlődése jellemzően központi döntésektől függött, gondoljunk az állami ipartelepítésre, az ehhez szervesen kapcsolódó lakásépítésekre, a jóléti rendszerek, intézményhálózatok és az infrastruktúra fejlesztésére. A települések vezetőinek személyes kapcsolatait, a már akkor is létező lobby-tevékenységet leszámítva a helyi, endogén adottságok és erőforrások, a lokális társadalom nyújtotta kedvezőbb feltételek alig játszottak szerepet a gazdasági aktorok helyszínválasztásában. A felülről irányított fejlesztési folyamatokat áthatotta az intézménytelepítés

„modellszerű” gyakorlata, a szolgáltatók monopolizált helyzete, a közigazgatási szerepkör és besorolás elsődlegessége. Kedvező pozícióknak köszönhetően a megyeszékhelyeken és a járási székhelyeken sorra alakultak az intézmények, ami a lakosság mindennapi életkörülményeit alapjaiban határozta meg. A társadalmi-foglalkozási hierarchiában való előrelépés individuális szándéka előbb-utóbb szükségessé tette a településhierarchiában való elmozdulást is, ami magával hozta az ingázást és a migrációt, érintve ezzel a népesedési folyamatokat, a helyi társadalmak rétegződését. Kevés sajátos profilú város jellemezte a korabeli településállományt, ehelyett egy meglehetősen homogén, koncentráltan fejlődő hazai városállomány képe rajzolódott ki. Mivel differenciák elsősorban a településhierarchia mentén jelentkeztek, mindez egy mozaikszerű térszerkezet kialakulásában öltött testet. A korszakot elemző nemzetközi egyenlőtlenség-vizsgálatok alátámasztják, hogy a közép-kelet-európai szocialista országok a hasonló fejlettségű piacgazdaságokhoz képest regionálisan kiegyenlítettebb térszerkezetűek voltak, gazdasági fejlettség és jövedelmi különbségek szerinti differenciáik kisebb mértékűnek számítottak (Nemes Nagy 1996, Nemes Nagy, Tagai 2009). A harmonikus térszerkezet mögött meghúzódó túltámogatott termelőágazatok, a bér- és jövedelemviszonyokat átható nivelláció viszont alapjaiban állt szemben a piacgazdaságokat jellemző növekvő terciarizációval és jelentős infrastruktúra-fejlesztési igénnyel. Amellett, hogy a nélkülözhetetlen fejlesztésekhez hiányoztak a szükséges források, a gazdaság képtelennek mutatkozott egy erőteljes nyitásra a korszerű ipari technológia és gazdaságszerkezet irányába. Emiatt aztán nem is derülhetett ki, hogy valójában mely régiók és települések lettek volna alkalmasak a modern gazdaság fogadására és működtetésére, piaci alapú nemzetközi kooperációkban történő részvételre (Nemes Nagy, Ruttkay 1993, Nemes Nagy 1999).

A magyar települések telephelyi sikerességét mára elsősorban belső adottságaik határozzák meg. A településhierarchiában elfoglalt pozíció, a közigazgatási szerepkör mellett (de nem helyett) meghatározó faktorrá gazdasági adottságaik, jövedelemszerzési lehetőségeik váltak. A közszolgáltatásokkal szemben megerősödött a piaci alapú tevékenységek, főként a modern üzleti szolgáltatások magyarázó ereje, ami a terciar vállalkozások rugalmasabb telephelyválasztásán keresztül még több település számára tette lehetővé a gazdasági folyamatokba történő aktív bekapcsolódást. Az előzőekkel szoros összefüggésben felértékelődött a települések földrajzi elhelyezkedése, megközelíthetőségük, infrastrukturális ellátottságuk, történelmi-kulturális adottságaik, humán erőforrásaik képzettsége, az innovációt hordozó intézmények megléte, környezeti állapotuk és nem utolsósorban a helyi fejlesztéspolitika aktivitása (Enyedi 1996, Rechnitzer 1998, Lengyel, Rechnitzer 2000). Azt is mondhatnánk, hogy a rendszerváltozással párosuló

lehetőségeket azokban a térségekben tudták a legjobban kihasználni, ahol a képzett népesség gazdasági előnnyé tudta alakítani felhalmozott szellemi-kulturális és kapcsolati-információs tőkéjét. Amennyiben ezek a tényezők egy térségben viszonylag kedvező infrastrukturális adottságokkal párosultak, szinte biztos volt a kedvező folyamatok beindulása (Rechnitzer 2016, Szakálné Kanó, Kazemi-Sánta, Lengyel 2017, Szirmai 2017, Rechnitzer 2019, 2021, Rechnitzer, Berkes 2021). A privatizáción keresztül történő tőkebevonást az állami vagyon menynységének és minőségének földrajzilag nagyon eltérő indulófeltételei, az örökölt gazdasági kultúra determinálta. A zöldmezős beruházások esetében a nyugati piacokhoz (és Budapesthez) való közelség, a kedvező közlekedési és kommunikációs infrastruktúra, a képzett és olcsó munkaerő megléte, nem utolsósorban a helyi és központi gazdaságpolitika támogatása bírt meghatározó befolyással. A nemzetközi tőke tömegméretű megjelenése és annak a korábbiaktól gyökeresen eltérő telephely-választási szempontjai szintén a települések közötti verseny fokozódását eredményezték (Nagy 1995, Barta 2000, Hrubí 2000). A verseny regionális dimenziója felerősödött, ami egyértelműen a regionális hovatartozás versenyképességet befolyásoló szerepének megerősödését jelzi. Mivel a gazdasági szereplők telephelyválasztása piacgazdasági törvényeket követ, egyértelműen láthatóvá váltak azok a települési differenciák, melyeket az állami tulajdonú gazdaság korábbi, nem piaci jellegű döntései még sikeresen elfedtek (Enyedi 1993, Bakos, Hidas, Kezán 2011). A versenyképesség továbbra is erős hierarchikus meghatározottsága okán kijelenthető, hogy közép- és nagyvárosaink vonzása részben ellensúlyozhatja kedvezőtlen földrajzi fekvésüket. Bár a kis- és közepes méretű városok sem humán-, sem intézményi adottságaikat tekintve nem rendelkeznek nagyvárosi feltételekkel, tartós gazdasági növekedést mutató régiókban egy hálózati részeként ezek is fejlesztőleg hathatnak környezetükre (Harcsa 2015, Rechnitzer 2019).

Tanulmányunkban kiemelt figyelmet fordítunk Győrre, mint legsikeresebb vidéki nagyvárosunkra. Amellett, hogy kísérletet teszünk a város pozícionálására az eltérő aspektusú, de teljeskörűnek semmiképp sem nevezhető magyarországi városkutatásokban, saját kutatási eredményeinket is elsősorban a Győrrel kapcsolatos adatok tükrében elemezzük.

Győr pozíciója a magyarországi városkutatásokban

Természetesen jelen tanulmány keretében nem vállalkozhatunk a kapcsolódó városkutatások teljeskörű bemutatására, ehelyett sokkal inkább törekszünk arra, hogy az elmúlt két évtized eltérő dimenziójú kutatásaiból, időrendben válogatva minél komplexebb módon mutassuk be Győr pozícióját.

Két évtizedes tendenciák elemzésére nyílik lehetőség Kozma (1998) magyarországi települések gazdasági alkalmasságát elemző kutatása tükrében. Győr már ekkor az első helyen szerepelt, míg Kelet-Magyarország reprezentánsai még egyértelműen rosszabb feltételeket kínáltak az akkori vállalkozások szerint.

Beluszky (2000) vidéki városok versenyképességének nyolc szemponton alapuló, komplex vizsgálata alapján az első csoportot a kiemelkedő versenyképességgel rendelkező városok alkották (Győr, Pécs, Szeged, Debrecen). Érdekes, egyben jövőbemutató megfigyelésekre ad alkalmat a kutatásnak azon része, melyben azt vizsgálták a szerzők, hogy az egyes településeknek milyen mértékben sikerült javítaniuk korábbi helyzetükön. A háromtagú mutatószám-csoportból (épített lakások száma, vándorlási egyenleg, munkanélküliségi ráta) képzett adatok szerint, a megyei jogú városok közül a legmagasabb értékkel Kecskemét, Sopron, Győr és Nyíregyháza szerepelt. Gazdasági versenyképessége alapján Győr kiemelkedett a vidéki nagyvárosok közül, Budapest után már ekkor önálló szintet képviselt a városhálózatban. Szellemi tőke volumene alapján viszont valamivel alacsonyabb értékkel szerepelt a város. Amennyiben elfogadjuk azt a megállapítást, hogy a városok hierarchikus besorolása a városi alapfunkciók mennyiségével és sokféleségével áll összefüggésben, a figyelembe vett mintegy 170 intézmény alapján a fővárosi szintet a regionális központok követték három teljes értékű taggal (Pécs, Szeged, Debrecen), valamint két hiányos szerepkörűvel (Miskolc, Győr).

Lengyel, Rechnitzer (2000) a versenyképesség változásának (a városi GDP növekedési ütemének) becslésére öt dinamikus gazdasági mutatót vett alapul, míg másik öt, fajlagos mutatószám alapján a megyei jogú városok aktuális versenyképességét vizsgálták meg. A dinamikus rangsor élén Székesfehérvár, Győr és Szombathely volt megtalálható, az aktuális versenyképességet tükröző listát Győr vezette, megelőzve Székesfehérvárt és Veszprémet. A várost a mindkét szempontból kedvező, ún. nyertesek csoportjában találjuk.

Csaknem 600 változóból kiindulva, három, jelentős magyarázóerővel rendelkező faktort (gazdaság, jólét, demográfia) képezve vizsgálták a fejlettséget a megyei jogú városok, az „egyéb városok” és községek szintjén (Molnár et al. 2002). A megyei jogú városok közül kiemelkedett Győr és Székesfehérvár értéke.

A vidék újdonság fogadásának bemutatására vállalkozott Rechnitzer, amikor a magyarországi városok innovációs környezetét vizsgálták több, egymásra épülő kutatás során (Rechnitzer 2002, Rechnitzer, Grosz, Csizmadia 2003, Rechnitzer, Csizmadia, Grosz 2004, Grosz, Rechnitzer 2005). A kibővített kutatás keretében az 1. klaszterbe (komplex szerkezetű regionális központok – elsődleges innovatív központok) a hazai városhálózat leginnovatívabb tagjai (Szeged, Pécs, Debrecen) kerültek. A 2. klaszter

Miskolc alkotta (komplex szerkezetű regionális központ, kedvezőtlenebb gazdasági paraméterekkel). A 3. klaszter tagjai (formálódó innovációs potenciállal rendelkező, erős gazdasági alapokra épülő központok – másodlagos innovatív központok: Győr, Székesfehérvár, Kecskemét, Veszprém, Nyíregyháza) innovációs adottságaik alapján szintén kiemelkedtek, két specifikumuk okán mégis külön típust alkottak. Egyrészt nekik voltak a legjobbak gazdasági jellemzőik, ellenben humán erőforrásaik valamivel elmaradtak az előző két város csoport értékeitől. Utóbbi csoporton belül a legkedvezőbb innovációs adottságokkal ugyan Győr rendelkezett, viszont a felsőoktatási szféra intézményi és humán feltételrendszerében ekkor még Veszprém és Nyíregyháza hasonló értékeitől is elmaradt valamelyest.

Beluszky, Győri (2004, 2006) a funkciók mennyisége és összetétele, azok fajlagos értékei alapján az egyes városok településhálózatban betöltött pozícióját négy különböző időszakra vonatkozóan értelmezték az ún. leltározó módszer segítségével. Győr esetében a kutatók arra a sajátos kettősségre hívták fel a figyelmet, hogy a város régóta betölti részlegesen a regionális központi szerepkört, ami piaci alapon szerveződő intézményhálózata bővülésével tovább is erősödött, ellenben a felsőoktatás, kutatás, egészségügy, államigazgatás területén még komoly hiányosságai mutatkoztak.

A nemzetközi integráció nagyvárosaink életében játszott szerepét vizsgálva (Barta 2005) az export és a külföldi működőtőke-beruházások alapján Győr és Székesfehérvár értékei emelkedtek ki.

A magyar lakosság lakóhelyi és a vállalati szféra telephelyi prioritásainak egyidejű vizsgálata alapján (Koltai 2006, 2007) Győr kimagasló vállalati megítélésének köszönhetően képviselt külön kategóriát. A várost elsősorban földrajzi fekvése miatt gondolták sikeresnek, amihez olyan egyéb szempontok járultak még hozzá, mint előnyös felvevőpiaci jellege, megfelelő működési költségei, kedvező gazdasági szerkezete, innovációs kultúrája és munkaerőjének magas képzettsége. A vidéki településekre értelmezett lakóhelyi rangsorban Győrt ekkor még megelőzte Pécs és Sopron (Koltai 2005).

Az infrastrukturális fejlettség oldaláról vizsgálta Ehrlich, Révész, Szigetvári (2006) a nagyvárosokat. A pontozásos módszerrel készült lista élén Budapest helyezkedett el, melyet átlagot meghaladó értékkel követett egy második csoport (Győr, Szeged, Pécs, Székesfehérvár). A kapott eredmények arról tanúskodtak, hogy a nagyvárosok átlagos infrastrukturális fejlettsége egyenletes, leginkább a kultúra, a kereskedelem-turizmus és a környezetvédelem szektorában mutatkoztak közöttük differenciák.

Nagyvárosokat hasonlítottak össze demográfiai jellemzőik, munkaerő-piaci adottságaik, gazdasági teljesítményük, természeti és épített környezetük, valamint felsőoktatási intézményeik alapján (Ambrus et al., 2008). Győr többek között kedvező foglalkoztatottsági és jövedelmi adatainak, a városban működő vállalkozások magas számának,

jelentős külföldi befektetéseknek és beruházási aktivitásának köszönhető előnyös pozícióját. Ellentétes előjellel magas légszennyezettsége volt megemlíthető.

Magyarországi gazdasági centrumokat értékelő kutatásukban Nagy, Nagy (2008) szintén Győrt nevesítették a legerősebb vidéki központként.

Baranyai, Baráth (2009) gazdasági és társadalmi települési rangsorokat értelmeztek a nagyvárosokra. A legkedvezőbb, komplexen versenyképes típusba került Győr, Székesfehérvár, Kecskemét és Budapest. A gazdasági versenyképesség dimenziói alapján Győr volt az éllovas, a társadalmi versenyképesség alapján a rangsort holtversenyben Győr és Kecskemét vezette.

A nagyvárosok közművelődését kutatva (Molnár, Szépvölgyi 2009) a könyvtári értékek, a mozi- és színházi előadások 1000 főre jutó száma szerint Győr értékei szintén a legkedvezőbbek között szerepeltek.

Szintén a regionális centrumok súlyának meghatározására vállalkozott Csomós (2009) négy centrumképző funkció (felsőoktatás, gazdaság, egészségügy, kultúra) mentén, mintegy hatvan statisztikai mutatót felhasználva ehhez. Megállapítása szerint Budapest mellett Debrecen, Miskolc, Szeged és Pécs egyértelműen regionális centrumoknak volt tekinthető, míg Győr csak hiányosan képes ellátni ezt a szerepkörét.

Az ún. Green Cities Index alapján, környezeti indikátorok segítségével elemezte a városokat Makra, Sümeghy (2010). Bár valamennyi, a vizsgálat tárgyává tett város a jó és kevésbé jó környezetminőségi mutatók valamilyen keverékét mutatja, a vidéki regionális központok sorában Miskolcot Győr követte.

Egedy (2012) a nagyvárosok 2007-2010 közötti relatív versenyképességét vizsgálva Győrt ugyan csak a köztes, billegő csoportba sorolta, de kiemelte a város kedvező fejlődési potenciálját.

A megyei jogú városok és vonzáskörzeteik fejlettségét az egy főre jutó jövedelem és a munkanélküliségi arány alapján vizsgálta Tóth, Nagy (2013). Megállapításuk szerint a fejlett megyékben város és körzete egyaránt versenyképes, melyre Győr is pozitív példaként szolgált.

Magyarország gazdasági központjainak azonosítására tett kísérletet Csomós (2013) komplex mutatószám segítségével. Az elemzés alapjául szolgáló településgazdasági súly szerint a legjelentősebb vidéki gazdasági központunk egyértelműen Győr.

A telephelyválasztás okait kutatva Lux (2013) Győr kapcsán elsősorban a munkaerő kvalitatív tényezőit, valamint az egyetem nyújtotta szolgáltatásokkal való elégedettséget emelte ki.

A városok innovációs potenciálját érintő újabb kutatás (Rechnitzer, Páthy, Berkes 2014) Győrt továbbra is a második klaszter tagjaként definiálta (Székesfehérvár és

Kecskemét mellett). Bár Győr humánerőforrás és innovációs adottságai továbbra is elmaradtak az első klaszter értékeitől (komplex szerkezetű regionális központok: Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged), a város folyamatosan javuló adatai mellett történt mindez.

A lakóhelyi sikerességet vizsgáló újabb kutatásunk szerint (Koltai 2014a, b) a Budapestet követő, négytagú csoportot Győr és Debrecen vezeti, Péccsel és Szegeddel kiegészülve. A közel tíz évvel korábbi adatfelvételhez képest lényegi változás, hogy Győr és Debrecen az átlagnál nagyobb mértékben erősítette meg pozícióját, Győr a 40–60 év közöttiek esetében érte el legkedvezőbb értékeit. Országos léptékben a város négy karakteres tényezővel, kedvező foglalkoztatási körülményeivel, fejlett kereskedelmi hálózatával, előnyös közlekedési kapcsolataival és infrastrukturális adottságaival emelkedik ki, a nyugat-dunántúli régió válaszdói mindezt még kiegészítették a város előnyös oktatási struktúrájával és történelmével is.

Rechnitzer (2016) a győri területi tőke dimenziókat (gazdaság, kultúra, társadalom) elemezve arra a megállapításra jutott, hogy míg a gazdasági tőke tartalmak jelentősen meghaladják a többi régióközpont adatait, addig a kulturális (elsősorban humán) tőke viszonylatában csökkenő mértékű lemaradásai vannak a városnak. Az egyetem változó szerepköréről, a fogyasztás és a kultúra átalakuló tereiről részletes elemzést nyújt a szerző.

Molnár et al. (2018) nagyvárosok gazdasági teljesítményének összehasonlító elemzése alapján, Győr mind a települési gazdasági erő (GDP), mind a társas vállalkozások egy lakosra jutó bruttó hozzáadott értéke alapján kiemelkedik, utóbbi esetben Budapest is meghaladó értékkel. A gazdasági potenciál szempontjából meghatározónak számító nagy- és középvállalatok száma, azok sűrűsége az egyik legmagasabb értékét a városban érte el. A szerzők Győrt az erősen újraiparosodott, külföldi nagyvállalatok által dominált és vállalati mutatóiban erős nagyváros csoport tagjaként definiálták (Székesfehérvárral és Kecskeméttel együtt), megemlítve az alacsony helyi hozzáadott értékéből és a nemzetközi termelési hálózatokba történő egyoldalú integrálódásból származó veszélyforrást is.

Saját kutatási eredmények

Vállalatokkal kapcsolatos, 2004–2005-ben lefolytatott kutatásunkat (Koltai 2006, 2007, 2014b) 2016–2017-ben ismételtük meg (Koltai 2019, Koltai, Filó 2021a, b). A kérdőíves kutatásunk által érintett, mintegy másfél évtizedet átfogó időszakban (2004–2017) jelentősen átalakult a magyar gazdaság növekedését meghatározó térségek köre. Míg 2007 előtt elsődlegesen Budapest és vonzáskörzete felelt a gazdasági dinamizmusért, addig az ezt követő egy évtizedben mindez sokkal inkább volt köszönhető az erőteljes

külföldi érdekeltségű feldolgozóiparral jellemezhető megyéknek. Ennek háttérében az országosan javuló foglalkoztatás mellett a munkatermelékenység utóbbi megyékben tapasztalható kedvező irányú folyamatai húzódtak meg, míg a központi régióban ezzel éppen ellentétes tendenciák körvonalazódtak.

A rétegzett kérdőíves megkeresések (magyarországi vállalkozások régiók, vállalati méret és szektorok szerinti megoszlása) eredményeként ismét ezer vállalkozó, vállalatvezető adott választ kérdéseinkre. A vállalkozások földrajzi megoszlását alapul véve, 40% feletti arányban a közép-magyarországi régióból kerültek ki a válaszadók, a többi régiót 8–12% közötti arányban képviselték a megkérdezettek. Vállalati méret szerint a mikro- és kisvállalatok 96% feletti arányban szerepelnek mintánkban. A tercier ágazat képviselői közel 80%-os előfordulással képezték le a vállalati populációt, az iparvállalatok 17,5, az agrárvállalkozások 3,5%-os részarányt képviseltek. A személyes lekérdezéseknek köszönhetően a kitöltött kérdőívek szinte kivétel nélkül alkalmasak voltak a kiértékelésre. Kérdőívünkben három zárt, három nyitott és egy félig zárt, összesen hét kérdés keretében az alábbi témakörökre kerestünk választ:

- Milyen szempontokat részesítenek előnyben a magyar vállalati szféra szereplői telephelyük megválasztásakor?
- Melyik magyarországi településeket, és miért tartják sikeresnek a vállalatvezetők?
- Melyek azok a települések, melyeket valódi gazdasági központoknak tartanak az érintettek?
- Milyen belföldi és nemzetközi mobilitási hajlandóság jellemzi a magyar vállalkozásokat?
- Melyek az előnyei, illetve hátrányai a különböző településtípusokon történő vállalati működésnek?

A tanulmány további részeiben részletes ismertetésre kerülő hipotéziseink az alábbiakban foglalhatók össze:

- A sikeresnek gondolt telephelyek élmezőnyébe nagyvárosokat, régió- és megyeközpontokat vártunk, élükön Győrrel. A város relatív pozíciójában további erősödést prognosztizáltunk.
- A sikeresség mögöttes tényezői alapján jelentős differenciák mutatkoznak a részletes elemzésnek alávetett városok vonatkozásában. Győr elsősorban földrajzi fekvésének, felvevőpiaci adottságainak, kedvező gazdasági szerkezetének, széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerének és képzett munkaerejének köszönheti kedvező megítélését.

A telephelyi tényezők vállalati megítélése

Az első kérdés keretében arra kerestünk választ, hogy az általunk kiválasztott telephelyi tényezők mennyire fontosak a működési helyszín kijelölésekor. Az alábbi tizenkét szempont értékelésére kértük a válaszadókat, ötfokozatú skálát alkalmazva:

1. a település gazdasági szerkezete (ágazati szerkezet, kapcsolódó iparágak, beszállítói kapcsolatok, háttérpar fejlettsége)
2. a település innovációs kultúrája, szellemi tőkepotenciálja (kutatás-fejlesztési kapacitások, felsőfokú oktatási intézmények, kutatóintézetek léte)
3. a regionális elérhetőség, a település földrajzi fekvése (közlekedési infrastruktúra, Budapest megközelíthetősége)
4. a működéssel kapcsolatos költségek (munkabérek, adók, adókedvezmények)
5. a helyi önkormányzat aktivitása, településpolitikája (befektetés ösztönzés, városmarketing, ügyintézés menete, konfliktuskezelés módja)
6. a település környezeti minősége (lakóhelyi adottságok, természeti és épített környezet, szabadidős, egészségügyi és oktatási intézmények)
7. a település közintézményekkel való ellátottsága (közszolgáltatások, hivatalok működése)
8. a település üzleti szolgáltatásai (bankhálózat, ipari park, vállalkozásfejlesztési iroda működése)
9. a munkaerő felkészültsége és hatékonysága (iskolai végzettség, nyelvismeret, munkatermelékenység, munkaerő-piaci adatok)
10. a település, mint felvevőpiac (piacméret, fogyasztói potenciál, vonzáskörzet jelleg)
11. a település demográfiai és társadalmi adottságai (korszerkezet, migrációs folyamatok, népsűrűség)
12. a település nemzetközi kapcsolatrendszere (külföldi érdekeltségű vállalkozások és beruházások, testvérvárosi kapcsolatok, turizmus)

Megelőző kutatásunk szempontrendszerét két új tényezővel (demográfiai és társadalmi adottságok, a település nemzetközi kapcsolatrendszere) egészítettük ki, ezzel is tovább árnyalva a válaszadási lehetőséget.

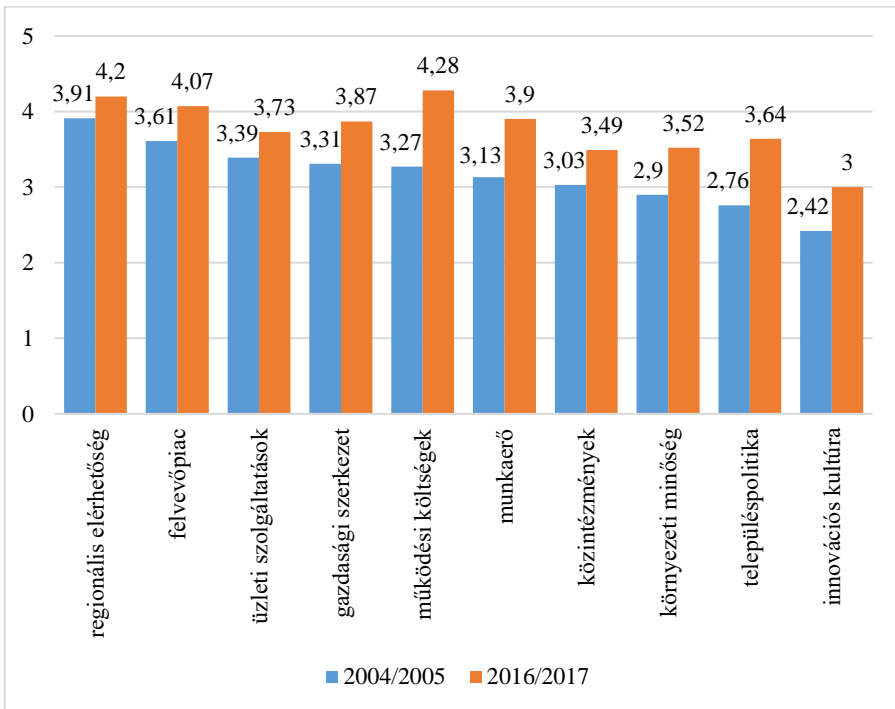
2004–2005-ös kutatásunk válaszadói első helyre a település regionális elérhetőségét, földrajzi fekvését sorolták, amit valamivel elmaradva a felvevőpiaci jelleg követett. A következő, közepesre értékelt tényezőcsoportot az üzleti szolgáltatások, a település gazdasági szerkezete, a működési költségek, a munkaerő képzettsége és a közintézmé-

nyi ellátottság alkották. Sorrendben a környezeti minőség és a helyi önkormányzat településpolitikája következett, a legalacsonyabb értéket pedig a település innovációs kultúrája kapta.

Újabb kutatásunk eredményei alapján a rangsor első helyére már a működéssel kapcsolatos költségek kerültek, amit a település regionális elérhetősége és a felvevőpiaci jelleg követett (1. ábra). A következő csoportot a munkaerő felkészültsége és hatékonysága vezeti, megelőzve a település gazdasági szerkezetét, az üzleti szolgáltatásokat, a helyi önkormányzat településpolitikáját, a környezeti minőséget és a közintézményi ellátottságot. Továbbra is az alacsonyabbra értékelt tényezők körében szerepelt az innovációs kultúra, ahogy szintén a lista végén találjuk mindkét új szempontunkat, a demográfiai-társadalmi adottságokat és a település nemzetközi kapcsolatrendszerét.

1. ábra

A telephelyi tényezők fontossági sorrendje a magyar vállalatok megkérdezése alapján, 2004/2005-2016/2017 (n=1000)

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2004–2005, 2016–2017).

Korábbi tényezőink kivétel nélkül magasabb pontértéket kaptak. Közülük az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt a helyi önkormányzat településpolitikájának, a működési költségeknek, a munkaerő felkészültségének, a település innovációs kultúrájának és a környezeti minőségnek a magyarázó ereje. Kijelenthető, hogy a magyar vállalkozások egyrészt költségérzékenyebbé váltak a vizsgált bő tíz évben, másrészt fontosabbá vált számukra a felkészült és hatékony munkaerő megléte vagy éppen annak hiánya. Ha figyelembe vesszük a munkaképes korú népesség (15–64 évesek) létszámának országos csökkenését, mely alól egyedül Közép-Magyarország jelentett kivételt a vizsgált másfél évtized viszonylatában, bátran kijelenthető, hogy a kvalifikált munkaerő megszerzése egyre komolyabb kihívások elé állítja a magyar vállalkozásokat (Lengyel, Varga 2018). A települések innovációs kultúrájának felértékelődését erősíti az a tény, hogy a két adatfelvétel viszonylatában kismértékű kiegyenlítődés figyelhető meg az egy lakosra jutó K + F beruházások megyei értékeiben. Mindez elsősorban Közép-Magyarország hátrányára és a jelentősebb külföldi érdekltségű feldolgozóiparral rendelkező vidéki megyék előnyére történt. Rechnitzer (2019) a megyei jogú városok fejlesztési stratégiát elemezve kiemeli az innováció és a szellemi erőforrások elmúlt években tapasztalt felértékelődését.

Közép- és nagyvállalati körben valamivel meghatározóbb az innovációs kultúra magyarázó ereje, még fontosabbak a működési költségek és a minőségi munkaerő, míg a vállalati méret növekedésével párhuzamosan veszít jelentőségéből a település felvevőpiaci jellegének és környezeti minőségének magyarázó szerepe.

Országos és regionális telephelyi sorrendek

Kérdőíves adatfelvételünk második kérdése során arra kértük a vállalkozások vezetőit, hogy saját tapasztalatuk tükrében sorolják fel a leginkább sikeresnek gondolt magyarországi településeket és az általunk megadott 12 telephelyi tényező segítségével indokolják is döntésüket. (Mivel Budapest gazdasági értelemben (is) külön kategóriát képvisel a hazai városhálózatban, ezért a fővárost nem szerepeltettük a kutatás ezen részében.)

Mivel megelőző kutatási eredményeink (Koltai 2006, 2007, 2014b) kizárólag közép- és nagyvárosokat nevesítettek a leginkább sikeresnek gondolt telephelyek között, valamint ezek gazdasági növekedése közismerten jóval dinamikusabb, mint a kisvárosoké vagy falvaké, *első hipotézisként* nagyvárosokat, elsősorban Győrt, Székesfehérvárt, valamint Sopront vártuk az élmezőnybe. Kecskemét tíz év alatt megfigyelhető jelentősebb felértékelődését prognosztizáltuk, Pécs esetében viszont inkább stagnálást, kismértékű visszaesést feltételeztünk.

Aktuálisan kapott adataink szerint (1. táblázat) Győr egyértelműen kiemelkedik a vidéki települések sorából, melyet Debrecen és Székesfehérvár követ. Bár Győr impozáns módon már a 2004-2005-ös adatfelvétel során a válaszok közel 62%-ában szerepelt, mindez aktuálisan 70% feletti gyakoriságra emelkedett. Debrecen esetében ennél is jelentősebb mértékben, közel másfélszeresére növekedett azon válaszadók számát, akik ma sikeres telephelyként tekintenek a városra, Székesfehérvár értéke viszont kismértékben (-6,7%-kal) visszaesett. Szeged alig lemaradva került a negyedik helyre, megelőzve Kecskemétet, Pécsét és Sopront. Az alföldi városokat aktuálisan jóval kedvezőbben értékelik a megkérdezett vállalkozások (Kecskemét korábbihoz mért 2,5-szeres, Szeged 1,5-szeres értéke a két legdinamikusabb növekedést jelzi), Pécs említése kismértékben (9,8%) nőtt, míg a Sopront említő válaszok közel 21%-kal csökkentek. Budaörs az egyetlen új szereplője az 5%-os említési küszöböt meghaladó települési körnek. A városok sorrendbeli elmozdulását a megyei GDP/lakos adatok változása is jól alátámasztja. Két adatfelvételünk közötti időpontban (2004/2005–2016/2017) a legdinamikusabb növekedést Győr-Moson-Sopron és Bács-Kiskun megyék mutatják, megelőzve a listánkra települést nem delegaló Tolna megyét. Ugyanezen időszak leggyengébb adataival Nógrád, Baranya és Zala megye rendelkezik (Lengyel, Varga 2018).

1. táblázat

A telephelyek sorrendje a magyar vállalatok megkérdezése alapján,
2016–2017 (n=1000)

Ssz.	Település	Említések száma	Változás mértéke (2004/2005 = 100)
1.	Győr	707	+14,8%
2.	Debrecen	382	+45,2%
3.	Székesfehérvár	360	-6,7%
4.	Szeged	344	+52,2%
5.	Kecskemét	324	+163,4%
6.	Pécs	269	+9,8%
7.	Sopron	235	-20,9%
8.	Szombathely	108	-29,9%
9.	Nyíregyháza	81	-2,4%
10.	Miskolc	81	-12,9%
11.	Veszprém	66	-14,3%
12.	Budaörs	64	+33,3 %

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2016–2017).

Természetesen ezúttal is lehetőségünk nyílt a reprezentativitást biztosító szempontok, így a földrajzi elhelyezkedés, a vállalati méret és az ágazati besorolás szerint további elemzésekre, melyek közül ezúttal kizárólag a Győr vonatkozásúakat érintjük. Ahogy korábbi vizsgálatunk során, úgy most is egyetlen magyarországi régióban fordult elő, hogy nem Győrt említették a legversenyképesebb településnek. (Tíz évvel korábban az Észak-Alföldön került a rangsor élére Debrecen. Aktuálisan a közép-dunántúli vállalkozások gondolták ugyanezt Székesfehérvárról.) A közép- és nagyvállalatok válasza alapján Székesfehérvár valamivel közelebb került Győrhöz, Kecskemét értékei pedig a teljes mintához és saját tíz évvel korábbi adataihoz képest is jelentősen kedvezőbbek. Amennyiben az ágazati megoszlás szerinti listákat elemezzük, kijelenthető, hogy az iparvállalati rangsorban még inkább kiemelkedik Győr. (Mindezt jól alátámasztja az ipari vállalkozások nagyobb arányú jelenléte Győrben. Molnár et al. 2018).

Hipotézisünk teljesült, miszerint csakugyan nagyvárosok, főként régió- és megyeközpontok kerültek a telephelyi rangsor élére, Győr egyértelműen kiemelkedik a sikeresnek gondolt vidéki helyszínek sorából. Több alföldi nagyváros (elsősorban Debrecen és Szeged) az általunk vártnál jobb pozíciót birtokol.

A magyarországi települések telephelyi vonzerejének megítélése

A településfejlesztési elképzelések számára hasznos információval szolgálhat kutatásunk azon része, amikor arról kérdeztük a vállalatokat, milyen mögöttes okok miatt tartanak sikeres telephelynek egy adott települést. Részletes elemzésre az 5%-os említési küszöböt meghaladó 12 település esetében vállalkoztunk. Az egyes települések fejlődési sajátosságainak értékeléséhez kétféle szempontot követtünk:

1. relatív térbeni összehasonlításokat végeztünk a 2016–2017-es adatfelvétel időpontjára értelmezve,
2. a mutatószámok abszolút értékeinek időbeni változását is megvizsgáltuk a megelőző kutatás 2004–2005-ös bázisadataihoz viszonyítva.

Amennyiben valamennyi telephelyi tényező esetében összehasonlítjuk az említett településeket, jól megmutatkoznak bizonyos pozitív (és persze negatív) irányú elmozdulások a rangsorokban, kirajzolva ezzel az egyes települések karakteres jegyeit, illetve meglévő hiányosságaikat. A függőleges tengelyen (2., 3. ábra) az egyes tényezők versenyképesség magyarázatán belüli százalékos előfordulását szerepeltetjük, külön jelölve az adott tényező 12 városra értelmezett átlagértékét. (Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az átlag a legsikeresebbnek gondolt 12 település adataiból áll elő, így az semmiképpen sem értelmezhető valamennyi magyarországi településre.) Az átlag feletti érték

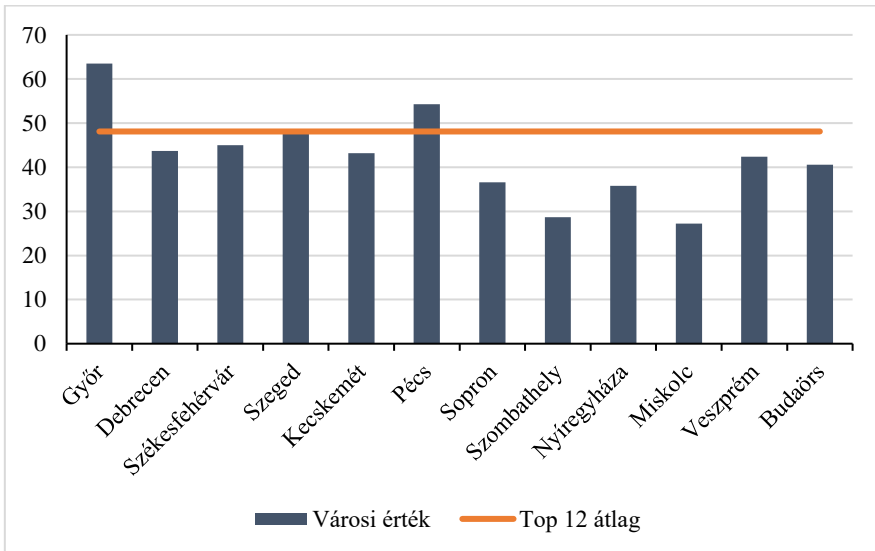
ebben az értelemben arra hívja fel a figyelmet, hogy az adott telephelyi tényező a többi városhoz képest karakteresebben jelenik meg a település telephelyi sikerességének magyarázatai között. Úgy véljük, minél több telephelyi tényező kapcsán tud egy adott település átlagot meghaladó értékű, markáns jellemvonást felmutatni, annál megalapozottabbnak számít versenyképessége.

Második hipotézisünk értelmében a telephelyi sikeresség mögöttes tényezői alapján jelentős differenciák mutatkoznak a részletes elemzésnek alávetett városok vonatkozásában. A legsokrétűbb magyarázatokat a rangsor élén található városok biztosítják, várakozásunk szerint Győr elsősorban földrajzi fekvésének, felvevőpiaci adottságainak, kedvező gazdasági szerkezetének, széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerének és képzett munkaerejének köszönheti kedvező megítélését.

1. a település gazdasági szerkezete (ágazati szerkezet, kapcsolódó iparágak, beszállítói kapcsolatok, háttérpar fejlettsége): Győr, Székesfehérvár, Kecskemét és Budaörs emelkednek ki az átlagból.
2. a település innovációs kultúrája, szellemi tőkepotenciálja (kutatás-fejlesztési kapacitások, felsőfokú oktatási intézmények, kutatóintézetek léte): Győr, Szeged és Pécs értéke haladja meg az átlagot (2. ábra).

2. ábra

A települések innovációs kultúrájának megítélése, 2016-2017 (n=1000)

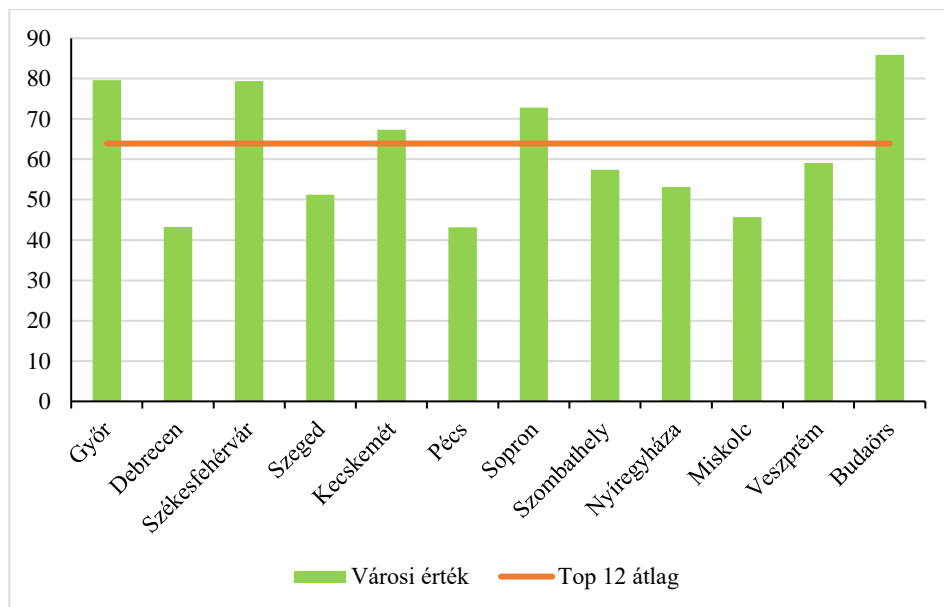

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2016–2017).

3. regionális elérhetőség, a település földrajzi fekvése (közlekedési infrastruktúra, Budapest megközelíthetősége): *Győr*, Székesfehérvár, Kecskemét, Sopron és Budaörs értékei emelkednek ki (3. ábra).
4. a működéssel kapcsolatos költségek (munkabérek, adók, adókedvezmények): nyolc város is pozitív irányban tűnik ki (Debrecen, Székesfehérvár, Szeged, Kecskemét, Szombathely, Nyíregyháza, Miskolc és Budaörs).
5. a helyi önkormányzat aktivitása, településpolitika (befektetés ösztönzés, városmarketing, ügyintézés menete, konfliktuskezelés módja): *Győr*, Debrecen és Budaörs az átlagot meghaladó pozitív példa.
6. a település környezeti minősége (lakóhelyi adottságok, természeti és épített környezet, szabadidős, egészségügyi és oktatási intézmények): *Győr*, Pécs, Sopron és Veszprém rendelkezik a legkedvezőbb értékekkel.
7. a település közintézményekkel való ellátottsága (közszolgáltatások, hivatalok működése): az átlagot jelentősen meghaladó értékkel jellemezhető Debrecen, Szeged, Pécs, Nyíregyháza és Veszprém.
8. a település üzleti szolgáltatásai (bankhálózat, ipari park, vállalkozásfejlesztési iroda működése): az élmezőny tagja *Győr*, Székesfehérvár, Sopron, Veszprém és Budaörs.
9. a munkaerő felkészültsége és hatékonysága (iskolai végzettség, nyelvismeret, munkatermelékenység, munkaerő-piaci és munkanélküliségi adatok): kiemelkedik *Győr*, Székesfehérvár, Kecskemét, Szombathely és Veszprém értéke.
10. a település, mint felvevőpiac (piacméret, fogyasztói potenciál, vonzáskörzet jelleg): az átlagot jóval meghaladó értékkel bír Győr, Sopron és Budaörs.
11. a település demográfiai és társadalmi adottságai (korszerkezet, migrációs folyamatok, népsűrűség): *Győr*, Szeged, Sopron, Szombathely, Veszprém és Budaörs értéke átlag feletti.
12. a település nemzetközi kapcsolatrendszere (külföldi érdekeltségű vállalkozások és beruházások, testvérvárosi kapcsolatok, turizmus): *Győr* és Sopron mutat kiemelkedő értéket ebben a dimenzióban.

3. ábra

A települések földrajzi fekvésének megítélése, 2016-2017 (n=1000)

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2016–2017).

Összességében Győr minden más várost meghaladó módon, 10 tényező esetében is átlagot meghaladó értékkel jellemezhető, ami jól alátámasztja a város sokrétű versenyképességét. (A sorrendben következő Budaörs összesen 7, míg Sopron 6 tényező kapcsán emelkedik az átlagérték fölé.) Győr esetében mindössze a működési költség az a telephelyi tényező, amely a többi városhoz képest kevésbé domináns, a város közintézményekkel való ellátottságát pedig átlagos gyakorisággal említik a válaszadók a lehetséges magyarázatok sorában.

Az egy városok vonatkozásában külön-külön is megvizsgáltuk a telephelyi tényezők abszolút értékeinek 2004–2005-höz mért változását. Korábbi kutatásunk során Győrt elsősorban földrajzi fekvése miatt gondolták versenyképesnek, amihez másodsorban olyan szempontok járultak hozzá, mint a város előnyös felvevőpiaci jellege, megfelelő működési költségei, kedvező gazdasági szerkezete, innovációs kultúrája és munkaerejének magas képzettsége.

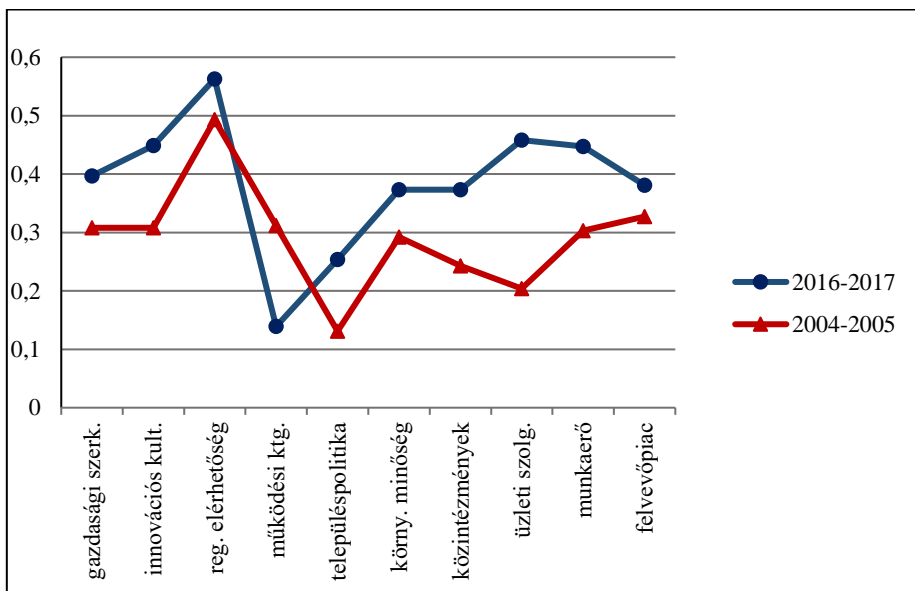
Ahogy az a 4. ábrán látható, az újabb adatfelvételkor ugyan megmaradt a földrajzi fekvés versenyképességet elsődlegesen magyarázó szerepe, viszont ennél lényegesebb, hogy a telephelyi sikeresség magyarázatai közül egy kivételével (működési költségek)

mindegyik magasabb gyakorisággal fordul elő, az üzleti szolgáltatások, az innovációs kultúra, a város felkészült munkaereje, a közintézményi ellátottság és a helyi önkormányzat településpolitikájának említése különösen dinamikusan növekedett a két adatfelvétel viszonylatában. (Mivel előző kutatásunk szempontrendszerét még tíz tényező alkotta, két új tényezők, a demográfiai és társadalmi adottságok, valamint a település nemzetközi kapcsolatrendszere nem szerepel ábránkon). A várost egy tényező kivételével (működési költségek) az országosnál is jobbnak ítélik meg saját régiójában, közintézményi ellátottsága, üzleti szolgáltatásai, regionális elérhetősége és gazdasági szerkezete különösen felértékelődik a Nyugat-Dunántúlon.

Második hipotézisünk csak részben teljesült, mivel a sorrendben hátrébb szereplő városok (kiemelten Budaörs, másodsorban Veszprém) az általunk vártnál komplexebb tényezőkinálattal biztosítanak. Győr az előzetesen várt tényezőket meghaladva, az innovációs kultúra, szellemi tőkepotenciál és a környezeti minőség tényezők esetében is kiemelkedően teljesített.

4. ábra

Győr megítélése a magyar vállalatok megkérdezése alapján, 2016-2017
(a válaszok százalékában kifejezve, n=1000)

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2004–2005, 2016–2017).

Következtetések

Az általunk elemzett telephelyi tényezők közül a működési helyszín kijelölésében az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt a helyi önkormányzat településpolitikájának, a működési költségeknek, a munkaerő felkészültségének, a település innovációs kultúrájának és környezeti minőségének a magyarázó ereje. Amellett, hogy a magyar vállalkozások költségérzékenyebbé váltak, egyidejűleg fontosabbá vált számukra a felkészült munkaerő megléte, ami egyértelműen visszavezethető a munkaképes korúak számbeli csökkenésére és a vizsgált időszakban tapasztalható szűkülő kvalifikált munkakínálatra. A területi versenyképesség erős hierarchikus meghatározottsága okán közép- és nagyvárosaink vonzása részben ellensúlyozhatja kedvezőtlen földrajzi fekvésüket is, amit jól mutat, hogy nagyvárosok, főként régió- és megyeközpontok kerültek országos és regionális telephelyi rangsoraink élére.

Győr napjainkban a vidéki Magyarország egyértelmű ipari és gazdasági központjának számít. Városkutatói visszatekintésünk alapján kijelenthető, amellyel, hogy a város a piaci orientációjú fejlődési pályának köszönhetően tovább fokozta gazdasági versenyképességét, sikeresen csökkenti a többi, tradicionális régióközponttal szembeni humán erőforrás és innovációs lemaradását. A kedvező pozíció háttérben egyidejűleg számos gazdasági, kulturális és társadalmi magyarázat húzódik meg. A város kedvező közlekedéscímű földrajzi elhelyezkedése, ipari termelési infrastruktúrája és értékalapú munkakultúrája olyan fejlődési potenciált kínált, melyre egy diverzifikálódó gazdasági funkciókra épülő, egyidejűleg kereslet- és innovációorientált fejlesztési modell épült az elmúlt évtizedekben. Mindez magas adaptációs képességgel, proaktív és értékorientált attitűddel párosulva eredményezte a folyamatosan megerősödő győri eredményeket.

Az egyidejűleg lokalizált versenyelőnyökre épülő és erőteljes nemzetközi beágyazottságot biztosító, városhálózatokra alapozott fejlődés megteremtése komoly kihívások elé állítja vidéki nagy- és középvárosainkat. Fejlesztéspolitikai aspektusból mindez azért különösen sürgető feladat, mivel az európai léptékben középvárosok hiánya miatt Budapest az egyetlen, amely jelentősebb, akár globális funkciók betöltésére is vállalkozhat, többi településünk egyelőre nem részese a nemzetközi városhálózatnak, gyakran tágabb környezetének dinamizálására sem alkalmas. A régóta vágyott policentrikus, magas adaptációs képességű, ezáltal fenntartható fejlődéssel szemben a külső függőségből, alacsony hozzáadott értékű gazdasági tevékenységekből származó kedvezőtlen adottságokat a munkaerőhiány és az emelkedő működési költségek tovább fokozzák. Mivel a vidéki városok funkcionálisan gyengék és elmaradnak az elégséges méretgazdasági kritériumoktól, mindezt másokkal kooperálva, fejlesztő együttműködések keretében célszerű megtenniük. A többi hazai településhez hasonlóan, Győr számára sem

automatizmus az elért eredmények megőrzése, amit a nemzetközi léptékben folyamatosan változó telephelyi tényezők (működési költségek emelkedése, urbanizációs hatások, digitalizáció térnyerése stb.) csak megerősítenek. A város számára is elkerülhetetlen kényszer a területi tőke komponenseinek folyamatosan megújítása, melynek során ki kell jelölnie azt az elsősorban alulról szerveződő, térségi specializáción és endogén erőforrásokon alapuló fejlesztési stratégiát, mellyel hosszú távon is biztosíthatóvá válhat további sikeres működése.

Irodalom

- Ambrus Z., Kissné M. M., Kólyáné Sz. Á., Malakucziné P. M. (2008): Nagyvárosok összehasonlító vizsgálata. *Területi Statisztika*, 2., 136–163.
- Bakos N., Hidas Zs., Kezán A. (2011): Területi különbségek Magyarországon. A főbb társadalmi és gazdasági folyamatok az ezredforduló után. *Területi Statisztika*, 4., 335–357.
- Baranyai N., Baráth G. (2009): A várostérségek gazdasági és társadalmi versenyképességi rangsora. In: Szirmai V. (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 191–201.
- Barta Gy. (2000): A külföldi működő tőke szerepe a magyar ipar duális struktúrájának és regionális differenciálódásának kialakulásában. In: Horváth Gy., Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 265–281.
- Barta Gy. (2005): Nemzetközi funkciók. Munkamegosztás a hét nagyváros között Magyarországon. *Falu Város Régió*, 3–4., 35–42.
- Beluszky P. (szerk.) (2000): *A magyarországi városok versenyképessége*. MTA RKK, Budapest.
- Beluszky P., Györi R. (2004): Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). *Tér és Társadalom*, 1., 1–41.
- Beluszky P., Györi R. (2006): Ez a falu város! (Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata a következményei 1990 után). *Tér és Társadalom*, 2., 65–81.
- Csomós Gy. (2009): A regionális centrumok súlyának meghatározása Magyarország településhálózatában. *Területi Statisztika*, 2., 186–198.
- Csomós Gy. (2013): Magyarország gazdasági központjainak pozícióváltozása 1992 és 2011 között. *Területi Statisztika*, 6., 529–550.
- Egedy T. (2012): A gazdasági válság hatása a nagyvárosok versenyképességére Magyarországon. *Földrajzi Közlemények*, 4., 420–438.
- Ehrlich É., Révész G., Szigetvári T. (2006): Az infrastruktúra fejlettsége Magyarországon. In: Horváth Gy. (szerk.): *Régiók és települések versenyképessége*. MTA RKK, Pécs, 196–235.
- Enyedi Gy. (1993): Társadalmi-területi egyenlőtlenségek és területi politika Magyarországon. In: Enyedi Gy. (szerk.): *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. KJK, Budapest, 9–21.
- Enyedi Gy. (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Grosz A., Rechnitzer J. (szerk.) (2005): *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon*. MTA RKK, Pécs–Győr.

- Harcza I. (2015): A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései - kritikai értékelés és kutatási eredmények II. *Statisztikai Szemle*, 6., 521–551.
- Hrubi L. (2000): A gazdasági térszerkezet változásai Magyarországon. In: Horváth Gy., Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 237–264.
- Koltai Z. (2005): A magyarországi városok versenyképességének lakossági megítélése. *Tér és Társadalom*, 3-4., 23–41.
- Koltai Z. (2006): A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. *Területi Statisztika*, 3., 240–254.
- Koltai Z. (2007): A magyarországi városok versenyképességének vállalati megítélése. *Tér és Társadalom*, 2., 23–42.
- Koltai Z. (2014a): Dél-dunántúli települések egy országos piacutatás tükrében. *Deturope*, 6., 54–68.
- Koltai Z. (2014b): *Sikeres és versenyképes városok. Piacutatás a magyar települések körében*. PTE FEEK, Pécs.
- Koltai Z. (2019): Magyarországi gazdasági központok és mobilitási hajlandóság a telephelyi tényezők tükrében. *Földrajzi Közlemények*, 4., 324–338. <https://doi.org/10.32643/fk.143.4.3>
- Koltai Z., Filó, Cs. (2021a): A hazai nagyvárosok sikerességének tényezői a vállalati vélemények tükrében. *Tér és Társadalom*, 1., 92–112. <https://doi.org/10.17649/TET.35.1.3213>
- Koltai Z., Filó, Cs. (2021b): A magyarországi városok telephelyi tényezőinek vállalati megítélése. *Területi Statisztika*, 1., 79–104. <https://doi.org/10.15196/TS610104>
- Kozma G. (1998): A gazdasági élet szereplőinek térbeli preferenciái. *Falu Város Régió*, 9., 7–14.
- Lengyel I., Rechnitzer J. (2000): A városok versenyképességéről. In: Horváth Gy., Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 130–152.
- Lengyel I., Varga A. (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 5., 499–524. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2018.5.499>
- Lux G. (2013): Kritikus tömeg alatt: a fejlesztési együttműködés lehetőségei a kisebb nagyvárosokban. *Tér és Társadalom*, 4., 52–74. <https://doi.org/10.17649/TET.27.4.2512>
- Makra L., Sümeghy Z. (2010): Magyarországi városok és megyék osztályozása infrastrukturális és környezeti indikátorok alapján. *Földrajzi Közlemények*, 2., 203–215. <https://doi.org/10.32643/fk.145.2.4>
- Molnár B., Szépvölgyi Á. (2009): A magyar nagyvárostérségek infrastrukturális és intézményellátottsági jellegzetességei. In: Szirmai V. (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 76–86.
- Molnár E., Dézsi Gy., Lengyel I. M., Kozma, G. (2018): Vidéki nagyvárosaink gazdaságának összehasonlító elemzése. *Területi Statisztika*, 6., 610–637. <https://doi.org/10.15196/TS580604>
- Molnár L. et al. (2002): A települési szintű relatív fejlettség meghatározása. *Közgazdasági Szemle*, 1., 74–90.
- Nagy E., Nagy G. (2008): A városok gazdasági potenciálja. *Falu Város Régió*, 3., 32–42.
- Nagy G. (1995): A külföldi tőke szerepe és térbeli terjedése Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 1–2., 55–82.
- Nemes Nagy J. (1996): Centrumok és perifériák a piaczgazdasági átmenetben. *Földrajzi közlemények*, 1., 31–48.
- Nemes Nagy J. (1999): Elágazó növekedési pályák az ezredvégi Magyarországon. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Helyek, terek, régiók*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 65–86.

- Nemes Nagy J., Ruttkay É. (1993): Vállalkozások területi terjedése (1982-1991). In: Enyedi Gy. (szerk.): *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. KJK, Budapest, 127–142.
- Nemes Nagy J., Tagai G. (2009): Területi egyenlőtlenségek, térszerkezeti determinációk. *Területi Statisztika*, 2., 152–169.
- Rechnitzer J. (1998): *A privatizáció regionális összefüggései*. Kulturtrade, Budapest.
- Rechnitzer J. (2002): A városhálózat az átmenetben, a kilencvenes évek változási irányai. *Tér és Társadalom*, 3., 165–183.
- Rechnitzer J. (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Rechnitzer J. (2019): Nagyvárosok a magyar területi politikában és területfejlesztésben a rendszerváltástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 1., 3–26. <https://doi.org/10.17649/TET.33.1.3069>
- Rechnitzer J. (2021): A nagyvárosi fejlődés sajátosságai. In: Rechnitzer J., Berkes J. (szerk.): *Nagyvárosok Magyarországon*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 17–31.
- Rechnitzer J., Berkes J. (2021): Győr. In: Rechnitzer J., Berkes J. (szerk.): *Nagyvárosok Magyarországon*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 141–158.
- Rechnitzer J., Csizmadia Z., Grosz A. (2004): A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón. *Tér és Társadalom*, 2., 117–156.
- Rechnitzer J., Grosz A., Csizmadia Z. (2003): A magyar városhálózat tagozódása az infokommunikációs infrastruktúra alapján az ezredfordulón. *Tér és Társadalom*, 3., 145–163.
- Rechnitzer J., Páthy Á., Berkes J. (2014): A magyar városhálózat stabilitása és változása. *Tér és Társadalom*, 2., 105–127. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2623>
- Szakálné Kanó I., Kazemi-Sánta É., Lengyel I. (2017): Territorial distribution of highly educated individuals in Hungary after 1990. *Regional Statistics*, 2., 171–189. DOI: 10.15196/RS070209
- Szirmai V. (2017): Az új városi urbanizációs modell szocialista és/vagy globális természete. *Tér és Társadalom*, 3., 25–43. DOI:10.17649/TET.31.3.2861
- Tóth G., Nagy Z. (2013): Eltérő vagy azonos fejlődési pályák? A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata. *Területi Statisztika*, 6., 593–612.

Zsibók, Zs., Egyed, I. (2022): Pécs és Kolozsvár sajátos fejlődési pályája a regionális és a vállalati termelékenység tükrében. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 95–114.

Pécs és Kolozsvár sajátos fejlődési pályája a regionális és a vállalati termelékenység tükrében

Zsibók Zsuzsanna¹ – Egyed Ildikó²

Absztrakt

Összehasonlító kutatásunkban megvizsgáljuk, hogy hogyan változott két kelet-közép-európai vidéki nagyváros, Kolozsvár és Pécs gazdasági helyzete a pénzügyi-gazdasági válságot követő időszakban. Párhuzamba állítjuk a regionális szinten tetten érhető gazdasági folyamatokat a városok legnagyobb vállalatainak tendenciáival a globális pénzügyi-gazdasági válság és a koronavírus válság közötti időszakban. Empirikus kutatásunk ezért a két város kétszáz legnagyobb helyi vállalatának adataira terjed ki, melyeket munkaerő-termelékenységi szempontból elemzünk. Adataink forrása az Orbis vállalati adatbázisa, amelyet kiegészítünk regionális, NUTS3 bontású adatokkal az Eurostat adatbázisából. Adataink lehetővé teszik az ágazati bontású elemzést is, de a részletes vizsgálat helyett a közszféra szerepét emeljük ki. Eredményeink arra engednek következtetni, hogy Kolozsvár és Pécs régiója némileg eltérő kihívásokkal néz szembe, ugyanis az előbbi esetben problémát jelent a vidéki térségének a dinamizálása, míg az utóbbi számára mind a külső erőforrások bevonása, mind az endogén erőforrások megtartása és képzése tartósan komoly nehézség. Pécs városa jóval erősebben támaszkodik a közszféra szerepvállalására, mint Kolozsvár, de az erős felsőoktatási jelenlét önmagában nem tudja pótolni az egyéb endogén növekedési forrásokat.

Kulcsszavak: regionális gazdasági növekedés, vidéki nagyvárosok, vállalati szintű termelékenység, mikroszintű adatok, Kelet-Közép-Európa

Abstract

In our comparative research, we examine how the economic situation of two Central and Eastern European second-tier cities, Cluj-Napoca and Pécs, has changed in the period following the financial and economic crisis. We contrast the economic trends at the

¹ PhD, tudományos munkatárs, KRTK RKI

² PhD, tudományos munkatárs, KRTK RKI

regional level with the trends of the cities' largest companies in the period between the global financial and economic crisis and the coronavirus crisis. Our empirical research therefore covers data from the two hundred largest local firms in the two cities, analysed from a labour productivity perspective. The source of our data is the Orbis enterprise database, complemented by NUTS3 level data from Eurostat. Our data also allow for a sectoral analysis, but instead of a detailed study, we highlight the role of the public sector. Our results suggest that the regions of Cluj-Napoca and Pécs face somewhat different challenges, the former having problems in integrating its rural area, while the latter has a persistent difficulty in attracting external resources as well as in retaining and creating endogenous resources. The city of Pécs relies much more heavily on public sector involvement than Cluj-Napoca, but a strong higher education presence alone cannot substitute for other endogenous sources of growth.

Keywords: regional economic growth, second-tier cities, firm-level productivity, micro-level data, Central and Eastern Europe

Bevezetés

A kelet-közép-európai gazdaságokat (Lengyelország kivételével) a globális pénzügyi és gazdasági válság súlyosan érintette, és a kilábalás folyamata a 2010-es évek közepéig elhúzódott, de ezt követően teret nyert a magasnyomású gazdaság (MNB 2016), amely lehetővé tette, hogy a gazdasági fejlettség az európai átlagos fejlettségi szinthez közeledjen (az egy főre jutó GDP tekintetében). Ez a tendencia Romániában különösen hangsúlyos volt, illetve ennek a folyamatnak egyértelműen a fővárosi régiók voltak a nyertesei, de a fővárosokon kívüli régiók is erősödni tudtak, bár kisebb mértékben. A területi egyenlőtlenségek közvetlenül a globális pénzügyi-gazdasági válság után érték el a csúcspontjukat (2009-ben Magyarországon és 2011-ben Romániában), utána csökkenni kezdtek, de csökkenésük 2015 után megállt.

A 2010-es években a helyi és a nemzetgazdasági fejlődés szempontjából egyaránt meghatározó fordulat következett be, ugyanis a kelet-közép-európai országokban a rendszerváltás és a globális pénzügyi-gazdasági válság után jellemző munkanélküliség problémája a visszájára fordult, és a munkaerőhiány vált egyre inkább a növekedés akadályává (Poór et al. 2021). Az intenzív munkahelyteremtő beruházások mellett (amelyek különösen az alacsonyabb hozzáadott értékű szegmenseket érintették) a regionális munkaerő-piaci mutatók általános javulása látványos konvergenciát eredményezett a régiók között a foglalkoztatás és a munkanélküliség tekintetében. Mindez Magyarorszá-

gon egyértelműen tetten érhető, de Romániában kevésbé. Közismert tény, hogy a későbbiekben már csak korlátozottan érvényesül a munkaerőpiac bővülésére támaszkodó gazdasági fejlődés és az ebből fakadó területi kiegyenlítődés: a munkaerő létszámában már kevésbé bővíthető – esetleg csak az alacsony státuszú munkahelyeken – ezért a minőségi bővülés válik kritikus kérdéssé. Fontos megfigyelés, hogy a munkaerő-piaci mutatók regionális különbségei (az egy főre jutó GDP területi különbségeiben mért) területi gazdasági egyenlőtlenségek egyre kisebb hányadáért felelősek (nem több, mint 3-5 százalékukért), a fennmaradó hányad pedig a régiók közti munkatermelékenység meglévő különbségeinek tulajdonítható (jóval 95 százalék felett), amint azt Monfort (2020) több európai ország esetében is kimutatta. A munkatermelékenység mutatója magában foglalja a tőkeellátottság és a teljes tényezőtermelékenység hatását (a növekedési számvitel szerinti felbontás szerint, ld. Kónya 2018). Hüttl (2012) kutatásai alapján azt feltételezzük, hogy ezek közül a tőkebeáramlásnak van nagyobb szerepe, míg a teljes tényezőtermelékenység növekedése gyenge. Mindez a hatékonyságorientált területfejlesztési politikák előtérbe helyezését teszi szükségessé (MNB 2022). Nyilvánvaló, hogy a városok gazdasági teljesítménye központi szerepet játszik a régiók dinamikájában, és ebben a vidéki központoknak vagy kisebb városoknak is megvan a szerepük (Ouweland et al., 2022, Rechnitzer és Berkes, 2021, Tache et al., 2016).

A demográfiai és a munkaerő-piaci változások mellett – ezektől nem teljesen függetlenül – a gazdaságok a termelékenység növekedésének jelentős lassulásával szembe-sültek a válság utáni időszakban Európa- és világszerte egyaránt. Ennek az ún. termelékenység rejtélynek (productivity puzzle, Askenazy et al., 2016) egyértelműen kimutatható egy regionális dimenziója (Tsvetkova et al., 2020); és a vállalati szektornak magától értetődően döntő szerepe van a regionális termelékenység alakulásában, a szintén nem elhanyagolható intézményi tényezők mellett (Rodríguez-Pose, Ganau, 2022). Egy régió vagy nemzet gazdasági teljesítményét leginkább a nagyvállalatai befolyásolják (Békés és Ottaviano, 2016), noha a kis- és középvállalati szektornak vitathatatlan szerepe van a foglalkoztatásban. A potenciális nemzeti bajnokok rendszerváltás utáni privatizációja vagy megszűnése, valamint a hazai középvállalatok gyengesége (Lux 2020) kevés alternatívát kínál az úgynevezett függő piacgazdaságok külföldi tőke által vezérelt modelljével szemben (Bohle és Greskovits, 2006). A külföldi multinacionális vállalatok meghatározóak a piacvezérelt újraparosításban mind a rendszerváltás, mind a gazdasági-pénzügyi válság után, amelynek térbeli mintázata rendkívül heterogén (Lengyel et al., 2016). Összehasonlító kutatásunk két vidéki regionális központ, Kolozsvár és Pécs gazdasági helyzetének változását vizsgálja a pénzügyi-gazdasági válságot követő időszakban. Megvizsgáljuk, hogy milyen területi tendenciák ismerhetők fel, amelyek a ko-

ronavírus okozta válság utáni időszakban is feltételezhetően érvényesülni fognak. Kutatásunk célja, hogy feltárjuk a két város és régiójuk gazdasági környezete közötti főbb különbségeket, valamint a közép- és hosszabb távon kirajzolódó fejlesztési irányokat. Ezt a kérdést mezo- (regionális) és mikro- (vállalati) szinten kívánjuk elemezni.

Kutatásunk egy többéves kutatási program része, amely Pécs és Kolozsvár helyi erőforrás-ellátottságát vizsgálja összehasonlító szemléletben (lásd még Zsibók-Egyed, 2022). A kutatási program fő célja a két együttműködő intézmény közötti tudáscsere elősegítése. A két város kiválasztása több szempontból is indokolható, habár nem minden tekintetben ideális. A rendszerváltó gazdaságokban a fővárosok erős dominanciája jellemző, bár a vidéki nagyvárosok mint növekedési pólusok szintén fontos fejlődési központok, különösen Románia egyik legnépesebb vidéki városaként Kolozsvár (több mint 300 ezer lakos), illetve kisebb mértékben Pécs is. Jelentős különbség, hogy a magyar településhálózatban hiányzik a városi piramis második szintje, a 300-500 ezer lakosú nagyvárosok kategóriája. Pécs az európai uniós normák szerint 100 és 200 ezer fő közötti lakosságszámmal rendelkező közepes méretű városnak számít, nemzetközi láthatósága kicsi (Somlyódyné, 2014). Egy kelet-közép-európai városokat különböző indexek és rangsorok alapján vizsgáló kutatás Kolozsvárt a kiemelkedő, Pécs-et viszont a közepes hatékonyságú régióközpontok közé sorolja (ld. Kézai 2021). Pécs és Kolozsvár fontos közös jellemzője, hogy a fővárostól távol helyezkednek el, ennek ellenére közvetlen határon átnyúló tevékenységük a tágabb régiójuk gazdasági gyengesége miatt nem jelentős. Kolozsvár és térsége, Kolozs megye Bukarest után a második legfejlettebb terület, kedvező gazdasági, demográfiai és jövedelmi mutatókkal jellemezhető országos jelentőségű növekedési pólus (ld. Benedek 2022). Ugyanez nem mondható el az ipar leépülésével sújtott vidéki egyetemi városról, Pécsről és térségéről, Baranya megyéről, mivel gyenge gazdasági környezetben helyezkedik el, és gazdasága inkább a stagnálás, mint a bővülés jeleit mutatja (Lengyel et al. 2016). Kutatásunkban olyan vidéki nagyvárosok fejlődési lehetőségeit kívánjuk megvizsgálni, amelyek maguk is fejlettek, de regionális hátszáguk/tágabb regionális környezetük elmaradott. Előzetes feltételezésünk szerint fejlesztési kihívásaik mögött egyrészt a többszintű kormányzás problémái (Pálné Kovács, 2020, 2021), másrészt a kevésbé fejlett intézményi környezet és – ezzel összefüggésben – a fejlődési potenciáljuk kihasználatlansága áll (Barca, 2009). Kutatásunk újdonsága, hogy az Orbis adatbázist viszonylag rövid ideje használja a magyar tudományos közösség (lásd pl. Muraközy et al., 2018), különösen a regionális tudomány területén, bár a nemzetközi szakirodalomban hosszabb múltra tekint vissza (Gal, 2013), és lehetővé teszi, hogy a termelékenység elemzésében mélyebbre ássunk, mint a szokásos regionális szintű adatok használatával tehetnénk.

Jelen tanulmányban a fent bemutatott folyamatokat regionális szinten feltáró statisztikai módszerrel kívánjuk elemezni, majd összevetjük ezeket a vállalati szintű adatokból nyert eredményekkel. Tanulmányunk második részében röviden összefoglaljuk Románia és Magyarország területi trendjeit a két válság közötti időszakban, majd bemutatjuk adatbázisunkat és az alkalmazott módszertant, ezt követően pedig az eredményeket ismertetjük. Az utolsó szakasz a következtetéseinket és a további kutatások lehetséges irányait mutatja be.

A gazdasági növekedés tényezői a két válság között

A globális pénzügyi-gazdasági válságból való kilábalás során a két ország számára a fő kihívást az jelentette, hogy a csökkenő munkatermelékenység és az Európai Unió egészét jellemző lanyhuló növekedés általános kontextusában a beruházások és a termelékenység által vezérelt növekedést generáljanak. Az alacsonyabb hozzáadott értékű tevékenységekre való szakosodás azonban, amely különösen Románia esetében figyelhető meg, aláássa a magasabb hozzáadott értékű, vállalatirányítási központok vonzására és a közepes jövedelem csapdájából való kilábalásra irányuló erőfeszítéseiket (Gál és Schmidt 2017). Külföldi működőtőkére alapozott modelljeik gyengesége (melyek fő elemei az alacsony munkaerőköltségek, a szakképzett munkaerő, az adókedvezmények és a Nyugathoz való közelség) a hazai élenjáró, innovátor vállalatok és vállalatirányítási központok hiányában nyilvánul meg, amelyet súlyosbít a csökkenő arányú munkaképes korú népesség (lásd pl. Galgóczi et al., 2015, Lux, 2017, Egyed és Rácz, 2020). A külföldi leányvállalatok hozzáadott értékhez való hozzájárulása 2018-ban Romániában meghaladta az 50 százalékot, Magyarországon pedig a 40 százalékos körüli értéket (Grieverson et al., 2021). Az autóipari ágazat dominanciája, amely Románia esetében a munkahelyek 15 százalékát, Magyarországon pedig 13 százalékát adja, az ipari diverzifikációt a nemzeti iparfejlesztési stratégiák fókuszpontjába helyezi.³ Muraközy et al. (2018) arra figyelmeztetnek, hogy nemcsak az élenjáró vállalatok (a termelékenységi teljesítmény szempontjából a felső 5 százalék) és a többiek (azaz a lemaradó cégek sokasága az eloszlás végén) közötti nagy termelékenységi különbség jelent problémát az aggregált gazdasági teljesítmény szempontjából Magyarországon, hanem maguknak az élvonalbeli cégeknek az általánosan gyenge termelékenysége is. Egy a technológia diffúzióját támogató fejlett infrastruktúra (mint például a németországi Fraunhofer Intézetek

³ <https://www.acea.auto/figure/share-of-direct-automotive-employment-in-the-eu-by-country> (letöltve: 2022. 06.24.)

vagy a brit Catapult) segíthetné a nem élvonalbeli cégeket az innováció átvételében, megakadályozva a szakadék további mélyülését.

Fentebb már említettük, hogy Monfort (2020) számításai szerint a legtöbb európai országban a munkatermelékenység regionális különbségeinek az egy főre jutó GDP területi szóródásához való hozzájárulása több mint 90 százalékos, amely az elmúlt évtizedekben egyre hangsúlyosabb tényezővé vált, mivel a regionális különbségek a munkatermelékenység tekintetében nőttek, miközben a munkaerőpiaci mutatók regionális különbségei csökkentek. Románia és Magyarország e tekintetben a rangsor élén helyezkednek el (a munkatermelékenység területi szóródásának a teljes GDP egy főre jutó szóródásához való 95 százalékos jóval meghaladó hozzájárulása révén). Ebből kifolyólag a munkaerőhiányos környezetben a munkaerő-piaci politikák a regionális különbségek további mérséklésében marginális szerepet játszanak, míg a munkatermelékenység javítása kulcsfontosságú az elmaradott térségek felzárkóztatásában (beleértve a tőkeelátottság javítását is). Mint fentebb jeleztük, a munkatermelékenységi különbségek nagy része strukturális hatásokkal magyarázható, nevezetesen azzal, hogy a nagyobb méretű és a külföldi tulajdonban lévő vállalatok jelentős termelékenységi előnnyel rendelkeznek a kisebb, helyi vállalatokkal szemben (Muraközy et al., 2018). Egyrészt az alacsony innovációs teljesítmény – különösen a feldolgozóiparban és az IKT területén – aláássa a hazai vállalatok azon képességét, hogy hozzáférjenek a termelékenység növeléséhez elengedhetetlen tudáshoz és készségekhez. Másrészt a helyi tovagyűrűző hatások gyengén érvényesülnek a technológia-adaptáció akadályai miatt (Éltető és Alguacil, 2020). A külföldi tulajdonú cégek kétszeres termelékenységi előnnyel rendelkeznek a hazai cégekkel szemben az egy alkalmazottra jutó hozzáadott érték tekintetében (KSH, 2020). A külföldi tulajdonú, nagyobb vállalatok térbeli megoszlása mind Magyarországon, mind Romániában erőteljesen koncentrált: a főváros, Budapest a magyarországi FDI-állomány (nettó kötelezettségek) 44,8%-át, Bukarest-Ilfov régió pedig a romániai FDI-állomány 61,8%-át adta 2020-ban (KSH, 2022 és Statista, 2022), Kolozsvár ugyanakkor e tekintetben jóval kedvezőbb helyzetben van, mint Baranya megye. A szakirodalommal összhangban feltételezzük, hogy az ágazaton belüli termelékenységi különbségek (élenjárók versus lemaradók) nagyobb szerepet játszanak, mint az ágazatok közötti eltérések; Andrews et al. (2019) megállapítja, hogy az egyes országok aggregált termelékenységét és annak különbségeit egyre inkább az országokon és ágazatokon belüli vállalati teljesítmény heterogenitásával hozzák összefüggésbe.

Adatok és módszerek

Kutatásunk empirikus része a két város, Kolozsvár és Pécs legnagyobb helyi vállalatainak adataira terjed ki, amelyeket a munkatermelékenység szempontjából elemzünk. A bevétel és a foglalkoztatás szerinti 200 legnagyobb vállalkozást vesszük figyelembe, mely vállalatok köre csak részben fedi egymást, így ez két párhuzamos elemzésnek is tekinthető. Adataink forrása a Bureau Van Dijk vállalat által kiadott Orbis Europe vállalati adatbázis, amelyet regionális (NUTS3) szintű Eurostat adatokkal egészítettünk ki. Célunk, hogy a helyi tendenciákat ne csak keresztmetszetben, hanem az időbeli dinamikájuk szempontjából is értékeljük, ezért a két válság közötti időszak adatait elemezzük. A vállalati szintű adatok a 2013 és 2020 közötti időszakra állnak rendelkezésre.

Az Orbis adatbázisból a következő vállalati szintű adatokat használtuk fel az elemzésünkhöz: a vállalat neve, az ágazat kódja (NACE Rev.2 szerinti négyjegyű kódok), az üzemi/üzleti tevékenység bevétele (dollárban), valamint az alkalmazottak száma.

A vállalati adatokat kiegészítettük regionális adatokkal is: az Eurostatnál 2000 és 2020 között ágazati bontásban érhető el a bruttó hozzáadott érték és a foglalkoztatás adatai NUTS3 szinten (nama_10r_3gva és nama_10r_3empers adatbázisok). A rendelkezésre álló vállalati szintű adatok lehetővé teszik az ágazatok közötti különbségek vizsgálatát, de a kutatás jelenlegi fázisában vállalati szinten csak a közszférát és a magán-szférát különítjük el, részletesebb ágazati bontást csak a regionális szintű elemzésben használunk. A NACE-kódok alapján nem lehet egyértelműen meghatározni, hogy egy vállalat a magán- vagy a közszférában működik-e, de a szakirodalomban szokásos módon (Felméry, 2012) a közigazgatás, az oktatás és az egészségügyi tevékenységeket tekintjük közszolgáltatásnak (O, P és Q betűjelű ágazatok, illetve a 8411-8899 kódok).

A gazdasági dinamika időbeli összehasonlíthatósága érdekében érdemes a bruttó hozzáadott érték adatokat és a bevételi adatokat változatlan árakra átszámolni. Erre a célra az AMECO adatbázisban közzétett GDP-deflátort használjuk, amely nemzeti szinten áll rendelkezésre; a szakirodalomban elfogadott, hogy a regionális árszinteket az adatok korlátozott hozzáférhetősége miatt nemzeti szintű megfelelőikkel közelítik (lásd pl. Rokicki és Hewings, 2019). A deflátor segítségével a bevételi, illetve a bruttó hozzáadott érték adatokat a 2015. évi árszínvonalon fejezzük ki.

A regionális szintű munkatermelékenységet a regionális GDP (vagy bruttó hozzáadott érték) és a foglalkoztatottak számának hányadosaként definiáljuk. Sajnos nem rendelkezünk adatokkal a ledolgozott órákra vonatkozóan, és nem tudunk különbséget tenni a teljes és részmunkaidős foglalkoztatás között. Ezzel párhuzamosan vállalati szinten a munkatermelékenység közelítéseként a bevételek és a foglalkoztatottak számának arányát használjuk. Gal (2013) a nemzetközi vállalati szintű összehasonlításokhoz más

alternatív mérőszámok (például a teljes tényezőtermelékenység, TFP) mellett a bevétel alapú munkatermelékenységet is használja.

Gal (2013) a bevételen alapuló munkatermelékenységet amiatt ajánlja, mert a szükséges adatok a legszélesebb körben elérhetőek, ugyanakkor negatívként említi, hogy nem számol a köztes inputok felhasználásával. A jelentős vizonteladási tevékenységet folytató vállalatok (pl. kiskereskedelmi vállalatok) várhatóan magas termelékenységet mutatnak e mérőszám szerint. A hozzáadott értéken alapuló munkatermelékenység révén ez a probléma kiküszöbölhetővé válik, mivel a hozzáadott érték önmagában a kibocsátás (értékesítés vagy bevétel) és a közbeni ráfordítások (beleértve a kiskereskedelemben jellemző eladott áruk beszerzési értékét) különbségeként definiálható. A munkatermelékenység e mutatója ugyanakkor nem veszi számításba a vállalatok közötti tőkeintenzitásbeli különbségeket, így a tőkeintenzitás figyelembevételéhez a teljes tényezőtermelékenységet (TFP) kell kiszámítani. Kutatásunk ezen szakaszában a bevétel alapú munkatermelékenység vállalati szintű használata mellett döntünk, mivel így a vállalatok tágabb köréről vannak adataink, és ezeket az eredményeket később összehasonlítási alapul használhatjuk részletesebb vállalati termelékenységi kutatásokban.

Eredmények

Kutatásunk eredményeinek bemutatásakor párhuzamba állítjuk Pécs és Kolozsvár tágabb környezetének (NUTS3 szint) területi folyamatait – összevetve azokat az országok egészére, illetve a fővárosokra vonatkozó adatokkal – valamint a városokban székhellyel rendelkező vállalatok teljesítményének tendenciáit, a fejezet ennek megfelelően két részre tagolódik.

A regionális szintű elemzés eredményei

A regionális bontású adatok azt mutatják, hogy a munkatermelékenység tekintetében Baranya megye jóval a magyarországi átlag alatt, Kolozs megye pedig a romániai átlag felett teljesít. A közszférában a különbségek hasonló irányúak, bár kisebbek. A termelés és a foglalkoztatás területi eloszlása Magyarországon koncentráltabb, a főváros nagyobb arányban részesedik az országos termelésből és foglalkoztatásból, mint Romániában. A közszférában a bruttó hozzáadott érték és a foglalkoztatás megoszlása valamivel kiegyensúlyozottabb (*1. táblázat*).

1. táblázat

Románia és Magyarország néhány gazdasági mutatója (NUTS3 szint)

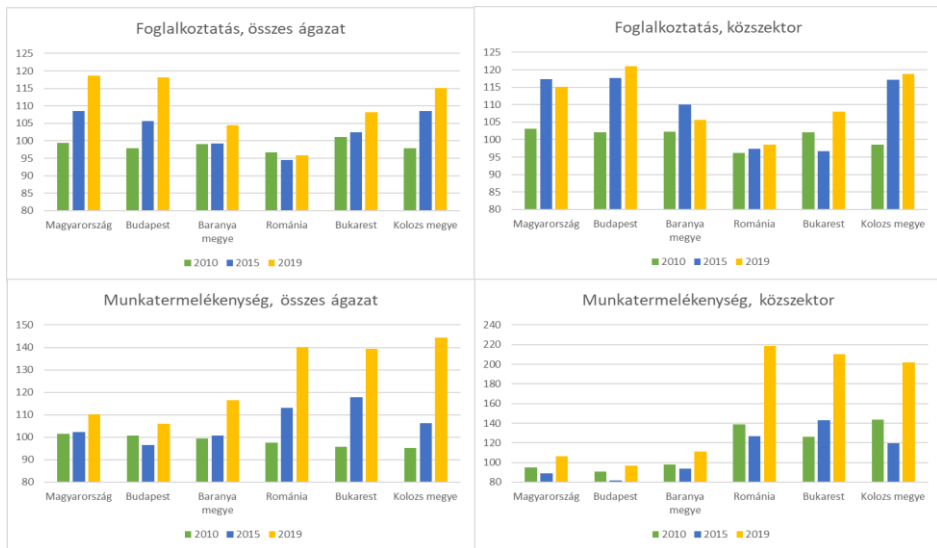
<i>munkatermelékenység, országos átlag = 100</i>						
	Teljes gazdaság			Közfűra		
	2009	2014	2019	2009	2014	2019
Budapest	113,3	111,8	109,0	103,6	109,1	94,5
Baranya	83,9	84,0	88,6	92,8	92,9	97,1
Bukarest	200,3	206,3	199,1	112,7	109,4	108,4
Kolozs	121,3	122,2	124,9	108,1	118,6	99,9
<i>bruttó hozzáadott érték részarányok, ország összesen = 100</i>						
	Teljes gazdaság			Közfűra		
	2009	2014	2019	2009	2014	2019
Budapest	38,8	37,0	37,2	36,4	37,8	34,9
Baranya	2,7	2,4	2,5	3,9	3,7	3,7
Bukarest	22,2	23,9	24,9	19,0	19,0	20,0
Kolozs	4,1	4,5	5,0	4,1	4,6	4,5
<i>foglalkoztatás részarányok, ország összesen = 100</i>						
	Teljes gazdaság			Közfűra		
	2009	2014	2019	2009	2014	2019
Budapest	34,3	33,1	34,1	35,2	34,7	37,0
Baranya	3,2	2,9	2,8	4,2	4,0	3,8
Bukarest	11,1	11,6	12,5	16,9	17,3	18,5
Kolozs	3,3	3,7	4,0	3,8	3,9	4,5

Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.

A gazdaság dinamikáját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 2009 és 2019 között Magyarországon sokkal intenzívebben nőtt a foglalkoztatás, mint Romániában, ami Budapest és Bukarest viszonyában is igaz. Kolozs megye ugyanakkor kiemelkedik a romániai átlaghoz képest, és Baranya megyénél is nagyobb foglalkoztatás-bővülést ért el mind a közfűrában, mind a teljes gazdaságban (1. ábra). A foglalkoztatás növekedése azonban nem párosult termelékenységjavulással Magyarországon, ezért Románia és Kolozs megye e tekintetben jóval kedvezőbb helyzetben van, a magyarországi munkatermelékenység pedig voltaképpen stagnál.

1. ábra

A munkatermelékenység és a foglalkoztatás változása nemzeti és megyei szinten
(2009 = 100)

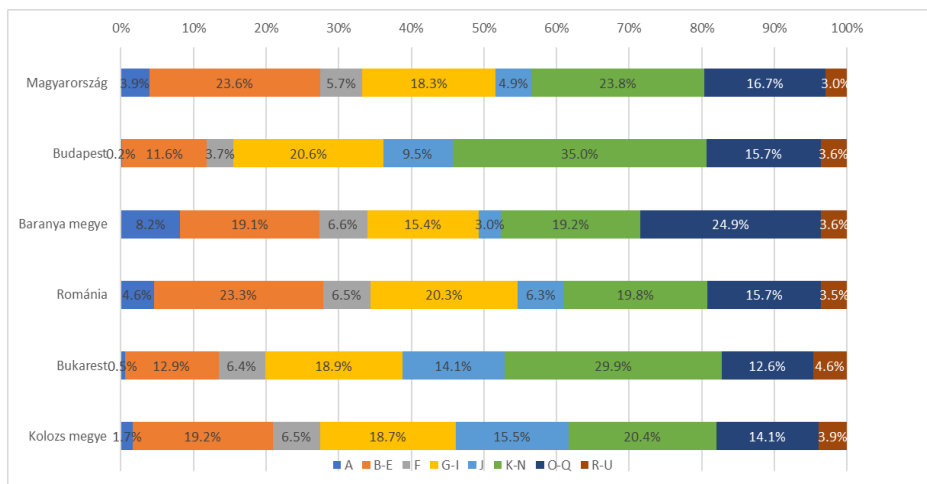
Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.

A vizsgálatunkban szereplő területi egységek ágazati szerkezete⁴ meglehetősen eltérő (2. és 3. ábra). A legszembetűnőbb különbség az, hogy Baranya megyében a közszféra (O-Q) mind a foglalkoztatás, mind a bruttó hozzáadott érték tekintetében felülreprezentált, míg Kolozs megyében a termelés ágazati megoszlása sokkal kiegyensúlyozottabb.

⁴ A: Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat; B: Bányászat, kőfejtés; C: Feldolgozóipar; D: Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás; E: Vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladék-gazdálkodás, szennyeződésmegsejtés; F: Építőipar; G: Kereskedelem, gépjárműjavítás; H: Szállítás, raktározás; I: Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás; J: Információ, kommunikáció; K: Pénzügyi, biztosítási tevékenység; L: Ingatlanügyletek; M: Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység; N: Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység; O: Közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás; P: Oktatás; Q: Humánegészségügyi, szociális ellátás; R: Művészet, szórakoztatás, szabadidő; S: Egyéb szolgáltatás; T: Háztartás munkaadói tevékenysége, termék előállítása, szolgáltatás végzése saját fogyasztásra; U: területen kívüli szervezet.

2. ábra

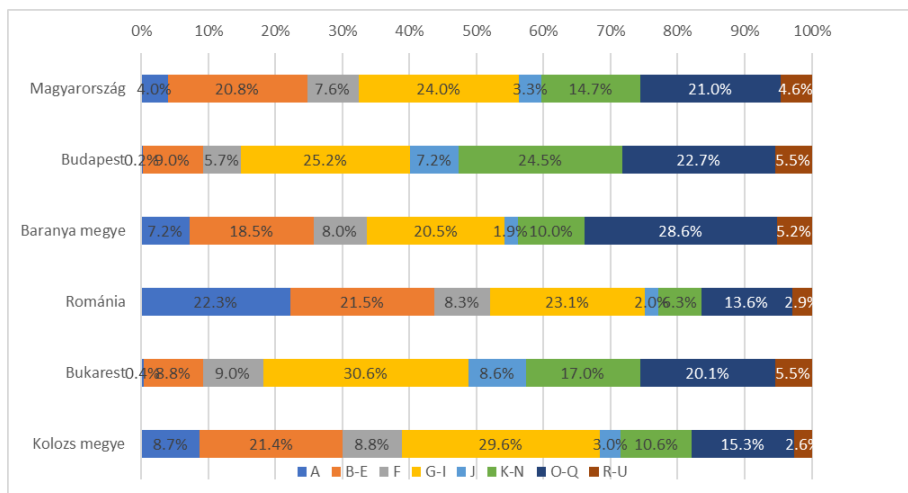
A bruttó hozzáadott érték megoszlása az ágazatok között Magyarország és Románia egyes térségeiben, 2019. év, százalék

Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.

3. ábra

A foglalkoztatás megoszlása az ágazatok között Magyarország és Románia egyes térségeiben, 2019. év, százalék

Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.

A foglalkoztatás és a bruttó hozzáadott érték egyenlőtlen ágazati megoszlásából következően a munkatermelékenység is eltér az egyes ágazatok között a vizsgált területi egységekben. Mivel a bruttó hozzáadott értéket nemzeti valutában értékeljük, az összehasonlíthatóság érdekében az adatokat nem abszolút számokban, hanem relatív értékeként mutatjuk be. Ennek megfelelően a 2. és a 3. táblázat az egyes ágazatok munkatermelékenységét mutatja kétféle összevetésben: a térségek ágazatainak a teljesítményét viszonyítjuk az ágazatok országos átlagához, illetve a térségeken belül viszonyítjuk a területi egységek teljes gazdaságának átlagához. Számításaink (2. táblázat) szerint Baranya megye a pénzügyi, ingatlanügyletek, szakmai, tudományos, igazgatási tevékenységek (K-N szektorok) területén az országos átlaghoz képest enyhe relatív előnnyel rendelkezik, a primer szektor (A) termelékenysége megegyezik az országos szintű termelékenységgel, azonban az ipari szektorban (B-E) és az ágazatok összességét tekintve is messze elmarad az országos átlagtól. Kolozs megye jelentős előnnyel rendelkezik a romániai átlagos munkatermelékenységhez képest az infokommunikációs ágazatban (J) és a művészeti és szórakoztatóiparban (R-U), valamint a mezőgazdaságban (A) és az építőiparban (F). A pénzügyi, ingatlanügyletek, szakmai, tudományos és adminisztratív ágazatokban (K-N) elmarad az átlagtól, az ágazatok összességét tekintve ugyanakkor jelentős előnye van.

2. táblázat

A gazdasági ágazatok munkatermelékenysége az országos átlaghoz viszonyítva
Magyarország és Románia különböző térségeiben, 2019. év

	<i>Teljes gazda- ság</i>	<i>A</i>	<i>B-E</i>	<i>F</i>	<i>G-I</i>	<i>J</i>	<i>K-N</i>	<i>O-Q</i>	<i>R-U</i>
Magyaró.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Budapest	109,0	88,5	124,8	94,3	116,4	97,1	96,1	94,5	114,2
Baranya m.	88,6	100,6	81,2	98,0	86,6	92,7	104,4	97,1	94,6
Románia	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bukarest	199,1	1256,0	269,5	180,1	140,2	103,8	112,0	108,4	138,2
Kolozs m.	124,9	118,0	103,5	117,7	90,0	203,3	76,9	99,9	152,0

Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.

Megjegyzés: Bukarestben a mezőgazdaság (A) termelékenysége sajátosan alakult, mivel 2015-ig a bruttó hozzáadott érték 100 millió lej körül vagy az alatt volt, de azt követően 2019-re több mint tízszeresére nőtt; mindeközben a foglalkoztatás ebben az ágazatban a korábbi hosszú távú létszám körül maradt.

3. táblázat

A gazdasági ágazatok munkatermelékenysége a térségi átlaghoz viszonyítva
Magyarország és Románia különböző térségeiben, 2019. év

	<i>Teljes gazda- ság</i>	<i>A</i>	<i>B-E</i>	<i>F</i>	<i>G-I</i>	<i>J</i>	<i>K-N</i>	<i>O-Q</i>	<i>R-U</i>
Magyaro.	100,0	99,8	113,0	75,2	76,6	148,5	162,3	79,6	63,8
Budapest	100,0	81,1	129,4	65,1	81,8	132,4	143,1	69,0	66,9
Baranya m.	100,0	113,3	103,6	83,1	74,8	155,3	191,1	87,2	68,1
Románia	100,0	20,5	108,6	78,3	87,9	314,2	311,8	115,4	121,6
Bukarest	100,0	129,1	147,1	70,8	61,9	163,8	175,4	62,8	84,4
Kolozs m.	100,0	19,3	90,0	73,7	63,3	511,4	192,0	92,2	148,0

Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés.

A 3. táblázat a különböző területi egységeken belül hasonlítja össze az ágazatok teljesítményét a teljes térségi gazdasági átlaghoz képest. Baranya megyében jelentős relatív előnnyel rendelkezik a pénzügyi, ingatlanügyletek, szakmai, tudományos, adminisztratív tevékenységek ágazata (K-N szektorok) és az infokommunikációs ágazat (J), valamint némi előnnyel a mezőgazdaság (A) és az ipar (B-E szektorok). Kolozs megyében a régió más ágazataihoz képest messze a legmagasabb relatív munkatermelékenység az infokommunikációs ágazatban (J) mérhető, és relatív előnye van a pénzügyi, ingatlanügyletek, szakmai, tudományos, adminisztratív tevékenységek (K-N) és a művészeti és szórakoztatóipar (R-U) ágazatoknak is. A többi ágazat viszonylag kevésbé hatékony ebben a NUTS3 régióban.

A vállalati szintű elemzés eredményei

A mikroszintű elemzés első lépésében az Orbis adatbázis adataiból kiszámítottuk, hogy a 2019. évben a vizsgált városok milyen arányban koncentrálnak régiójuk legnagyobb vállalatait (a foglalkoztatás, illetve a bevétel szempontjából az első 100–100 vállalat esetén). Eredményeink azt mutatják, hogy Kolozsvár Kolozs megye legnagyobb vállalkozásainak nagyobb részét koncentrálna, mint Pécs Baranya megyén belül. A 100 legnagyobb foglalkoztató Kolozs megyei vállalkozás közül 76 Kolozsváron található, ami a foglalkoztatottak 81%-át jelenti, míg a 100 legnagyobb árbevétellel rendelkező cég közül 75 működik Kolozsváron, az összes bevételük 82%-át koncentrálna. Baranya megye 100 legnagyobb munkaadója közül mindössze 51 cég székhelye található Pécssett, ami a foglalkoztatottak 70%-át jelenti, míg a 100 legnagyobb árbevétellel rendelkező baranyai cég közül 48 cég székhelye Pécssett található, bevételeik 60%-át lefedve.

A vállalati szintű elemzés azt mutatja, hogy a két város gazdaságának mérete jelentősen különbözik, és úgy ítéljük, hogy a gazdasági potenciálhoz szükséges kritikus tömeg Kolozsváron rendelkezésre áll, Pécs esetében azonban hiányzik. A szakirodalomban sokszor felmerül annak a kérdése, hogy a városméret mennyiben magyarázza a növekedési potenciált. Számos példát látunk arra, hogy kisebb városok jobb teljesítményt mutatnak, mint egyes fejlődési csapdában lévő nagyvárosok. Ezzel együtt úgy gondoljuk, hogy egy kisebb város akkor tud fenntartható növekedési pályára lépni, ha azt a területi tőke elemei és a városhálózatba való integráltság erősen támogatják. A két város közötti legszembetűnőbb különbség az, hogy a 200 legnagyobb vállalat körében Pécssett egyértelműen az állami szektor dominanciája érvényesül, míg Kolozsváron csak egyetlen ilyen vállalat van (4. táblázat). Pécssett nincs országos vagy nemzetközi jelentőségű vállalat, míg Kolozsváron van, pl. a MOL. Vállalati szinten Pécs termelékenységi előnye az állami szektorból, míg Kolozsvár vitathatatlan termelékenységi előnye a magán-szektorból származik.

4. táblázat

Vállalati szintű átlagos foglalkoztatás, bevétel és termelékenység adatok
Kolozsvár és Pécs esetén (2020. év)

<i>A 200 legnagyobb vállalat, foglalkoztatás szerint</i>		<i>vállalatok (db)</i>	<i>bevétel (ezer USD)</i>	<i>foglalkoztatottak (fő)</i>	<i>munka-termelékenység (ezer USD/fő)</i>
közsféra	Kolozsvár	1	3520,1	111,0	31,7
	Pécs	37	15570,9	486,4	31,0
magánszféra	Kolozsvár	199	34163,6	385,2	113,2
	Pécs	163	9105,7	102,2	86,8

<i>A 200 legnagyobb vállalat, bevétel szerint</i>		<i>vállalatok (db)</i>	<i>bevétel (ezer USD)</i>	<i>foglalkoztatottak (fő)</i>	<i>munka-termelékenység (ezer USD/fő)</i>
közsféra	Kolozsvár	1	12853,9	74,0	173,7
	Pécs	28	24895,8	589,9	505,0
magánszféra	Kolozsvár	199	39415,2	338,8	533,2
	Pécs	172	11207,3	84,3	415,7

Forrás: Orbis adatok alapján saját szerkesztés.

A bevételek és a termelékenység változását változatlan árakon számítottuk, így a nulla százalék körüli értékek reálértéken stagnálást jelentenek. A koronavírusválsággal összefüggésben nem találtunk látványos bevételcsökkenést, ugyanakkor a foglalkoztatás némileg csökkent, de ennek mértéke nem súlyos. Pécs esetében néhány kiugró érték erősen befolyásolja az átlagokat, hiszen a sok kisebb vállalat mellett csak néhány nagyobb van. Az adatok rávilágítanak arra, hogy Kolozsvár magánszektora jóval erősebb, mint Pécsé.

Vállalati szintű számításaink azt mutatják, hogy a vállalati szintű munkatermelékenység átlagos növekedési üteme (5. táblázat) jobban követi a bevétel növekedésének alakulását, mint a foglalkoztatás növekedését. A várakozásoknak megfelelően a foglalkoztatás növekedése egyenletesebb volt, mint a bevételek trendje, és nem találtunk negatív értékeket (kivéve a pécsi közszféra esetében 2020-ban, ahol -0,9% volt). A szakirodalommal összhangban (Askenazy et al., 2016) a válság utáni helyreállítási időszakban a munkaerőpiac rugalmassága meglehetősen alacsony volt a munkatermelékenység rovására, és hasonló tendenciákat figyeltünk meg a Covid-19 válsággal kapcsolatban is. Ez nem feltétlenül probléma, mivel a munkahelyek biztonsága válság idején társadalmi szempontból prioritást élvez, a fő problémát a fellendülés utáni időszakban is inkább a termelékenység tartós visszaesése jelentette.

5. táblázat

A vállalati szintű termelékenység növekedése Pécsen és Kolozsváron (változatlan árakon számítva)

<i>Létszám szerinti 200 legnagyobb vállalat</i>		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
köz-	Kolozsvár						0.5%	9.7%
szféra	Pécs	2.6%	-9.4%	15.4%	19.0%	-3.4%	-6.6%	7.4%
magán-	Kolozsvár	-9.4%	-4.6%	2.4%	17.2%	-0.9%	-1.7%	10.3%
szféra	Pécs	-7.0%	-1.4%	-2.8%	29.1%		4.6%	3.9%

<i>Bevétel szerinti 200 legnagyobb vállalat</i>		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
köz-	Kolozsvár							40.6%
szféra	Pécs	-8.5%	-4.4%	18.5%	22.9%	-11.5%	-3.8%	2.6%
magán-	Kolozsvár	-10.9%	-6.4%	0.0%	16.1%	-1.0%	1.9%	9.9%
szféra	Pécs	-10.4%	-4.4%	4.3%	18.9%	1.1%	8.2%	3.8%

Forrás: Orbis és Ameco adatok alapján saját szerkesztés.

Eredményeink azt mutatják, hogy a 200 legnagyobb vállalatot kevésbé érintették a koronavírus-válság negatív hatásai, visszacsatolva a közszféra periférikus térségek fejlődésében betöltött szerepét latolgató diskurzusokhoz (James et al., 2012). Úgy gondoljuk, hogy egy erős közszférának megfelelő szabályozási környezetben nincsen kizorító hatása a magánszektor gazdasági teljesítményét tekintve, sőt, jól működő közszféra (vagy tágabb értelemben "alapozó gazdaság", foundational economy, ld. Bentham et al., 2013 és Russell et al., 2022) szükséges ahhoz, hogy a teljes regionális és helyi gazdaság hatékonyan működjön (Birch és Cumbers, 2007). Ezen túlmenően az alapozó gazdaság javuló termelékenységére területileg kiegyensúlyozottabb növekedést eredményezne, szemben a térben koncentrált, éllovas külföldi tulajdonú vállalatok előtérbe helyezésének gyakorlatával, amely a gazdasági növekedést és a hazai tőkefelhalmozást sem képes jelentős mértékben előmozdítani (Gál-Lux 2022). Vállalati szintű elemzésünk azt mutatja, hogy az erős közszféra bizonyos fokú stabilitást biztosít a helyi gazdaság számára, ugyanakkor a hosszú távú növekedéshez nem képes megfelelően hozzájárulni – még erős felsőoktatási szektor jelenlétében sem, ha hiányoznak a hatékony egyetem-ipar együttműködések. Az állami és a magánszektor helyi fejlődéshez való hozzájárulása összességében kedvezőbbnek mondható Kolozsváron, mint Pécsen. Rechnitzer és Berkes (2021) Pécsen az "útkereső" városok közé sorolja, ahol a területi tőke adottságai több szempontból is kedvezőek, ennek ellenére a jövőbeli fejlődés irányai nem rajzolódtak ki egyértelműen. Lengyel et al. (2016) tipológiája Pécsen hatékonyságvezérelt, követő típusú potenciális tudásrégióként jellemzi, ahol a műszaki irányt kizorítja a kutatásintenzív iparágak (pl. gyógyszeripar) szerepe.

A kedvezőtlen nemzetközi, államháztartási és monetáris környezet miatt nem számítunk arra, hogy rövid távon helyreállhat a koronavírus-válságot megelőzően működő magasnyomású gazdaság, noha kormányzati szinten érezhető az élénkítő gazdaságpolitikai irányultság (legalábbis a recesszió elkerülésének szándéka). Tartós kihívást jelent a munkaerőpiac feszessége, amely szűk teret hagy a további munkaerő-tartalékok kiaknázására. Noha egyes régiók esetében a munkanélküliségi ráta jócskán meghaladja az országos átlagot (Baranya megye is ezek közé tartozik), a feszes munkaerőpiaci környezetben ez azonban azt jelzi, hogy a vállalatok a munkaerő foglalkoztathatósági problémáival kénytelenek szembesülni. Extenzív növekedési források hiányában a legfontosabb kérdés a jövőbeli regionális gazdasági növekedés szempontjából a termelékenység javítása, elsősorban a helyi kkv-szektor javuló hatékonysága révén.

Az uniós források beáramlásának döntő hatása leginkább az aggregált, nemzetgazdasági növekedés szempontjából érvényesül, mivel ezek területi kiegyenlítő hatása az elvártnál kisebb, tekintettel arra, hogy e pénzügyi források kezelése mindkét országban

erőteljesen központosított. A magánberuházások külső környezete középtávon rendkívül bizonytalanná vált.

Kolozsvárnak jó esélye van arra, hogy elkerülje a regionális fejlődési csapdát (Diemer et al., 2022), Pécs és tágabb régiója számára ez azonban továbbra is komoly kihívást jelent. A közsféra szerepének további növelése nehezen járható út az önkormányzat fenntarthatatlan pénzügyi helyzete miatt, az egyetem ugyanakkor továbbra is fontos fejlesztési tényező marad. Ennek ellenére modernizációs szemléletű újraparosításra van szükség ahhoz, hogy Pécsset az endogén erőforrásaira építkező fejlődési pályán lehessen tartani (Rácz et al., 2021, Lux, 2021).

Következtetések

Összehasonlító kutatásunk két vidéki regionális központ, Kolozsvár és Pécs gazdasági helyzetének változását vizsgálta a pénzügyi-gazdasági válságot követő időszakban, beleértve a pandémia okozta válság utáni időszak várható tendenciáit is. Eredményeink arra utalnak, hogy a termelékenység kihívások hosszú távú problémát jelentenek mind vállalati, mind regionális szinten, és megoldásuk nem tűr halasztást, mivel a 2020-as évek munkaerőhiányos környezetében az extenzív foglalkoztatásbővítés már nem képes tovább fenntartani a gazdasági növekedést. A kolozsvári és a pécsi régió némileg eltérő kihívásokkal néz szembe, előbbi a tágabb környezetének integrálásával, utóbbi pedig a külső erőforrások vonzásával, valamint az endogén erőforrások megtartásával és előállításával küzd.

Kutatásunk fő hiányossága, hogy a vállalati szintű adatok viszonylag rövid időszakra állnak rendelkezésre, illetve az Orbis adatbázis keresztmetszeti lefedettsége sem teljes. A jövőbeli kutatási irányok közé tartozik adatbázisunk kiterjesztése a közép- és kelet-európai vidéki központok és régiók szélesebb körére, amelyben rálátásunk lehet többféle ágazati szerkezetű térségre és városra, valamint további változók bevonása a vállalati szintű elemzésbe, például a teljes tényezőtermelékenység és a közvetlen külföldi befektetések becslésére.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányt megalapozó kutatás az NKM-2021-26 bilaterális kutatói mobilitási program és az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj keretében valósult meg.

Irodalom

- Andrews, D., Criscuolo, C., Gal, P.N. (2019): *The best versus the rest: divergence across firms during the global productivity slowdown*, CEP Discussion Papers dp1645, Centre for Economic Performance, LSE. <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1645.pdf> (retrieved on 30.06.2022)
- Askenazy, P., Bellmann, L., Bryson, A., Moreno Galbis, E. (2016): *Productivity Puzzles Across Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- Barca, F. (2009): *An agenda for a reformed cohesion policy: a place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. European Commission, Brussels.
- Békés, G., Ottaviano, G.I.P. (2016): Micro-founded measurement of regional competitiveness in Europe. In: Altomonte, C., Békés, G. (szerk.): *Measuring competitiveness in Europe: resource allocation, granularity and trade*. Bruegel, Brussels, 26-50.
- Benedek, J., Cosmina-Daniela, U., Ștefana, V. (2022): Growth pole policy's induced development and spatial inequalities in the metropolitan areas of Romania - a critical assessment, *Tér és Társadalom*, 36., 3., 47–67. DOI: 10.17649/TET.36.3.3435.
- Bentham, J., Bowman, A., De La Cuesta, M. et al. (2013): Manifesto for the foundational economy. Working paper No. 131. Centre for Research on Socio-Cultural Change, Manchester.
- Birch, K., Cumbers A. (2007): Public sector spending and the Scottish Economy: crowding out or adding value? *Scottish Affairs*, 58., 36–56., DOI: 10.3366/scot.2007.0003.
- Bohle, D., Greskovits, B. (2006): Capitalism without compromise: Strong business and weak labor in Eastern Europe's new transnational industries. *Studies in Comparative International Development*, 41., 3–25. <https://doi.org/10.1007/BF02686305>.
- Diemer, A., Iammarino, S., Rodríguez-Pose, A., Storper, M. (2022): The Regional Development Trap in Europe. *Economic Geography*, DOI: 10.1080/00130095.2022.2080655.
- Egyed, I., Rácz, Sz. (2020): The role of territorial capital in urban renewal in a non-core Central European city. *Deturope*, 12., 3., 108–132.
- Éltető, A., Alguacil, M. (2020): Global Flows, Local Conditions and Productivity Spillovers: The Case of the Central and Eastern European Countries. *Cuadernos Economicos Del Ice*, 100., 81–100. <https://doi.org/10.32796/cice.2020.100.7119>
- Felméry, Z. (2012): Az állam méretének és társadalmi szerepvállalásának tendenciái – Foglalkoztatás és erőforrásallokáció a közszférában (1989–2010). *Nemzet és Biztonság*, 3, 116–140.
- Galgóczy, B., Drahoukoupil, J., Bernaciak, M., Pavlínek, P. (szerk.) (2015): *Foreign investment in Eastern and Southern Europe after 2008. Still a lever of growth?* University of Nebraska, Omaha.
- Gal, P.N. (2013): *Measuring total factor productivity at the firm level using OECD-ORBIS*. OECD Economics Department Working Papers No. 1049, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5k46dsb251s6-en> (Letöltés: 2022. június 6.)
- Gál, Z., Schmidt, A. (2017): Geoeconomics in Central and Eastern Europe. Implications of FDI. In: Munoz, J. M. (szerk.): *Advances in Geoeconomics*, Europa Economic Perspectives, Routledge, London/New York, 76–93.
- Gál, Z., Lux, G. (2022): FDI-based regional development in Central and Eastern Europe: A review and an agenda, *Tér és Társadalom*, 36., 3., 68–98. DOI: 10.17649/TET.36.3.3439.
- Grieveson, R. et al. (2021): *Avoiding a Trap and Embracing the Megatrends: Proposals for a New Growth Model in EU-CEE*. wiiw Research Report No. 458, The Vienna Institute for International Economic Studies, Wien, <https://wiiw.ac.at/avoiding-a-trap-and-embracing-the-megatrends-proposals-for-a-new-growth-model-in-eu-cee-dlp-5987.pdf> (Letöltés: 2022. július 8.)

- Hüttl A. (2012): *Termelékenység a magyar gazdaságban*. Budapesti Corvinus Egyetem TM63. számú műhelytanulmány. http://edok.lib.uni-corvinus.hu/420/2/TM63__Huttl.pdf (Letöltés: 2022. július 18.)
- James, R., Midmore, P., Thomas, D. (2012): Public Sector Size and Peripherality. *Spatial Economic Analysis*, 7., 4., 447–460. DOI: 10.1080/17421772.2012.722666
- Kézai P. (2021): A kelet-közép-európai regionális központok a városi rangsorok és indexek fókuszában. *CITY.HU: Várostudományi Szemle*, 1., 1., 34–51.
- Kónya, I. (2018): Growth and Development Accounting. In: *Economic Growth in Small Open Economies*. Palgrave Macmillan, Cham. 65–80., https://doi.org/10.1007/978-3-319-69317-0_5
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2020): *Külföldi irányítású vállalkozások Magyarországon, 2020*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kulf_irany_vall/2020/index.html (Letöltés: 2022. július 18.)
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2022): *Külföldi közvetlentőke-befektetések Magyarországon megye és régió szerint – BPM6*, https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0039.html (Letöltés: 2022. július 18.)
- Lengyel, I., Szakálné Kanó, I., Vas, Zs., Lengyel, B. (2016): Az újraiparosodás térbeli kérdőjelei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 63., 6., 615–646. <https://doi.org/10.18414/Ksz.2016.6.615>
- Lux G. (2017): A külföldi működő tőke által vezérelt iparfejlődési modell és határai Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 31., 1., 30–52. DOI:10.17649/TET.31.1.2801
- Lux G. (szerk.) (2020): *Ipari középállalatok és regionális fejlődés*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Lux, G. (2021): Manufacturing in the post-industrial city: the role of a “Hidden Sector” in the development of Pécs, Hungary. In: Kunc, J., Cudny, W. (szerk.): *Growth and Change in Post-socialist Cities of Central Europe*. Routledge, London, 94–112.
- Magyar Nemzeti Bank [MNB] (2016): *Növekedési jelentés 2016*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/novekedesi-jelentes/2016-12-09-novekedesi-jelentes-2016-december>
- Magyar Nemzeti Bank [MNB] (2022): *Versenyképességi tükör 2022*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest <https://www.mnb.hu/letoltes/versenykepességi-tukor-2022-2022-03-03.pdf>
- Monfort, P. (2020): *Convergence of EU regions redux. Recent trends in regional disparities*. WP02/2020. Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/working-papers/2020/convergence-of-eu-regions-redux-recent-trends-in-regional-disparities (retrieved on 01.04.2022)
- Muraközy, B., Bisztray, M., Reizer, B. (2018): *Productivity differences in Hungary and mechanisms of TFP growth slowdown*. European Commission, Brussels, doi: 10.2873/33213
- Ouweland, W.M., Van Oort, F.G., Cortinovits, N. (2022): Spatial structure and productivity in European regions. *Regional Studies*, 56., 1., 48–62.
- Pálné Kovács, I. (2020): Changing Patterns and General Dilemmas in Hungarian Territorial Governance, in: Nunes Silva, C., Trono, A. (szerk.): *Local Governance in the New Urban Agenda. Local and Urban Governance*. Springer, Cham, 47–64.
- Pálné Kovács I. (2021): A centralizáció és a perifériák fejlődési esélyei. *Tér és Társadalom*, 35., 4., 215–240. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3372>
- Poór, J., Antalik, I., Engle, A.D. et al. (2021): Labor Shortage in Seven Central and Eastern European Countries in Transition: Before and During COVID 19. *Journal of Corporate Governance Research*, 5., 1., 62–92. <https://doi.org/10.5296/jcgr.v5i1.18623>

- Rác Sz., Kovács S. Zs., Horeczki R. (2021): Pécs, In: Rechnittzer, J. Berkes, J. (szerk.) *Nagyvárosok Magyarországon*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 207–218.
- Rechnittzer J., Berkes J. (szerk.) (2021): *Nagyvárosok Magyarországon*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Rodríguez-Pose, A., Ganau, R. (2022): Institutions and the productivity challenge for European regions. *Journal of Economic Geography*, 22., 1., 1–25. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbab003>
- Rokicki, B., Hewings, G.J.D. (2019): Regional price deflators in Poland: evidence from NUTS-2 and NUTS-3 regions. *Spatial Economic Analysis*, 14., 1., 88–105, DOI: 10.1080/17421772.2018.1503705
- Russell, B., Beel, D., Jones, I.R., Jones, M. (2022): Placing the Foundational Economy: An emerging discourse for post-neoliberal economic development. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 54., 6., 1069-1085.
- Somlyódyne Pfeil E. (2014): The Changing Roles of the State and Their Impact on Urban Policy, In: Somlyódyne Pfeil E. (szerk.): *Industrial Districts and Cities in Central Europe*. Universitas-Győr Nonprofit Ltd., Győr, 46–63.
- Statista Research Department (2022): *FDI stock distribution in Romania 2020, by region*, <https://www.statista.com/statistics/1237990/romania-fdi-stock-distribution-by-region/> (Letöltés: 2022. július 18.)
- Tache, A., Tache, M., Huzui-Stoiculescu, A. (2016): Assessment of Functional Policentricity in the Romanian County Residence Municipalities. *Romanian Review of Regional Studies*, 12., 1., 25–38.
- Tsvetkova, A., Ahrend, R., Martins, J.O., Lembcke, A.C., Knutsson, P., Jong, D., Terzidis, N. (2020): *The spatial dimension of productivity: Connecting the dots across industries, firms and places*. OECD Regional Development Working Papers, No. 2020/01, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ba5edb47-en>.
- Zsibók, Zs., Egyed, I. (2022): Post-crisis Economic Environment of Two Central and Eastern European Regional Centres: a Comparative Approach. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25., 3., megjelenés alatt <https://doi.org/10.18778/1508-2008.25.21>

Kézai, P.K. (2022): Doktori kutatások (2017–2022) – Fókuszban a kelet-közép európai térség városai. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 115–126.

Doktori kutatások (2017–2022) – fókuszban a kelet-közép-európai térség városai

Kézai Petra Kinga^{1,2}

Absztrakt

A 2000-es évek után hazánkban is elterjedtek a doktori kutatások, ami egyrészt köszönhető a törvényi háttér megváltozásának, illetve a tudás gazdaságok kifejlődésének. Jelen tanulmány a magyar intézményekben elmúlt öt évben sikeresen lezajlott doktori képzések hallgatóinak kutatási témáit vizsgálja, arra kutatási kérdésre keresve a választ, hogy vajon mennyire kutatott téma a kelet-közép-európai térség városai? A tanulmány a doktori.hu nyilvánosan elérhető adatbázisát használta fel. A vizsgálat rámutatott, hogy a témakör rendkívül komplex, hiszen maga a nagy térség is, de különösen a város, mint a településrendszer fókuszpontja összetett, sokoldalú közelítést és feldolgozást érintő rendszer. Így számos tudományág (lásd MTA besorolás) foglalkozhat egyrészt a térséggel és a nagyvárossal, annak közös halmazával, viszont a kelet-közép-európai térségben határokon átívelő városi elemzések doktori értekezések tekintetében az elmúlt öt évben nem jellemzőek.

Kulcsszavak: testvérvárosok, városkutatás, Kelet-Közép-Európa

Abstract

After the 2000s, doctoral research also became more widespread in Hungary, thanks to changes in the legal framework and the development of knowledge economies. The present study examines the research topics of doctoral students who have successfully completed doctoral studies in Hungarian institutions in the last five years, seeking an answer to the research question: how much research has been done on the cities of Central and Eastern Europe? The study used the publicly available database of doktori.hu.

¹ tudományos segédmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály, kezai.petra@krtk.hu

² egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar Vezetéstudományi és Marketing Tanszék

The study showed that the topic is extremely complex, as the metropolitan area itself, but especially the city as the focal point of the settlement system, is a complex system that requires a multifaceted approach and processing. Thus, many disciplines (see the classification of the Hungarian Scientific Academy) can deal with the region and the metropolis as a common set, but in the Central and Eastern European region, cross-border urban analyses in terms of doctoral theses have not been common in the last five years.

Keywords: sister cities, urban studies, Central-Eastern-Europe

Bevezetés

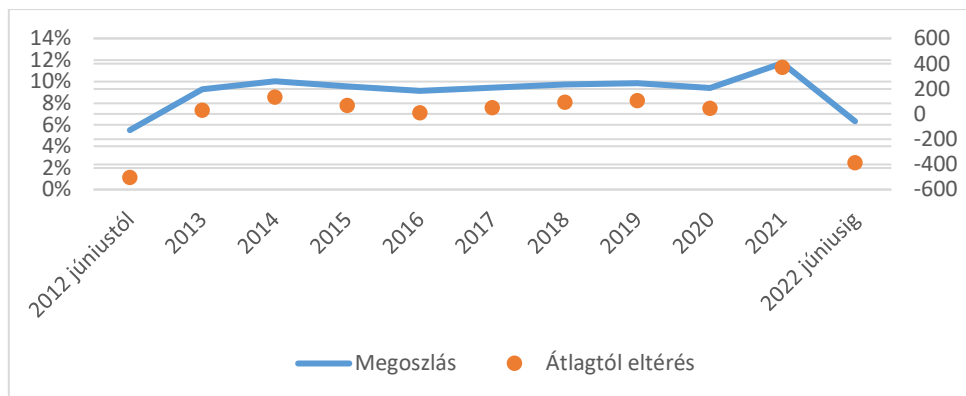
A 21. század elején már valamennyi európai egyetemen megtalálhatóak a mester fokozat elvégzése után a tudományos képzést nyújtó doktori iskolák. Ez a képzési forma az egyes országok oktatási hagyományaitól függően néhányban már sok évtizedes múltra tekint vissza, míg másutt, így Magyarországon is, az 1990-es években váltotta fel a korábbi posztgraduális tudományos fokozatszerzési módot. A PhD-képzésben végzett hallgatók korábban jellemzően tudományos munkakörökben, az akadémiai szektorban helyezkedtek el, míg a tudásgazdaságok korában a képzés sok helyen kiszélesedett, átalakult, és olyan tudományos gondolkodásmód elsajátítása vált a céljává, amely a gazdaság számos területén hasznosítható, ami számos kihívás elé állította a PhD-képzést is. Ilyen kihívás közé tartozik a képzés elterjedése, míg a 80-as években érettségizők kevesebb mint 40%-a jutott be a felsőoktatásba, a 2000-es évekre ez az arány 70% fölé emelkedett, sőt 2010 óta már meghaladja a 80%-ot (Munkaerőpiaci Tükör, 2012. p. 377.) Mindez azt eredményezi, hogy a PhD-hallgatók meritési bázisa is jelentősen megnövekedett, mindamellett, hogy a képzettek minősége jelentősen befolyásolta a tényleges meritési bázist (Inzelt Csonka, 2018).

Változást hozott a 2005. évi felsőoktatásról szóló törvény (2005. évi CXXXIX tv.), amely szerint az oktatói munkakörben történő alkalmazás feltétele a doktori fokozat. Az MTA-ról szóló törvény (1994. évi XL tv.) pedig rendelkezik arról, hogy a tudományos utánpótlást ösztöndíjrendszer fenntartásával segíti. Az intézeteken belüli előrejutás feltétele pedig, egyebek mellett, a PhD fokozat megszerzése, így elmondható, hogy az elmúlt években megnőtt a PhD fokozat iránti igény (Inzelt Csonka, 2018). Hogy a törekvések mennyire voltak eredményesek megmutatja az Országos Doktori Tanács adatbázisa, ahol nyomon követhető a PhD-képzés elterjedése következtében a 2000 óta

tudományos fokozatok száma. Csupán az elmúlt tíz évben a PhD fokozat odaítélések száma elérte a 14050 főt az összes tudományterületen³.

1. ábra

PhD fokozat odaítélések aránya 2012. június–2022. június között (100%=2012–2022) és az átlagtól való eltérés (fő)

Forrás: Saját szerkesztés Doktori.hu alapján.

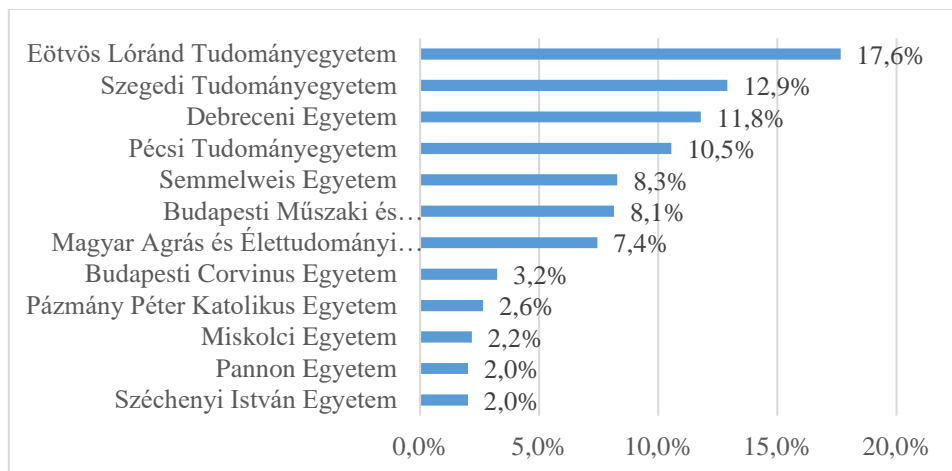
Az összes tudományterületen doktori fokozatot elnyertek száma évi 1280–1600 fő között ingadozott (2012 és 2022 esetében csak fél éves adatot vizsgáltunk). A doktori fokozatot odaítélő intézmények rangsora a 2012–2022 időszakban megszerzett arányában (2. ábra).⁴

³ A kutatás forrásaként szolgált a nyilvánosan is elérhető adatbázis a www.doktori.hu webcímen. Jelen adatsor 2012. június 19. és 2022. június 19. közötti időszakban végzett fokozatot elnyerteket tartalmazza.

⁴ A Pannon Egyetem 283 illetve a Széchenyi István Egyetem összesen 282 fokozatot ítelt oda a tíz év alatt. Továbbá az alábbi intézményekben a vizsgált időszak alatt nem érte el a 120 főt, tehát 2% alatt volt a végzetek aránya: Állatorvostudományi Egyetem, Óbudai Egyetem, Színház és Filmművészeti Egyetem, Közép-európai Egyetem, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Nyugat-magyarországi Egyetem, Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Országos Rabbiképző és Zsidó Egyetem és az Evangélikus Hittudományi Egyetem.

2. ábra

PhD fokozat odaítélések száma egyetemenként (100%=2012-2022)

Forrás: Saját szerkesztés Doktori.hu alapján.

Módszertan

De vajon milyen kutatási témákat vizsgáltak a doktori értekezésükben? Mivel a Doktori.hu adatbázis mindösszesen a végzett neve, témavezetője esetleg társ-témavezetője, intézménye, a védés időpontja és a disszertáció címe adatokat tartalmazza, ezért a címekben kulcsszavakra folytattam keresést, amely alapján leszűrtem a kelet-közép-európai régió városait vizsgáló tanulmányokat. Mivel az adatbázis nem tesz különbséget a magyar, illetve az angol nyelvű disszertációk között, ezért a kulcsszavakat is mindkét nyelven megadtam. Az alábbi kulcsszavak alapján történt a keresés: Európa, közép, kelet, városok, város (Europe, central, eastern, city, cities).

Kutatás eredménye

A kulcsszavak alapján összesen 42 dolgozatot tudtam a témában relevánsként beazonosítani, amelyeket részletesen megvizsgáltam és azt tapasztaltam, hogy mindösszesen 14 doktori disszertáció született a 2017–2022 időszakban, amely a kelet-közép-európai városokat vizsgálja (1. táblázat).

1. táblázat

A kelet-közép-európai városokat vizsgáló doktori disszertációk (2017–2022)

	Fokozat odaité- lések	Év	Doktori intézmény	Doktori iskola	Doktori iskola vezető	Doktori értekezés címe	Tudomány- terület	Tudo- mányág
1	Csiki Varga Tamás ⁵	2016	Nemzeti Köszol- gálati Egyetem	Hadtudo- mányi Doktori Iskola	Prof. dr. Csi- kány Tamás egyetemi tanár	A kelet-közép-európai ál- lamok védelmi együttmű- ködési törekvései, 2008- 2016	Társada- lomtudo- mányok	Hadtudo- mányok
2	Dudok Fanni ⁶	2016	Szegedi Tudo- mányegye- tem	Nevelés- tudományi Doktori Is- kola	Prof. Dr. Molnár Gyöngyvér, egyetemi tanár	A kelet-közép európai tár- saság néhány oktatási rendszerének összehason- lító vizsgálata	Bölcsé- szettudo- mányok	Nevelés- tudományok
3	Gombos Szandra ⁷	2016	Széchenyi István Egyetem	Regioná- lis- és Gaz- daságtudo- mányi Doktori Iskola	Prof. Dr. Rechnitzer János, egyetemi tanár	A magyar városok kultu- rális imázsa a kulturális kí- nálólat és kereslet tükrében	Társada- lomtudo- mányok	Regionális tudomá- nyok
4	Rác Szilárd ⁸	2017	Pécsi Tudo- mányegye- tem	Regionális Politika és Gazdaságtu- dományi Doktori Iskola	Prof. Dr. Varga Attila, egyetemi tanár	A posztiszocialista Délke- let-Európa térszerkezeti és városhálózati folyamatai	Társada- lomtudo- mányok	Közgazda- ságtudo- mányok
5	Eröss Ágnes ⁹	2018	Eötvös Lóránd Tudo- mányegye- tem	Földtudo- mányi Doktori Is- kola	Prof. Dr. Bartholy Judit, egye- temi tanár	Szimbolikus terek és tér- használat a többnemzeti- ségű városokban: Beregszász és Nagyvárad pél- dája	Természet- tudomá- nyok	Földtudo- mányok
6	Gál Bence ¹⁰	2018	Pécsi Tu- domány- egyetem	Breuer Marcel Doktori Iskola	Prof. Dr. Bachmann Bálint, egye- temi tanár	A városfejlesztési koncepció szerepe a nagyvárosok globális problémáinak megoldásában Budapest példáján keresztül	Műszaki tudomá- nyok	Építés- mérnöki tudomá- nyok

⁵ Csiki T. (2017): A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008-2016: doktori (PhD) értekezés. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/12399/csiki_tam8as_doktori_ertekezés.pdf?sequence=14

⁶ Dudok F. (2021): A kelet-közép európai térség néhány oktatási rendszerének összehasonlító vizsgálata a matematikaoktatás területén (Doctoral dissertation, szte). <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10938/>

⁷ Gombos Sz. (2018): A magyar városok kulturális imázsa a kulturális kínálólat és kereslet tükrében Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, PhD Disszertáció, Győr. <https://rgdi.sze.hu/downloadmanager/details/id/34114/m/12744>

⁸ Rác Sz. (2017): A posztiszocialista Délkelet-Európa térszerkezeti és városhálózati folyamatai. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23357>

⁹ Eröss Á. (2019): Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárad példája. Névtani Értesítő, (41), 183–187. http://real.mtak.hu/107434/1/NE41_11_EA.pdf

¹⁰ Gál B. (2018): A városfejlesztési koncepció szerepe a nagyvárosok globális problémáinak megoldásában Budapest példáján keresztül. Doktori értekezés. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/17069>

	Fokozat odaité- lések	Év	Doktori intézmény	Doktori iskola	Doktori iskola vezető	Doktori értekezés címe	Tudomány- terület	Tudo- mányág
7	Poreisz Veronika ¹¹	2018	Széchenyi István Egyetem	Regionális – és Gazdaságtudományi Doktori Iskola	Prof. Dr. Rechnitzer János, egyetemi tanár	A területi és a vállalati versenyképesség összefüggései a magyar nagyvárosok példáján	Társadalomtudományok	Regionális tudományok
8	Páthy Ádám Ferenc ¹²	2019	Széchenyi István Egyetem	Regionális – és Gazdaságtudományi Doktori Iskola	Prof. Dr. Rechnitzer János, egyetemi tanár	A kelet-közép-európai regionális központok fejlettségi típusai	Társadalomtudományok	Regionális tudományok
9	Hegedűs Judit ¹³	2020	Soproni Egyetem	Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezés-tudományok Doktori Iskola	Prof. Dr. Obádovics Csilla, egyetemi tanár	A fenntartható városfejlesztés és koncepciója: rugalmas városok	Társadalomtudományok	Gazdálkodás- és szervezés-tudományok
10	Horeczki Réka ¹⁴	2020	Pécsi Tudományegyetem	Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola	Prof. Dr. Varga Attila, egyetemi tanár	Kisvárosi fejlődésutak. A dél-dunántúli kisvárosok helye és szerepe a társaság hosszútávú gazdasági és társadalmi változásaiban	Társadalomtudományok	Közgazdaságtudományok
11	Martyin-Csamangó Zita ¹⁵	2020	Szegedi Tudományegyetem	Földtudományok Doktori Iskola	Dr. Mezősi Gábor, egyetemi tanár	A turizmus hatására bekövetkezett változások a hazai fürdővárosokban	Természettudományok	Földtudományok
12	Morvay Szabolcs ¹⁶	2020	Széchenyi István Egyetem	Regionális – és Gazdaságtudományi Doktori Iskola	Prof. Dr. Rechnitzer János, egyetemi tanár	Kultúra és városfejlesztés a kreatív városok Kelet-Közép-Európában	Társadalomtudományok	Regionális tudományok

¹¹ Poreisz V. (2020): A területi és vállalati versenyképesség összefüggései a magyar nagyvárosok példáján. http://real.mtak.hu/109172/1/Dr.PoreiszVeronikaSDA2020_II_1_13-230.pdf

¹² Páthy Á. (2019): A kelet-közép-európai regionális központok fejlettségi típusai. <https://rgdi.sze.hu/downloadmanager/details/id/34119/m/12744>

¹³ Hegedűs J. (2020): A fenntartható városfejlesztés új koncepciója: rugalmas városok (Doctoral dissertation, soe). <http://doktori.uni-sopron.hu/id/eprint/744/>

¹⁴ Horeczki R. (2020): Kisvárosi fejlődési utak. A dél-dunántúli kisvárosok helye és szerepe a térség hosszú távú gazdasági és társadalmi változásaiban. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/24108>

¹⁵ Martyin-Csamangó Z. (2020): A turizmus hatására bekövetkező változások a hazai fürdővárosokban. <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10651/>

¹⁶ Morvay Sz. (2020): Kultúra és városfejlesztés a kreatív városok Kelet-Közép-Európában. https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapemei/fokozatszerzesi_anyagok/Doktori%20C3%A9rtezes%20C3%A9s_Morvay%20Szabolcs.pdf

	Fokozat odaítélés	Év	Doktori intézmény	Doktori iskola	Doktori iskola vezető	Doktori értekezés címe	Tudományterület	Tudományág
13	Pongrácz Ferenc ¹⁷	2020	Széchenyi István Egyetem	Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola	Prof. Dr. Rechnitzer János, egyetemi tanár	Okosvárosok innovációi	Társadalomtudományok	Regionális tudományok
14	Kun Gergő ¹⁸	2021	Debreceni Egyetem	Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola	Prof. Dr. Balogh Péter, egyetemi tanár	Modern Városok Program: kiút a Budapest központú gazdaságból?	Társadalomtudományok	Gazdálkodás- és szervezéstudományok

Forrás: Saját szerkesztés.

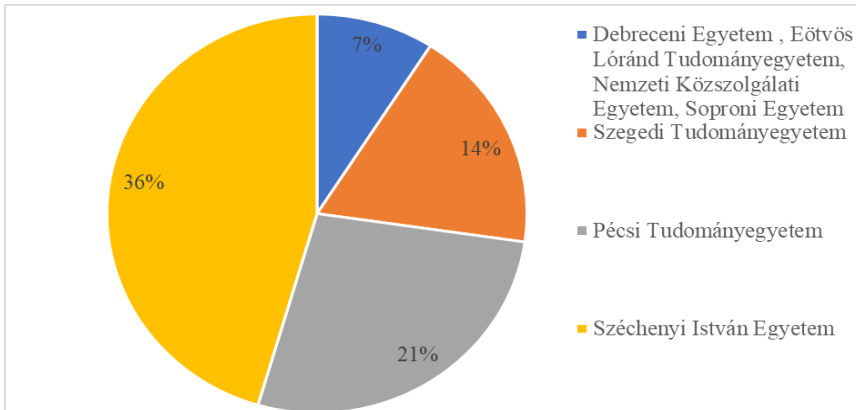
A kelet-közép-európai térség városait vizsgáló doktori értekezések 71 százaléka társadalomtudományok (10 dolgozat), 14 százaléka természettudományok, hét százaléka műszaki tudományok és mindösszesen egy százaléka bölcsészettudományok területen született. A tudományági besorolás alapján 36 százalék a regionális tudományok, 14 százalék a földtudományok, a gazdálkodás- és szervezéstudományok, illetve a közgazdaságtudományok, hét százalék az építésztechnológiai tudományok, hadtudományok, neveléstudományokhoz sorolandó. A doktori kutatások szellemi műhelyeül elsősorban Győr, másodsorban Pécs, majd Szeged szolgáltak 2017–2022 között. A legtöbb értekezés a témában a Prof. Dr. Rechnitzer János által vezetett szellemi műhelyben, a győri Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolában szám szerint öt disszertáció született. Másodsorban a Pécsi Tudományegyetemen a Prof. Dr. Varga Attila által vezetett tudományos műhely a Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolában kettő, és a Prof. Dr. Bachmann Bálint által vezetett Breuer Marcel Doktori Iskolában további egy munka készült. A szegedi műhelyek közül kiemelendő a Prof. Dr. Molnár Gyöngyvér vezette Neveléstudományi Doktori Iskola és a Prof. Dr. Mezősi Gábor által vezetett Földtudományok Doktori Iskola, ahol egy-egy értekezés készült (3. ábra).

¹⁷ Pongrácz F. (2020): Okosvárosok innovációi. <https://rgdi.sze.hu/downloadmanager/index/id/10335/m/12744>

¹⁸ Kun G. (2021): Modern Városok Program: kiút a Budapest központú gazdaságból? https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/321284/Kun_Gergo_doktori_ertekezes_nyilvanos_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. ábra

A kelet-közép-európai városokat vizsgáló doktori disszertációk 2017–2022 időszakban intézményenként (%)

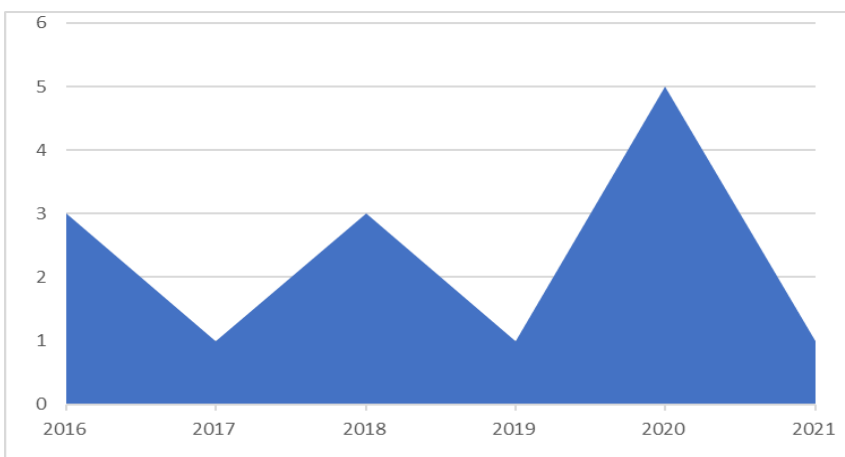

Forrás: Saját szerkesztés.

Az időbeli eltéréseket megvizsgálva 2020-ban született a legtöbb disszertáció a témában (4. ábra).

4. ábra

A kelet-közép-európai városokat vizsgáló doktori disszertációk 2017–2022 időszakban a védés időpontja szerint (értekezés)

Forrás: Saját szerkesztés.

Következtetések

A kutatás eredményeként megállapítást nyert, hogy habár a magyar szakirodalomban az elmúlt tíz évben számos kutatás fókuszában a kelet-közép-európai térség városai álltak (Enyedi 2012; Lux 2012; Csomós, Kulcsár 2012; Döbrenrei 2012; Enyedi 2012; Lengyel 2012, 2016; Egri, Paraszt 2013; Kovács, Szabó 2013; Lengyel, Rechnitzer 2013; Horváth 2013, 2014; Egri 2014; Faragó 2014; Szabó, Farkas 2014; Fekete 2015; Pálné Kovács, Mezei 2016; Rechnitzer 2016; Tóth, Nagy 2016; Lux 2017a,b; Páthy 2017; Szirmai 2017; Egri, Kőszegi 2018; Bernek 2018; Lengyel, Kotosz 2018; Rechnitzer 2018; Szirmai 2019; Fekete, Rechnitzer 2019; Rácz 2020; Csepeli, Örkény, Zsigó 2021; Egedy 2021; Kézai 2021; Kiss 2021; Molnár 2021; Rechnitzer 2022), azonban önálló doktori kutatásként nem jelentek meg az elmúlt öt évben védett disszertációk körében – egyetlen kivétel (Páthy 2019). A térségben végzett doktori kutatások sokkal inkább egy-egy országra, illetve városra fókuszálnak (Poreisz 2018; Martyin, Csamangó 2020; Horeczki 2020), mintsem átfogó több országon átívelő nemzetközi összehasonlítások. A tudományos műhelyek tekintetében elsősorban a győri, pécsi és szegedi tudományos műhelyekben folytak ilyen irányú kutatások.

A téma azonban nem elhanyagolható, hiszen az európai trendek, miszerint a napjainkban a lakosság csaknem 75 százaléka városokban él, illetve előrejelzések szerint 2050-re ez az arány várhatóan tovább emelkedik, sőt eléri a 83 százalékot (Európai Bizottság 2021a, 2021b), ami azt jelenti, hogy fontos kutatási terület a jövőnk szempontjából a kelet-közép-európai térség városai. Tehát arra biztatjuk a témavezetőket és jövődöbéli doktoranduszokat, hogy folytassák a közös munkát.

Köszönetnyilvánítás

A szerző kutatását a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal Országos Tudományos Kutatási Alap finanszírozta, „A területi tőke és innovációs milió szerepe a kelet-közép-európai regionális központok fejlődésében” című GAZD K 128747 számú pályázat keretében.

Irodalom

1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról
2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról
- Bernek Á. (2018): *Kelet- és Közép-Európa a 21. század geopolitikai /geoökonómiai stratégiáiban*. A 20. századi Nyugat és Kelet közötti ütközőzónától a 21. századi euroázsiai hídtérségig. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csepeli Gy., Örkény A., Zsigó T. F. (2021): Közép-európai fővárosok mentális térképei (attitűdök, értékek, identitások). *City.hu Várostudományi Szemle*, 1., 1., 31–42.
- Csomós Gy., Kulcsár B. (2012): A városok pozíciója a globális gazdaság irányításában a nagyvállalatok forgalma alapján. *Földrajzi Közlemények*, 2., 138–151.
- Döbrentei K. (2018): A közép-európai városok pozíciója magas szintű üzleti szolgáltatások lokális döntéseiben. *Területi Statisztika*, 52., 2., 200–219. DOI: 10.15196/TS580204
- Egedy T. (2021): A kelet-közép-európai városrégiók átalakulása a posztmodern korban - elméleti alapok. *Földrajzi Közlemények*, 145., 4., 354–368. <https://doi.org/10.32643/fk.145.4.6>
- Egri Z. (2014): A város- és várostérség-típezés alapjai Kelet-Közép-Európában. *Tér és Társadalom* 28/június., 87–104. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2617>
- Egri Z., Kőszegi I.R. (2018): A gazdasági-társadalmi (komplex) térszerkezet kelet-közép-európai képe. *Területi Statisztika*, 58., 1., 27–56. DOI: 10.15196/TS580102
- Egri Z., Paraszt M. (2013): Urbanizáció Kelet-Közép-Európában. A várostipológiai kísérlet. Új hangsúlyok területi fejlődésben. Szerk. Lukovics M., Savanya P. JATE Press, Szeged, 79–98.
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Európai Bizottság (2021a): Developments and forecasts on continuing urbanisation: urban population. Knowledge for policy. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/foresight/topic/continuing-urbanisation/developments-and-forecasts-oncontinuing-urbanisation_en (Letöltés: 2021.07.21.)
- Európai Bizottság (2021b): EU research policy, what nature-based solutions are, background, news and documents. Naturebased solutions research policy. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/research-area/environment/naturebased-solutions/research-policy_en. (Letöltés: 2021.07.21.)
- Faragó L., Lux G. (2014): Kurrens portéka vagy múzeumi tárgy? Növekedési pólusok és iparági körzetek a fejlesztés politikában. *Tér és Társadalom*, 2., 11–30. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2614>
- Fekete D. (szerk.) (2015): *Járműipari központok*: Nyugat- és kelet-közép-európai járműipari térségek működési modelljei. Universitas-Győr Alapítvány, Győr.
- Fekete D., Rechnitzer J. (2019): *Együtt nagyok*. Város és a vállalat 25 éve. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- Horváth Gy. (2013): A területi kutatásoktól a regionális tudományig kelet- és közép-európai tudománytörténeti vázlat. *Tér és Társadalom*, 27., 4., 30–51. <http://doi.org/10.17649/TET.27.4.2531>
- Horváth Gy. (2014): Spaces and places in Central and Eastern Europe: Historical Trends and Perspective. Routledge, London.
- Inzelt A., Csonka L. (2018): A PhD-fokozatot szerzettek karrierje a társadalom-és humán tudományokban. *Educatio*, 27., 1., 30–45. <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.1.3>
- Kézai P. K. (2021): A kelet- és közép-európai regionális központok a városi rangsorokban. *City.hu Várostudományi Szemle*, 1., 1., 18–28.
- Kiss G. F. (2021): Regionalitás és az Európai Unió kohéziós politikája. Forrásallokációs dilemmák a fővárosi régiók speciális helyzetének tükrében. Doktori Értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.

- Kovács Z., Szabó T. (2013): A policentrikus városfejlődés térfolyamatai Közép-Európában. *Településtudományi Tanulmányok*, 2., 1., 6–19.
- KSH (2011): A doktori fokozattal rendelkezők életpályája (Career path of PhD graduates). Statisztikai Tükör, Vol. V. No. 19. HCSO. Budapest. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/dokteletpalya.pdf> (Letöltés ideje: 2022.07.13.)
- Lengyel I. (2012): A kelet- és közép-európai országok régióinak versenyképessége. In: *Járműipar és regionális versenyképesség*. Szerk: Rechnitzer J., Smahó M. Széchenyi University Press, Győr. 191–229.
- Lengyel I. (2016): A kutatás-fejlesztés és a versenyképesség térbeli összefüggései a visegrádi országokban. *Tér és Társadalom*, 30., 4., 71–87. <https://doi.org/10.17649/TET.30.4.2808>
- Lengyel I., Kotosz B. (2018): Felzárkózás és/vagy távolságtartó követés? A visegrádi országok térségeinek fejlődéséről. *Tér és Társadalom*, 32., 1., 5–26. <https://doi.org/10.17649/TET.32.1.2910>
- Lengyel I., Rechnitzer J. (2013): The competitiveness of regions in the Central European transition countries. *The Macrotheme Review: A Multidisciplinary Journal of Global Macro Trends*, 4., 106–121.
- Lux G. (2012): Saját tereinkbe zárva? Közép- és Kelet-Európa a regionális tudomány európai integrációjában. In: *Dialógus a regionális tudományról*. Szerk. Rechnitzer J., Rác Sz. SZE RGDI, MRTT. Győr. 151–169.
- Lux G. (2017a): A külföldi működő tőke által vezérelt iparfejlődési modell és határai Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 31/1., 30–52. <https://doi.org/10.17649/TET.31.1.2801>
- Lux G. (2017b): *Újraiparosodás Közép-Európában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Molnár E. (2012): Kelet-Közép-Európa az autóipar nemzetközi munkamegosztásában. *Tér és Társadalom*, 26., 1., 123–137. <http://doi.org/10.17649/TET.26.1.2044>
- Molnár E. (2021): *A félperiféria ipara és a globális termelési hálózatok*. A bőrfeldolgozó ipar átalakulása Magyarországon. DIDAKT Kiadó, Debrecen.
- Nagy B., Udvari B., Lengyel I. (2019): Újraiparosítás Kelet- és Közép-Európában – újraéledő centrumperiféria munkamegosztás? *Közgazdasági Szemle*, 66., 2., 163–184.
- Pálné Kovács I., Mezei C. (2016): Regionális politika és területi kormányzási ciklusok Kelet- és Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 30., 4., 54–70. <https://doi.org/10.17649/TET.30.4.2810>
- Páthy Á. (2017): Types of development paths and the hierarchy of the regional centres of Central and Eastern Europe. *Regional Statistics*, 2., 124–147. DOI: 10.15196/RS070202
- Rác Sz. (2020): A külföldi működő tőke lenyomata a közép- és délkelet-európai regionális központokban. In: *Új Nemzeti Kiválóság Program 2019/2020*. Szerk. n.n. Széchenyi Egyetem, Győr, 343–351.
- Rechnitzer J. (2016): Elmozdulások és törésvonalak a Kelet- és Közép-Európa térszerkezetében. *Tér és Társadalom*, 30., 4., 36–53. <https://doi.org/10.17649/TET.30.4.2811>
- Rechnitzer J. (2018): Beágyazódás és beágyazottság - Töprengések a vállalatok területi/városi integrációjáról. *Tér Gazdaság Ember*, 6., 1., 25–42.
- Rechnitzer J. (2022): Átmentből a visszamenetbe. Illés Iván olvasása közben. In: *A regionalizmus elméletétől a gyakorlatig: Illés Ivánra emlékezve 80. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Nemes Nagy J., Pálné Kovács I. Public Kiadó, Pécs. 11–24.
- Szabó P., Farkas M. (2014): Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe. *Tér és Társadalom*, 28., 2., 67–86. <https://doi.org/10.17649/TET.28.2.2612>
- Szirmai V. (2017). Az új városok urbanizációs modell szocialista és/vagy globális természete. *Tér és Társadalom*, 31., 3., 25–43. <https://doi.org/10.17649/TET.31.3.2861>

Szirmai V. (2019). *Városok és városalakók. (A befogadó és a kirekesztő városok)*. Corvina Kiadó, Budapest.

Tóth G., Nagy Z. (2016): Centrumperiféria viszonyok Kelet-Közép-Európa térszerkezetében. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12., 1., 18–31.

www.doktori.hu (Letöltés ideje: 2022.06.21.)

RECENZÍÓ

Kézai, P. K. (2022): Wu, C. T., Gunko, M., Stryjakiewicz, T., Zhou, K.: Postsocialist Shrinking Cities. Routledge. city.hu Várostudományi Szemle 2(2), 127–128.

Chung-Tong Wu, Maria Gunko, Tadeusz Stryjakiewicz, Kai Zhou (2022):
Posztszocialista zsugorodó városok, Routledge Kiadó, London, UK.
<https://www.taylorfrancis.com/books/oa-edit/10.4324/9780367815011/postsocialist-shrinking-cities-chung-tong-wu-maria-gunko-tadeusz-stryjakiewicz-kai-zhou>

Kézai Petra Kinga^{1,2}

A 2000-es évektől kezdődően a zsugorodó városok egyre nagyobb tudományos figyelmet kaptak, viszont a kutatások túlnyomórészt a globális északra korlátozódtak. A szerkesztők ezen tudományos hiátust kívánják pótolni a megjelent könyvvel. A kötet a kínai, oroszországi és európai posztszocialista városok zsugorodását vizsgáló tanulmányokat, összehasonlító vitákat, az elméleti és szakpolitikai következményekkel kapcsolatos nemzetek közötti esettanulmányokat mutat be. A publikált kutatási eredmények 2018. június 04-06-i Nemzetközi Földrajzi Unió és 2018. június 04-06-i Nemzetközi Földrajzi Unió (IGU) tematikus konferenciákon előadás formájában hangzottak el. A szerzők a posztszocialista országok 15 tudományos intézményének elismert kutatói.

A kötet szerkezetileg öt fejezetből épül fel és összesen 21 tanulmányt tartalmaz földrajzi alapelveket követve három fő csoportban/országban mutatja be a jelentős különbségeket a szocialista tapasztalatokat, az átmenet kiindulópontja, történelmük, intézményi örökségük és az átmenet óta szerzett tapasztalatok kombinációja okán. Az első fejezet szakirodalmi összefoglalást nyújt az olvasónak a posztszocialista országokban a városi rendszerekben bekövetkezett változásokról. A második és harmadik fejezet egy-egy országon belül elemzi a változások folyamatait fejezetenként hat-hat tanulmány terjedelemben. A második fejezet Kínát vizsgálja, Kína különlegessége abban rejlik, hogy legalább egy évtizeddel korábban kezdődtek a változások, mint a posztszocialista európai és orosz társaiknál, ugyanakkor még mindig jelentős a szocializmus, a centralizáció

¹ tudományos segédmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály, kezai.petra@krtk.hu

² egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar Vezetéstudományi és Marketing Tanszék

az országban. A harmadik fejezet Oroszország „városi korszakát”, vagyis az orosz urbanizáció XX. századi mintáit mutatja be. Oroszországban áll fenn a leghosszabb ideje az szocialista rendszer, így annak örökségei is különösen erősek maradtak. Minden területen az állam dominál. A stratégiai célok meghatározásából, a városfejlesztési prioritások kialakításán át, a piac irányításába is közvetlenül beavatkozik. A negyedik fejezet további hat tanulmány terjedelemben egy jóval összetettebb térséget, a „Posztszocialista Európa” néven ismert kelet európai régiót (Csehország, Lengyelország, Litvánia és Szlovákia) mutatja be. A városfejlődésekben bekövetkezett hasonlóságokat és különbségeket tárja fel az olvasó számára. A közös jellemző a vizsgált kelet-közép-európai országokban, hogy mind 2004-ben lettek az EU tagjai, ami lehetővé tette a tömeges nemzetközi migrációt, így jelentős hatást gyakorolva a városfejlesztésre. A különbségek között is számos elemet mutat be, mint például az ingatlanhasznosítás. A kutatások kiindulópontjaként a posztszocialista városokat vizsgáló korábbi tanulmányok azt állították, hogy ezek a városok a nemzeti kontextus eltérései ellenére is hasonló térszerkezet-átalakítási problémákkal küzdenek. A jelen könyvben publikált tanulmányok azonban bebizonyították, hogy nem minden posztszocialista város változik ugyanúgy: eltérően viszonyulnak a városi zsugorodáshoz az országon belül, illetve más posztszocialista országokkal összehasonlítva. Gondoljunk csak például az elhagyott lakások arányára, vagy a barnamezős területeke – ez Kínára és Oroszországra aligha jellemző; vagy az urbanizációs folyamatokra a posztszocialista európai és orosz városokban, ahol nagyon eltérő a szereplők, a városfejlesztési okok és eredmények. A kötetben publikált esettanulmányok számos olyan közös jellemzőre is rámutattak, amely elsősorban a közös múltbéli tapasztalatokból adódnak, mint például: a lakosság ellenőrzése, a tervgazdaságok – ezek mind olyan múltbéli tapasztalások, amelyek nagyban hozzájárultak, hogy mely módon fejlődtek és fejlődnek ma is a városi rendszereik. Mindemellett fontos alakító tényező volt a térség életében a szocializmusból a kapitalizmusba történő változás üteme és mértéke, ami kihatott a városfejlődésre, kiváltva vagy megerősítve a városi zsugorodás tendenciáit. A szerzők a pragmatikus megközelítést alkalmazva a posztszocialista zsugorodó városok vizsgálatára, hivatkozva múltjukra, a jelenüket és jövőjüket alakító erőkre hegyezték ki.

HÁROMVÉ ROVAT VENDÉGEK-VÁROSOK-VÉLEMÉNYEK

A beszélgetés témája: Kelet- és Közép-Európa nagyvárosainak fejlődési irányai

Részvevők: Lux Gábor tudományos főmunkatárs (KRTK RKI), Egri Zoltán egyetemi docens (MATE VFGI), Páthy Ádám egyetemi adjunktus, tudományos munkatárs (Széchenyi István Egyetem, KRTK RKI)

Moderátor: Prof. Dr. Rechnitzer János kutató professzor emeritus (KRTK RKI)

A beszélgetés alapját a City.hu folyóirat jelen tematikus száma adja, amiben egy OTKA¹ kutatáshoz is kapcsolódó elemzések olvashatók a kelet- és közép-európai térség nagyváros állományának jellegéről, szerkezetéről és a változásait mozgó fontosabb területi tökelemekről, különös hangsúllyal az innováció különféle formáira.

A felkért szakértők a témakör kutatói gárdájának vezető szereplői, akik jelentős időt és energiát szántak a nagytérség elemzésére és mindezeket értékadó publikációk jelentették meg.

Az első kérdéskör arra vonatkozott, hogy milyen térszerkezeti változásokat ismerhetők fel a nagytérségben és ebben a nagyvárosok szerepét miben lehet kiemelni. Egyértelmű, hogy az érdeklődés, tudományos feldolgozás nyugaton és keleten egyaránt megindult a térség iránt. Az átmenet, a transzformáció kutatás lendületes volt a kilencvenes években, de napjainkig foglalkoztatja a kutatókat a függő piacgazdaságok helyzete, jellemzői és irányváltásának menete. A nagyvárosok szerepe az európai területi politikában felértékelődik, térségben nagyon széles skálán mozgó centrumoknál is felismerhető a fokozatos felzárkózás, de önálló klubot, egyedi karaktereket mutató csoportosulásokat még nem képesek alkotni. A főváros hatások erőteljesek, főleg a kisebb országokban, felismerhető a nyugat-kelet fejlettségi különbségek, főleg a KMT fogadásában. Érvényesül az intenzív hierarchikus terjedése az újdonságoknak, amikben a nagyváros állománynak, országok szerinti hálózataiknak jelentős szerepe van.

A városléptékek nagyban különböznek az országok között, egyben a nagyváros sokszínűsége, funkcionális diverzifikációja jellemzi a térséget, így az összehasonlításhoz körültekintő elemzések szükségesek.

¹ OTKA 128747 A Kelet- és Közép-Európa nagyvárosok a hazai területi kutatásokban. A Kelet- és Közép-Európa nagyvárosok innovációs környezete és területi töke szerkezete (2018–2022).

Az ipar szerepét firtatva egyértelműen megerősítették a résztvevők a KMT szerepét, annak beáramlását a nagyváros állományba. Ennek következtében a telephelyi szerkezet is átalakult, nagyban megújult, elkezdődtek az ipari miliók kiépülése, egyre szélesebb tevékenységi kört fogott be a beáramló tőke, ami a nagyvárosok gazdasági szerkezetének átalakulását is segítette. Ugyanakkor a gazdaság sérülékenyek lettek, lásd autóipari körzeteket, de más tevékenységi köröket is egyre érvényesebb lesz (bérmunka), aminek az oldása csak a lokális körülmények alakításával lehetséges. Ebben az egyes országok között nagy különbségek vannak, amelyek maguk is differenciálják a városhálózatot. Felismerhetők viszont a lokális KKV szektor megjelenése, ezek vagy kapcsolódnak a külföldi nagyvállalatokhoz, vagy önálló – részben helyi adottságokra épül – tevékenységeket újítanak meg, vagy pedig az új gazdasági szektoraiban találhatóak, pl. kulturális gazdaság.

A beszélgetés utolsó blokkjában arra kerestünk ajánlásokat, hogy a Kelet- és Közép-Európa nagyváros állományának elemzésében milyen kutatási irányokat ajánlanak a résztvevők. Elhangzott a konvergencia elemzések szükségessége, azaz a felzárkózás és leszakadás jelenségeinek újragondolása, a fejlődést dinamizáló tényezők rendszerezése, s ehhez is kapcsolódóan a fejlődési csapdák kijelölése. Kiemelést kapott a nagyváros állomány társadalom szerkezetének elemzési fontossága, hiszen az emberi tőke állomány a hordozója és letéteményese a megújítási és urbanizációs folyamatoknak. A beszélgetés résztvevői merész témaválasztást, nemzetközi összehasonlításokat, alapos terepmunkát ajánlanak a regionális tudomány ezen izgalmas kérdésköre iránt érdeklődőknek.

Összeállította: Rechnitzer János